

”VI BOR I ETT LAND, MEN I OLIKA VÄRLDAR.”

Jaettu kieli ja köyhyyden trauma

Susanna Alakosken teoksessa

Oktober i Fattigsverige. Dagbok

Pro gradu -tutkielma

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Yleinen kirjallisuustiede

Marraskuu 2017

Greta Rossi

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

ROSSI, GRETA: ”Vi bor i ett land, men i olika världar.” Jaettu kieli ja köyhyyden

trauma Susanna Alakosken teoksessa *Oktober i Fattigsverige. Dagbok*

Pro gradu -tutkielma, 84 s.

Yleinen kirjallisuustiede

Marraskuu 2017

Ruotsinsuomalainen Susanna Alakoski (1962–) on 2000-luvun kirjailija, joka ottaa kirjoituksissaan rohkeasti kantaa yhteiskunnan epäkohtiin. Poliittisiksikin tituleeratut teokset, romaanit ja nuortenkirjat sekä antologioissa julkaistu lyhytproosa antavat äänen muun muassa ruotsinsuomalaisille maahanmuuttajille, köyhille, päihderiippuvaisten läheisille ja luokkamatkan tehneille.

Alakosken *Oktober i Fattigsverige. Dagbok* (2012) on päiväkirjamuotoon kirjoitettu autofiktiivinen teos, jonka aiheena ovat luokat ja köyhyys pohjoismaisessa nykyyhteiskunnassa. Se on julkaistu suomeksi Katriina Huttusen kääntämänä nimellä *Köyhän lokakuu. Päiväkirja* (2013). Tutkin teosta traumateoreettisesta näkökulmasta ja tarkastelen kertojan kokemaa köyhyyttä traumana. Analysoin, kuinka trauma sanallistetaan teoksessa ja miten kertojan köyhyyden trauma oireilee: kieltä ja sen keinoja analysoimalla tutkin tekstin trauman kaltaisia piirteitä kuten pirstaleista rakennetta, erilaisia traumaa symboloivia motiiveja ja runsasta intertekstuaalisuutta. Lisäksi tarkastelen 2000-luvun luokkatutkimuksen ja hiljaisuuksia sekä kertomusten eettistä arvoa käsittelevien teorioiden avulla jaetun kielen kautta syntyvää keskinäistä ymmärrystä, joka on teoksessa hyvin keskeisessä roolissa. Teos puhuu myös ruotsinsuomalaisen maahanmuuttajan kokemuksista ja valottaa näin osaltaan sellaisen vähemmistön lähistoriaa, jonka tutkiminen on jäänyt Suomessa varsin pinnalliseksi.

Tutkielmani tuo uutta näkökulmaa ruotsinsuomalaisen kirjallisuuden tutkimukseen ja osoittaa, että nykykirjallisuuden kuvaukset köyhyydestä ja luokista voidaan lukea osaksi traumakirjallisuutta. Alakosken teos kuvaa monella tasolla pohjoismaisen yhteiskunnan sotienjälkeisen ajan traumoja, jotka voivat olla hyvin yksityisiä ja arkipäiväisiä, ulkopuolisuuden ja eriarvoisuuden kokemusten aikaansaamia. Teoksessa yhtenä keskeisenä syynä ongelmien kieltämiseen ja avun tarpeen havaitsemisen puutteeseen esitetään kieli, jota jokainen käytämme eri tavalla ja siten ymmärrämme samat tarinat eri tavoin. Todellisuus näyttäytyy jokaiselle jossain määrin erilaisena: voimme elää samassa maassa, mutta hyvin eri maailmoissa. Alakosken teos myös tehokkaalla tavalla murtaa hiljaisuuksia, jotka ympäröivät esimerkiksi köyhyyttä yhteiskunnan ongelmana ja yksilöiden elämään vaikuttavana traumana. *Oktober i Fattigsverige* laajentaa mahdollisen tajua luomalla ilmaisukeinoja nyky-yhteiskunnan köyhyydelle, jonka olemassaoloa ei usein tunnusteta sellaisena kuin se sitä todellisuutenaan kokeville on.

Asiasanat: Susanna Alakoski, hiljaisuus, häpeä, kieli, köyhyys, luokka, luokkamatka, maahanmuuttajuus, Herta Müller, ruotsinsuomalaisuus, trauma, traumakirjallisuus

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	2
1.1 Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset.....	2
1.2 Ruotsinsuomalaisuus ja ruotsinsuomalainen kirjallisuus.....	7
1.3 Teoreettinen viitekehys.....	13
2 KÖYHYHDEN PERINTÖ	21
2.1 Kertojan trauma, muistijäljet ja kirjoittaminen	21
2.2 Trauman pirstaleinen kielellistäminen.....	28
3 TRAUMAN RUUMIILLISUUS	36
3.1 (Luokka)häpeä	36
3.2 Kipu ja motiivit.....	46
4 JAETTU KIELI JA TODELLISUUS.....	54
4.1 Kotimaana kieli – yksi maa, monta maailmaa.....	54
4.2 Tunnistan sinut.....	60
4.3 Hiljaisuuden kieli ja vaikkenevat välimerkit	66
4.4 Kun hiljaisuus murtuu.....	72
5 LOPUKSI.....	78
LÄHTEET.....	81

1 JOHDANTO

Det var himmel eller helvete, det var himmeln i helvetet. Det är väl dags nu, att öppna dörren lite mer på glänt, men jag har långt kvar att gå. Kommer jag någonsin att komma fram? Det tror jag inte, färg läggs till färg medan solen bleker nyanserna. Försöker jag att skriva ikapp mitt liv? [...] Minnena spelas upp och vi stänger av dem och vi läser en bok och vi skriver om något annat.

(Oktober i Fattigsverige, 89)

Oli joko taivasta tai helvettä, taivas oli helvetissä. Nyt on ehkä aika raottaa ovea, mutta minulla on pitkä matka kuljettavana. Pääsenkö koskaan perille? En usko, väri kertyy värin päälle kun aurinko haalistaa sävyt. Yritänkö kirjoittaa kilpaa elämäni kanssa? [...] Muistoni palaavat, ja me torjumme ne ja luemme kirjaa ja kirjoitamme jostakin muusta.

(Köyhän lokakuu, 89)

1.1 Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset

Pro gradu -työssäni tutkin suomalaissyntyisen, lapsena Ruotsiin muuttaneen kirjailija Susanna Alakoksen (1962–) teosta *Oktober i Fattigsverige. Dagbok* (2012) köyhyyskokemusten traumatisoivuuden näkökulmasta. Teos on julkaistu suomeksi nimellä *Köyhän lokakuu. Päiväkirja*

(2013, suom. Katriina Huttunen). Teoksen *Oktober i Fattigsverige* autofiktiivinen (ks. esim. Hakkarainen 2010) kertoja Susanna on kokenut lapsuudessaan köyhyyttä, joka on stigman tavoin leimannut hänen myöhempää elämäänsä.

Tutkin teosta traumateorioiden valossa, sillä kertojan koko elämää määrittävä kokemus on tulkintani mukaan nähtävissä hänen traumanaan. Teoksen kertojan trauma ei ole yksittäinen ja äkillinen traumatisoiva kokemus, vaan hänen lapsuutensa ja nuoruutensa turvattomat ja epävakaat olosuhteet muodostavat trauman. Kun koko teoksen aiheena on köyhyys, ei voi myöskään olla sivuuttamatta häpeää, jonka köyhyyden ja ruotsinsuomalaisen perheen maahanmuuttajuuden aiheuttama voimakas ulkopuolisuuden kokemus on kertojassa nostattanut, eikä nykyistä luokkatutkimusta, jonka avulla voi tarkastella kertojan elämänkaarta ja luokkatilaa. Otan tulkinnassani huomioon myös ruotsinsuomalaisen kieli- ja kulttuuriperinnön, joka nähdäkseni vaikuttaa voimakkaasti teoksesta välittyvään ulkopuolisuuteen, köyhyyteen: ulkopuolisuuden juuret ovat ruotsinsuomalaisessa taustassa ja kieli toimii teoksen maailmassa yhdistävänä ja erottavana voimana.

Keskeisimpinä tutkimuskysymyksinäni analysoin, miten teoksessa sanallistetaan trauma ja kuinka kertojan köyhyyden trauma oireilee, sekä tarkastelen jaetun kielen kautta syntyvää keskinäistä ymmärrystä, joka on teoksessa keskeinen punainen lanka alusta loppuun. Pohdin myös hiljaisuuksia, joita teos rikkoo. Tutkimuskysymyksiäni kautta pyrin eksplisiittisesti osoittamaan, millä tavoin köyhyys ilmenee traumana yhdessä nykykirjallisuuden teoksessa. Osoitan, että suurten, yksittäisten traumakokemusten kuten holokaustin lisäksi myös yksilön elämää leimaavat olosuhteet, kuten arkipäiväinen kokemus köyhyydestä ja sen mukanaan tuoma ulkopuolisuus voivat olla traumoja, joita kaunokirjallisin keinoin työstetään ja opitaan ymmärtämään. Tarkastelen osaltani suomalaisten Ruotsiin sijoittuvaa lähihistorian traumaa: traumana Ruotsiin muutto on monien siirtolaisperheiden lasten näkökulmasta nähtävä. Myös kielen avulla tapahtuu sortoa, joka voi yksilön ja vähemmistöryhmän kokemuksena olla traumatisoivaa. Tutkielmani luettavuuden helpottamiseksi käytän tekstin lomaan sijoitetuissa lainauksissa Katriina Huttusen suomennosta, mutta kuljetan silti alaviitteissä alkuperäistä, ruotsinkielistä teosta koko ajan mukana. Se on tutkielmani primäärilähde ja kieli teoksessa *Oktober i Fattigsverige* niin keskeinen asia, ettei alkukielistä teosta sovi sivuuttaa.

Susanna Alakoski muutti perheineen Ruotsiin ollessaan alle kouluikäinen. Vanhemmat päättivät muuttaa Vaasasta Ruotsin Skåneen, Ystadin kaupunkiin, koska työtilanne

Ruotsissa oli 1960-luvun Suomea parempi. Alakoski on kouluttautunut sosionomiksi ja työskennellyt ennen päätoimista kirjailijan uraa sosiaalisihteerinä ja hoitanut pakolaisasioita. Hän on myös toiminut Ruotsin vasemmistopuolueen entisen puheenjohtajan Gudrun Schymanin lehdistösihteerinä. Alakosken esikoisromaani *Svinalängorna* (2006, suom. *Sikalat*, 2007) sai Ruotsissa arvostetun August-kirjallisuuspalkinnon. Romaanin pohjalta on tehty myös elokuva *Sovinto* (2010), jonka on ohjannut Pernilla August. *Svinalängorna*-romaani kertoo fiktiivisen, suomalaissyntyisen Leena-tytön tarinaa. Leenan elämä on puitteiltaan varsin samankaltaista kuin kirjailijan itsensä ja sijoittuu Ystadin kerrostalolähiöön. Se kertoo todentuntuisesti lapsen näkökulmasta, millaista on elää alkoholistivanhempien kanssa.

Alakosken kirjallinen tuotanto on varsin runsas ja monipuolinen. *Svinalängorna*-romaanin kanssa samana vuonna julkaistiin antologia *Tala om klass* (2006), jonka Alakoski on toimittanut yhdessä Karin Nielsenin kanssa ja johon hän on kirjoittanut lyhytproosa-tekstin ”Torgmöte”. ”Torgmöte”-kertomuksen minäkertoja on aikuinen nainen Sylvi, joka kertoo yleisölle luokkamatkastaan ja kipuilustaan mihinkäänkuulumattomuuden tunteiden kanssa. Vuonna 2006 Alakoski toimitti myös kertomuskokoelman *Lyckliga slut: sjutton berättelser om vardagsvåldet*, jossa kahdeksantoista naista Alakoski mukaan luettuna kertoo arkipäiväisistä perheväkivallan kokemuksistaan. Vuonna 2008 Alakoski toimitti yhdessä Amanda Mogensenin kanssa teoksen *Fejkad orgasm*, jossa käsitellään erilaisten tekstien ja useiden kirjoittajien kokemusten avulla seksuaalisuuteen liittyviä ongelmia, tabuja sekä yhteiskunnassa vallitsevia nais- ja mieskäsityksiä, jotka teoksen mukaan ovat pitkälti samat kuin jo 1800-luvulla.

2010-luvulla Alakoskelta on julkaistu romaani *Håpas du trifs bra i fengselset* (2010, suom. *Hyvää vankilaa toivoo Jenna*, 2010) sekä lasten- ja nuortenromaaneiksi mielletty trilogia *Dagens Harri* (2011, suom. *Päivän Harri*, 2012), *Guldfisken* (2012, suom. *Kultakala*, 2013) ja *Dagens Scräckis* (2013). Trilogian ensimmäinen osa kertoo elämästä 10-vuotiaan Tiia-tytön näkökulmasta. Tiia elää vaatimattomasti mutta onnellisesti kahden isänsä kanssa, äiti on kuollut Tiian ollessa pieni. Isä on suomenruotsalainen ja perhe asuu Ruotsin Ystadissa. Teosten näkökulma on lapsen, mutta aihepiirit silti herkkiä ja vaikeita: monikulttuurisuus, rikkinäiset perheet ja homoseksuaalisuus ovat luontevasti osa Tiiaa ympäröivää maailmaa.

Tämän tutkielman kohteena oleva *Oktober i Fattigsverige* (2012, suom. *Köyhän lokakuu*, 2013) ei ole romaani eikä antologia. Teoksen kertoja on Susanna Alakoski, joka kertoo minä-muodossa elämästään. Teos on nimensä mukaisesti päiväkirja: Se alkaa lokakuun alusta ja päättyy sen loppuun. Päiväkirjamerkinnöissä kertoja palaa dokumenttien ja asiapapereiden

avulla muistoihinsa ja menneisyyteensä. Nykyisyydessä kertoja ottaa kantaa muun muassa (so- siaali)politiikkaan, ruotsinsuomalaisuuteen, maahanmuuttoon, eriarvoisuuteen, köyhyyteen ja kodittomuuteen. Olen päätenyt nimittämään *Oktober i Fattigsverige* -teosta tutkielmassani *autofiktiiviseksi* teokseksi, sillä se liittää toisiinsa elettyjä, todellisia asioita, mutta väistämättä myös kaunokirjallisia elementtejä jo kertomuksen pitkän, elämänkaaren pituisen ja sukupolvien yli ulottuvan aikajänteenkin vuoksi. Teos on ankkuroitunut todellisuuteen, mutta ei kuitenkaan tavoittele objektiivista, ”todenmukaista” kuvausta tapahtumista vaan kuvaa yksilön kokemuk- sia, joita viralliset faktatiedot täydentävät, syventävät ja ulottavat koskemaan laajempia ihmis- joukkoja ja ruotsalaista, pohjoismaista yhteiskuntaa. (Vrt. Hakkarainen 2010, 423, 428–429.) *Oktober i Fattigsverige* otettiin vaihtelevasti vastaan sekä Ruotsissa että Suomessa, ja siitä on kirjoitettu paljon sekä kritiikeissä että esimerkiksi kirjallisuusblogeissa. Suomessa ammattikrii- tikot ovat verranneet teosta Alakosken muuhun tuotantoon, bloggaajat puolestaan ovat nähneet yhteyksiä esimerkiksi työläiskirjallisuuteen ja feminismiin. Koska kritiikeissä teosta verrattiin paljon Alakosken samaa aihepiiriä käsittelevään esikoisromaaniiin *Sikalat*, nähtiin *Oktober i Fattigsverige* melko raskaslukuisena, sillä se ei vastannut Alakosken tuotannolle asetettua odo- tushorisonttia. Toisaalta teos on johdattanut kritiikkien kirjoittajat teemakeskusteluun, jonka voi nähdä jatkavan kirjailijan valitseman aihepiirin käsittelyä. Ruotsissa teosta hyödynnetään myös esimerkiksi eri oppilaitosten kurssikirjana. (Rajala 2016.)

Oktober i Fattigsverigen jälkeen vuonna 2013 julkaistiin teokselle eräänlaisena itsenäisenä jatko-osana *April i Anhörigsverige. Dagbok* (suom. *Lähimmäisen huhtikuu. Päivä- kirja*, 2015), jossa äänen saavat päihderiippuvaisten läheiset. Se avartaa päihdekeskustelua uu- denlaiseen suuntaan, läheisiin, jotka eivät tule kuulluiksi päihderiippuvaisten hoitoa koskevissa päätöksissä tai alkoholipolitiikassa. Teoksen läheiset ovat selviytyjiä: päihderiippuvaisten lap- sia, sisaruksia ja puolisoja, jotka peittelevät alkoholistin jälkiä, yrittävät tehdä elämästä nor- maalia, suojelevat sisaruksiaan tai yrittävät saada alkoholistille apua. Viimeisimpiä Susanna Alakoskelta julkaistuja tekstejä on ”Språkrör mellan olika världar” Kristian Borgin toimitta- massa antologiassa *Finnjävlar* (2016). Kirjassa joukko ruotsinsuomalaisia kertoo luokista ja luokkamatkastaan, syrjinnästä ja kamppailuista omanarvontunnon kanssa sekä ylpeydestä ja häpeästä, joka ruotsinsuomalaiseen taustaan voi liittyä. Alakosken kirjoitus sisältää kerronnan lomassa suorita katkelmia teoksesta *Oktober i Fattigsverige*. Susanna Alakoski on vuosien mit- taan kirjoittanut myös useita artikkeleja ja kolumneja.

Alakosken kirjallisuutta on tutkittu Suomessa hyvin vähän. Hänen suomenne-
tuista teoksistaan on kirjoitettu kirjallisuuskritiikkejä ja romaania *Svinalängorna (Sikalat)* on
käsitelty maahanmuuttajakirjallisuuden näkökulmasta esimerkiksi Eila Rantosen toimittamassa
teoksessa *Vähemmistöt ja monikulttuurisuus kirjallisuudessa* (2010) ja vuosina 2014–2016
käynnissä olleessa Koneen säätiön rahoittamassa tutkimushankkeessa *Kirjallisuuden monikie-
lisuus Suomessa*, jonka tuloksena on ilmestymässä teos *Migrants and Literature in Finland and
Sweden*. Ruotsissa Alakosken kirjallisuutta on tarkasteltu muutamissa opinnäytetöissä (lähinnä
kandidaatintutkielmissa Ruotsin yliopistoissa) ja artikkeleissa muun muassa työväenkirjallisuus-
den sekä luokan, sukupuolen ja ulkopuolisuuden (Åsa Arping 2010, ”Folkhemmet tur och retur:
om klass, kön och utanförskap i tre svenska 2000-talsromaner”, teoksessa *Genusvetenskapliga
litteraturanalyser*, toim. Åsa Arping & Anna Nordenstam) näkökulmista. Teosta *Oktober i Fat-
tigsverige* ei ole Suomessa tutkittu aiemmin lainkaan, Ruotsissakin ainoastaan Tukholman yli-
opiston Tellervo Rajalan (2016) kandidaatintutkielmassa ”Susanna Alakosken teoksen *Köyhän
lokakuu – Päiväkirja* vastaanotto Suomessa”. Alakosken kirjallisuutta ole aiemmin tutkittu
traumateorioiden valossa eikä Rajalan (2016) työtä laajemmassa tutkimuksessa.

Muutakaan ruotsinsuomalaista kirjallisuutta ei ole tutkittu laajasti. 1980- ja 1990-
luvulla Marja-Liisa Pynnönen on liseniaatintyössään *Ruotsinsuomalainen kirjallisuus 1954–
1984* (1986) ja väitöskirjassaan *Siirtolaisuuden vanavedessä: tutkimus ruotsinsuomalaisen kir-
jallisuuden kentästä vuosina 1956-1988* (1991) kartoittanut kattavasti ruotsinsuomalaisia kir-
jailijoita ja kirjallisuutta sekä kirjoittamisen mahdollisuuksia. Hänen tutkimuksensa on luonut
pohjan, jolta ruotsinsuomalaisen kirjallisuuden tutkimus on voinut ponnistaa. Pynnösen jälkeen
pro gradu -tutkielmia laajempaa tutkimusta ruotsinsuomalaisesta kirjallisuudesta on tehnyt Satu
Gröndahl väitöskirjassaan *Den ofullkomliga traditionen: bilden av Ingermanlands kvinnliga
runotradition* (1997) ja uudemmissa tutkimuksissaan. Uusinta tutkimusta edustaa muun muassa
Gröndahlin artikkeli ”Från språkförbistring till samlevnad: Unga röster i sverigefinsk och tor-
nedalsk litteratur” (teoksessa *Både och, sekä että: Om flerspråkighet/Monikielisydestä*, 2011,
toim. Heidi Grönstrand ja Kristina Malmio). Ruotsinsuomalaisuutta käsitteleviä pro graduja ja
väitöskirjoja on kirjoitettu 2000-luvulla jokunen: niiden näkökulmia ovat monikulttuurisuus,
kansalliset identiteetit, vähemmistökieli sekä maahanmuuttajuus (esimerkiksi Jyväskylän yli-
opiston Eija Harjun (2013) pro gradu -tutkielma ”*Ruotsista tulkoon kotini [- -] riikinruotsista
minun kieleni*”. *Kulttuurinen identiteettidiskurssi Henriikka Leppäniemen romaanissa syntymä-
mäpaikka: Naimaton* (2009)).

1.2 Ruotsinsuomalaisuus ja ruotsinsuomalainen kirjallisuus

Toisen maailmansodan jälkeen Ruotsi on ollut suomalaisille tärkein muuttokohde. Suomessa työttömyys oli korkea ja 1940-luvun lopulta alkaen Ruotsissa tarvittiin lisävoimaa teollisuuden palvelukseen. Vuosina 1969–1970 muuttoliike oli suurinta, jopa niin suurta, että Suomen väkiluku laski hetkellisesti. Muuttoliikettä Suomesta Ruotsiin on tapahtunut pohjoisessa maitse ja etelämpänä meritse jo satoja vuosia aiemminkin¹, mutta työttömyyden aikaansaama siirtolaisuus oli oma ilmiönsä, jonka vaikutukset ulottuvat vielä 2000-luvullekin. Suurin osa muuttajista oli työikäisiä nuoria aikuisia. 1980-luvulta alkaen myös paluumuutto Suomeen oli suurta, sillä teollisuuden työvoimatarve väheni. Silloin kuitenkin alkoi työvoimatarve palvelualoilla ja julkisella sektorilla. Erona aiempaan olivat muuttajat, jotka 1980-luvulta alkaen olivat pääasiassa koulutettuja, eikä Suomesta Ruotsiin muuttaminen eronnut enää 1990- ja 2000-lukujen taitteessa muun maailman lähisiirtolaisuuden luonteesta. Nykyään Suomen ja Ruotsin välillä muutetaan molempiin suuntiin, eivätkä nykyiset maahanmuuttajat koe enää tarvetta sulautua naapurimaan väestöön. (Björklund 2012, 11–12.) Ruotsinsuomalaisista on tullut kansallisesti tunnustettu vähemmistö (ibid., 18).

Keitä sitten ovat ruotsinsuomalaiset? Krister Björklund (2012, 21) esittää tutkimuksessaan *Suomalainen, ruotsalainen vai ruotsinsuomalainen? Ruotsissa asuvat suomalaiset 2000-luvulla* perustellusti, että yksilön oma kokemus ja identifioituminen ruotsinsuomalaiseksi on nykyään tärkein ruotsinsuomalaisuutta määrittävä tekijä. Aiemmin Ruotsissa on käytetty erilaisia määritelmiä², mutta mikään ulkoinen määrittely ei tee oikeutta vähemmistöryhmän edustajien omille kokemuksille. Ruotsinsuomalaiset ovat hyvin heterogeeninen väestöryhmä, joten mitään yhtenäistä ”ruotsinsuomalaisuutta” ei ole olemassa. Vuonna 2008 Ruotsissa eli Ruotsin tilastollisen keskuustoimiston (Statistiska Centralbyrån) laskelmien mukaan noin 675 000 suomalaistaustaista henkilöä, eli noin 7,3% Ruotsin väestöstä on taustaltaan suomalaisia

¹ Esimerkiksi Korkiasaari & Tarkiainen (2000, 19–123) kirjoittavat teoksessa *Suomalaiset Ruotsissa. Suomalaisen siirtolaisuuden historia 3* kattavasti Suomen ja Ruotsin välisistä väestövirroista 1600-luvulta alkaen.

² Ruotsinsuomalaisuutta ja ulkomaalaistaustaisuutta on määritelty esimerkiksi vanhempien synnyinmaan, kotikielen tai kielitaidon perusteella (esim. Björklund 2012, 21), mutta mikään näistä määrittelyistä ei ole ongelmaton, sillä ne toiseuttavat yksilön itsensä ja jättävät huomiotta tai homogenisoivat muun muassa suomenruotsalaiset Ruotsiin muuttaneet sekä toisen ja kolmannen sukupolven ruotsinsuomalaiset, joiden kokemus kansallisesta identiteetistään voi olla hyvin erilainen kuin heidän vanhempillaan.

(Sisuradio 28.4.2009). Siirtolaisten kasvuympäristö on ollut hyvin erilainen kuin heidän jälkikasvunsa, toisen ja kolmannen sukupolven, ja jokainen määrittelee suomalaisuutensa itse. Suomalaisen kulttuurin vaikutus on ollut vaihtelevaa, eikä nuoremmilla polvilla siten ole niin sanottua sukupolvikokemusta suomalaisuudesta. (Björklund 2012, 21, 82.) Tässä tutkielmassa ruotsinsuomalaisuus tarkoittaa nimenomaan Alakosken teoksen *Oktober i Fattigsverige* sekä laajemmin muiden hänen tekstiensä välittämää kuvaa ruotsinsuomalaisuudesta. Teoksessa ruotsinsuomalaisuus on osa kertojan identiteettiä ja liittyy eniten suomalaisten työläisten 1960-luvun muuttoliikkeeseen. Kantaa otetaan kuitenkin myös 2000-luvun maahanmuuttotilanteeseen Ruotsissa ja Euroopassa laajemminkin sekä pohditaan nykypäivän ruotsinsuomalaisuutta. Historiallinen tausta auttaa myös hahmottamaan kontekstia, jonka pohjalta ja jota vasten Alakosken tekstit ovat syntyneet.

Sotien jälkeen 1950–1960-luvuilla suomalaiset eivät olleet tervetulleita Ruotsiin. Työperäinen muutto oli voimakasta kaikkialla Euroopassa, ja työvoimaa vastaanottavat maat näkivät siirtolaisten tulevan vain väliaikaisesti töihin. Moni kuitenkin asettui, toi mukanaan perheen tai löysi puolison, jolloin maahanmuuton kohteena olleet maat olivat uuden tilanteen edessä. Suomalaiset kokivat olevansa Ruotsissa suvaittuja, eivät pidettyjä, mistä juontaa myös suomalaisia siirtolaisia loukkaava, yleisesti käytetty ilmaus ”finnjävlar”³ (Björklund 2012, 16.) Ruotsinsuomalaisuus tuli oman vähemmistöidentiteetin antavana käsitteenä käyttöön vasta 1980-luvulla ja kymmenen vuotta aiemmin erikseen kirjoitettuna. (Björklund 2012, 17.)

Sodan runtelemasta Suomesta paremman elämän ja työn toivossa Ruotsiin lähteneet siirtolaiset olivat kokeneet sodan joko itse, tai se oli osa heidän lähihistoriansa ja perheensä traumaa. Ruotsi tarjosi mahdollisuuden – aivan kuten se oli tehnyt jo sotien aikana ottamalla vastaan sotalapsia Suomesta. Sotalasten oli määrä olla Ruotsissa vain rauhan aikaan saakka, mutta monet tulivat pysyvästi erotetuiksi perheistään. Lapsia useita vuosia hoitaneet ruotsalaisperheet eivät olleet kaikissa tapauksissa halukkaita luopumaan lapsista, osa lapsista ei itse halunnut palata Suomeen, eikä Suomeen biologisten perheiden luo palanneidenkaan tilanne ollut ongelmaton muun muassa (kokonaan) unohtuneen suomen kielen ja muuttuneiden perhetilanteiden takia. (Salminen 1998.) Sotalasten ja myöhemmin siirtolaisten kokemukset ovat monessa

³ Finnjävel tarkoittaa kirjaimellisesti suomennettuna suomalaispirua (en finn(ie) = suomalainen, suomenkielinen, puhekielinen ilmaus; en (d)jävel = piru). *Finnjävlar* on myös Kristian Borgin 2016 toimittaman antologian nimi. Susanna Alakoski on yksi antologian tekstien kirjoittajista. Hänen tekstinsä nimi on ”Språkrör mellan olika världar”. Tähän tekstiinsä Alakoski on sekoittanut sinne tänne katkelmia *Oktober i Fattigsverige* -teoksestaan.

tapauksessa olleet monen sukupolven päähän ulottuvia traumoja. Suomalaisten ja ruotsalaisten historia on näiltä osin jaettava, mutta näkökulmat (avun tarjoaja ja apua saava) ovat hyvin erilaiset. Sotalapsista ja siirtolaisuudesta kirjoitettu historia tarjoaa erilaisia näkemyksiä tapahtumista ja niiden merkityksestä.

1950-luvulla kaikkia Ruotsin lapsia opetettiin kouluissa ruotsiksi, ja 1960-luvulle asti koulun keskeisimpinä arvoina nähtiin ”vieraiden” arvojen sulauttaminen ja ruotsalaisuuden säilyttäminen (Korkiasaari & Tarkiainen 2000, 265). Koko 1960-luvun ajan käytiin keskustelua siitä, tulisiko siirtolaiset pyrkiä sulauttamaan osaksi ruotsalaista kulttuuria ja yhteiskuntaa vai hyväksyä heidät erillisinä väestöryhminään (Pynnönen 1995, 150–151). Vuodesta 1968 Ruotsissa tehtiin päätös siitä, että siirtolaisten lapsille aletaan opettaa myös heidän kotikieltään. Kotikielillä tarkoitetaan kotona puhuttua kieltä, joka voi olla muu kuin äidinkieli. Esimerkiksi uuteen maahan integroituvat perheet saavat ilmoittaa lastensa äidinkieleksi maassa yleisesti puhutun kielen, vaikka kotona puhuttava ja parhaiten hallussa oleva kieli olisi jokin muu. Kotikieli-käsite otettiin käyttöön, jotta saataisiin kansainvälisesti hyväksytylle äidinkieli-käsitteelle korvaaja (ibid., 268). Kaksikielisyydestä tuli yksi opetuksen tavoitteista, mutta sitä ei ollut helppo toteuttaa käytännöllisten eikä asenteellisten haasteiden vuoksi. (Björklund 2012, 40.) Jos lapsi osasi ruotsia riittävän hyvin, merkitsivät ruotsalaiset opettajat helposti hänen kotikieliseen ruotsin, jolloin oppilas ei saanut suomen kielen opetusta lainkaan. Kaksikielisyystavoitteista huolimatta kouluissa ei annettu opetusta (suomen kielen ollessa äidinkieli) kuin kaksi viikkotuntia ja palkkauksessa suosittiin kouluylihallituksen esityksestä ruotsalaisia opettajia. (Korkiasaari & Tarkiainen 2000, 267–269.) Vuosien kuluessa suomen kielen asema kuitenkin hiljalleen vahvistui, vaikka esimerkiksi 1990-luvun lama-aika vaikutti erityisesti suomen kielen opetuksen resursseihin. Suomenkieliset ovat pyrkineet saamaan tunnustetun vähemmistöaseman Ruotsissa, mutta vasta vuonna 2000 astui voimaan laki oikeudesta käyttää meänkieltä ja suomea virallisina kielinä viranomaisten kanssa asioidessa sekä saada omakielistä palvelua esiopetus- ja vanhuspalveluissa. Tämä koski kuitenkin vain viittä suomalaista hallintoaluetta, ja muut ruotsinsuomalaiset ohitettiin täysin. (Björklund 2012, 36–37.) Vuonna 2009 astui voimaan kielilaki (Språklag 2009:600), jonka mukaan Ruotsissa on yhden yhteisen kielen, ruotsin lisäksi viisi kansallista vähemmistökieltä: jiddish, meänkieli, romani chib, saame ja suomi. Ruotsinsuomalaisten asemaa on yritetty myös Ruotsin valtion avulla jatkuvasti parantaa, mutta hankaluuksia on yhä, eivätkä läheskään kaikki suomen kielen opetukseen korvamerkityt rahat päädy siihen, mihin ne on tarkoitettu. (Björklund 2012, 38.)

Ruotsinsuomalaisen kirjallisuuden juuret ovat siirtolaisajan alkupuolella. Ruotsinsuomalaisella kirjallisuudella tarkoitan tässä työssä kaikkea Suomesta Ruotsiin muuttaneiden vuoden 1954⁴ jälkeen joko suomeksi tai ruotsiksi kirjoittamaa kirjallisuutta (Pynnönen 1995, 146; 1986, 1). Ensimmäisen polven ruotsinsuomalaiset kirjailijat ovat siten joko aikuisina tai nuorina Ruotsiin muuttaneita siirtolaisia. Ruotsinsuomalaisesta kirjallisuudesta alettiin puhua 1970-luvulla, kun Sveriges Riksrådion suomenkielinen osasto järjesti novellikilpailun, josta nousi esiin useita kirjoittajia ja kirjoituksia, jotka olivat syntyneet siirtolaiskokemusten pohjalta. Kirjailijat perustivat 1975 Ruotsinsuomalaisten Kirjoittajien yhdistyksen (RSKY), kulttuurilehti *Liekin* ja osuuskustantamo Finn-Kirjan. (Pynnönen 1986, 2.) Näiden myötä suomalaistaustaiset kirjailijat saivat lisää julkaisukanavia, joita oli siihen asti ollut heikosti. Ainoastaan Hannu Ylitalo (1934–2007) onnistui Ruotsista käsin saamaan teoksiaan suomalaisten kustantamoiden julkaisemana Suomen markkinoille. Ruotsalaiset kustantamot julkaisivat ensimmäisenä ruotsiksi kirjoittavan Antti Jalavan (s. 1949) romaaneja. Jonkin verran julkaistiin myös omakustanteista kirjallisuutta (jo 1960-luvulla), mutta runsaammin alettiin julkaista suomalaisten Ruotsissa kirjoittamia teoksia vasta Finn-Kirjan myötä. Ruotsinsuomalainen kirjallisuus oli Suomessakin raikas tuulahdus, jonka suomalainen lehdistö sekä kirjailijoista muun muassa Pentti Saarikoski ottivat ilolla vastaan. Innostuksen hälvettyä alettiin ruotsinsuomalaista kirjallisuutta kuitenkin kritisoida: Suomessa sitä muun muassa verrattiin suomalaiseen kirjallisuuteen ja arvosteltiin kielivirheistä, eivätkä julkaistuista teoksista menestyneet kuin muutamat. (Sällberg 2010, 10; Pynnönen 1986, 3.)

Kolmen ensimmäisen vuosikymmenen ruotsinsuomalaisessa kirjallisuudessa käsitellään paljon siirtolaisuutta. Töiden perässä muutto näyttäytyy teoksissa sekä yksilöllisenä että yhteiskunnallisena, Euroopan taloustilanteen sanelemana ratkaisuna. Useat tuon ajan ruotsinsuomalaiset teokset käsittelevät lähtöä Suomesta ja töiden aloittamista sekä sopeutumisvaikeuksia Ruotsissa. 1960-luvun lopulla ilmestyneissä Aila Meriluodon nuortenkirjoissa (*Ateljee Katariina*, 1965 ja *Meidän linna*, 1968) keskushenkilöt olivat vielä ylä- tai keskiluokkaisia, kielitaitoisia ja kotonaan niin Suomessa kuin Ruotsissakin. 1970-luvun puolella keskiöön nousivat kuitenkin esimerkiksi Antti Jalavan ja Hannu Ylitalon teoksissa Ruotsiin vasten tahtiaan

⁴ Vuonna 1954 solmittiin Pohjoismainen työmarkkinasopimus, joka mahdollisti suomalaisten muuton sankoin joukoin Ruotsiin.

muuttaneet työläisperheiden nuoret. Nuoret eivät osaa ruotsia, ja teoksista välittyy kaipuu Suomeen. Perheenjäsenet vieraantuvat toisistaan, nuoret etsivät itseään ja pohtivat identiteettiään kahden maan välissä (esim. Jalavan nuortenkirja *Jag har inte bett att få komma*, 1976; suom. Leena Sopenlehto, *Kukaan ei kysynyt minulta*, 1978 ja romaani *Asfaltblomman*, 1980; suom. Pentti Saarikoski, *Asfalttikukka*, 1981). Esimerkiksi *Asfalttikukka* sijoittuu Ruotsiin eikä teoksessa suunnitella paluumuuttoa, mutta muutto on kipeä, käsittelyä vaativa kokemus lapsuudesta. Siinä, kuten monissa muissakin teoksissa, ruotsalaiset ja suomalaiset ovat keskenään työtovereita, mutta eivät ystäväysty. Luokkaristiriidat ovat leimaavia arjessa, jossa suomalaiset edustavat yhteiskunnan alinta luokkaa ja ruotsalaiset puolestaan valtaapitäviä. (Pynnönen 1986, 4.) Muita ensimmäisten vuosikymmenten ruotsinsuomalaisia kirjailijoita ovat muun muassa Kalervo Kujala (1927–1998), Martta Matinlompola (s. 1934) ja Malla Taipale (s. 1951), jonka 1977–1984 välisenä aikana julkaistut novellit sijoittuvat suurkaupunkien lähiöihin eivätkä käsittele lähdön ja paluun teemoja. Novelleissa vastakkaisina eivät näyttäyty suomalaiset ja ruotsalaiset, vaan turvattomat lapset sekä aikuiset.

Uudempaa ruotsinsuomalaista kirjallisuutta on julkaistu ja tutkittu toistaiseksi melko vähän. Uppsalan yliopiston tutkija Satu Gröndahl on kuitenkin perehtynyt vähemmistöjen kirjallisuuteen jo vuosikymmenten ajan. Hänen mukaansa vähemmistökirjallisuudella ei ole Ruotsissa jatkumoa, koska julkaisutoiminta on katkonaista. Kustantamot ovat pieniä ja resursseiltaan rajallisia, eivätkä esimerkiksi monet omakustanteiset ruotsinsuomalaisten elämäkerrat nouse yleisön tietoisuuteen, sillä niitä ei tuoda esiin kulttuurimediassa tai kirjamesseilla. Keskustelu ruotsinsuomalaisesta kirjallisuudesta on usein vähättelevää ja homogeenivaa, vaikka viimeisen vuosikymmenen aikana onkin menty hyväksyvämpään suuntaan. Nyt myös ruotsinsuomalainen kulttuuri osataan nähdä osana ruotsalaista kulttuuria. (Gröndahl 2015.)

2000-luvun alussa tunnetuksi nousi Mikael Niemi (s. 1959), romaanillaan *Populärmusik från Vittula* (2000, suom. Outi Menna, *Populäärimusiikkia Vittulanjätkältä*, 2001). Kirjasta on tehty myös samanniminen elokuva. Niemi on syntynyt Ruotsissa, mutta hänen isänsä on meänkielinen, äitinsä ruotsinkielinen ja isoäiti saamenkielinen. Niinpä Niemeä ei voi pitää ainoastaan ruotsinsuomalaisena kirjailijana, vaan hän edustaa vahvasti tornionjokilaaksoista kirjailijaperinnettä (ks. esim. Gröndahl 2007). *Populärmusik från Vittula* sijoittuu Niemen lapsuudenmaisemiin, Pohjois-Norlannin Pajalan kylään. 1960-luvun Pajala on oma maailmansa, jota leimaavat Suomen rajan läheisyys, Tornionjokilaakson kulttuuri ja lestadiolaisuus, joka vaikuttaa kaikkiin kyläläisiin, vaikka he eivät itse kuuluisikaan liikkeeseen. Niemeltä on

ilmestynyt 2000-luvun kuluessa myös muita teoksia, viimeisimpänä *Fallvatten* (2012, suom. Jaana Nikula, *Veden viemää*, 2013). Niemen tapaan Pajalan kunnasta on kotoisin Bengt Pohjanen (s. 1944), joka kirjoittaa romaaneja suomeksi, ruotsiksi ja meänkielellä. Hän on yksi tärkeimmistä meänkielen elvyttäjistä ja oli ehdolla vuoden 2016 ruotsinsuomalaiseksi.

Lyriikka on ollut aina suosittu kirjallisuuden laji ruotsinsuomalaisten kirjailijoiden keskuudessa (ks. Gröndahl 2002). Anna Järvinen (s. 1970) on helsinkiläissyntyinen ruotsinsuomalainen muusikko, joka muutti lapsena äitinsä kanssa Ruotsiin. Järvinen laulaa pääasiassa ruotsiksi, mutta monet hänen lyriikkansa käsittelevät kaipuuta, kahden kielen välissä elämistä ja leikittelevät kielellä. Esimerkiksi ”Helsinki” (julkaistu kokoelmassa *Jag fick feeling*, 2007) sekoittaa sekä suomea että ruotsia ja kertoo kaipuusta laulajan synnyinkaupunkiin. Järvinen valittiin vuoden 2016 ruotsinsuomalaiseksi.

2010-luvun kirjailijoista tunnetuimpia lienee Alakosken lisäksi ruotsiksi kirjoitettava Eija Hetekivi Olsson (s. 1973), joka on syntynyt Ruotsissa, mutta jonka vanhemmat ovat suomalaisia. Hänen esikoisteoksensa *Ingenbarnsland* (2012, suom. Outi Menna, *Tämä ei ole lasten maa*, 2013) kertoo 1980-luvulle sijoittuvan tarinan Göteborgin lähiössä asuvasta Miirasta, joka on suomalaissyntyisten vanhempien tytär, ja sijoitetaan koulussa vanhempiensa pitkän taistelun tuloksena suomenkieliselle luokalle. Ruotsissa syntynyt Miira opiskelee ruotsia toisena kielenään ja on suomiluokan lyömän leiman vuoksi muiden silmissä aina maahanmuuttaja. *Miira* (2016, suom. Outi Menna, *Miira*, 2017) on itsenäinen jatko-osa esikoisteokselle, ja se sijoittuu 1980-luvun lopulta 1990-luvulle kertoen aikuistuvasta Miirasta, joka kamppailee kouluttautuakseen ja pärjätäkseen elämässä paremmin. Hän haluaa kauas juuristaan, pois köyhyydestä, mutta matka ei ole mutkaton. Luokkamatka⁵, ruotsinsuomalaisuus ja maahanmuuttajateema sekä köyhyys yhdistävät temaattisesti Alakosken ja Hetekivi Olssonin romaaneja. Tuoreimpia suomenkielisiä teoksia ovat puolestaan muun muassa Maarit Turtiaisen romaani *Punainen paasto* (2012), Tiina Laitila Kälvemarkin novellikokoelma *Kadonnut ranta* (2012) ja romaanit *Karkulahti* (2015) sekä *Seitsemäs kevät* (2017), Paula Vartiaisen teos *Taftihame* (2010) ja Henriikka Leppäniemen teokset *Syntymäpaikka: Naimaton* (2009) sekä *Navettablogi* (2012).

⁵ Luokkamatkalla tarkoitetaan kuvaannollista matkaa, jonka yksilö voi yhteiskunnassa kulkea. Esimerkiksi Alakosken ja Hetekivi-Olssonin teoksissa henkilöihahmojen luokkamatka on elämän pituinen tie, jonka aikana yksilö yrittää esimerkiksi kouluttautumalla päästä lähtökohtiinsa nähden parempaan asemaan ja elää parempaa elämää.

Kattavaa ja ajantasaista luettelointia ruotsinsuomalaisesta kirjallisuudesta on tehnyt Ruotsissa asuva Anneli Tikkanen-Rózsa, joka on useissa toimittamissaan teoksissa (mm. 2015, 2000, 1995) kerännyt yhteen ruotsinsuomalaisen kirjallisuuden kaanonin. Tikkanen-Rózsan teokset ovat hedelmällisiä ja ainutlaatuisia lähteitä, kun kartoitetaan ruotsinsuomalaisen kirjallisuuden kenttää: niistä löytyy luetteloina kirjailijoita ja teoksia, osaa esitellään myös tarkemmin esimerkiksi aihepiirien osalta. Tikkanen-Rózsan teokset kuvaavat sellaisen kirjallisuuden historiaa ja julkaistuja teoksia, jotka muutoin ovat jääneet ja jäävät yhä marginaaliin.

1.3 Teoreettinen viitekehys

Oktober i Fattigsverige -teoksen tulkinnassa käytän avukseni aiempaa kirjallisuustieteellistä, sosiologista ja yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. Tässä luvussa esittelen lyhyesti tutkimukseni teoreettista taustaa sekä keskeiset käsitteet sellaisina, kuin ne tässä työssä ymmärretään. Aluksi tarkastelen traumatutkimuksen kenttää, traumafiktion käsitettä ja intertekstuaalisuutta, minkä jälkeen syvennyn häpeän käsitteeseen ja häpeätutkimukseen, 2010-luvun luokkatutkimukseen sekä köyhyyteen

Kuka määrittelee, mikä voi olla yksilölle trauma? Alun perin trauma on mielletty arkielämän ulkopuolella olevaksi kokemukseksi, joka ilmenee posttraumaattisena stressireaktiona (*post-traumatic stress disorder, PTSD*). Sen oireina pidetään esimerkiksi painajaisia, taakamia, välttelyä ja unettomuutta. (Brown 1995, 100.) Oireisto oli psykiatreille ennestään tuttu jo Vietnamin sodan ajoilta, mutta diagnoosiksi posttraumaattinen stressireaktio hyväksyttiin vasta vuonna 1980 (Caruth 1995, 3). Traumat nähtiin pitkään äkillisinä, arkisen kokemusmaailman ulkopuolella olevina tapahtumina kuten luonnonkatastrofeina, sotina, auto-onnettomuuksina ja terrori-iskuina. Kun traumaattinen tapahtuma määritellään tällä tavoin arkisen ja *inhimillisen kokemuksen ulkopuolella* olevaksi, rajaa määritelmä väistämättä trauman julkisen elämän puolella olevaksi. Jo 1990-luvulla feministitutkijat ovat kuitenkin kritisoineet trauman määritelmää, sillä se rajaa tavallisen ihmiselämän piirin hyvin kapeaksi: trauma näyttäytyy luokkaan sidottuna, sukupuolitettuna ja rodullistettuna käsitteenä, sillä lähinnä valkoisen, keskiluokkaisen miehen voi nähdä elävän elämää, jossa esimerkiksi väkivallan uhka ei ole arkipäiväistä. Laura S. Brown toteaa artikkelissaan ”Not Outside the Range: One Feminist Perspective on Psychic Trauma”, että traumakirjallisuudessa viittauksilla ihmiselämän kokemuksiin

tarkoitetaan itse asiassa miesten kokemuksia tai vähintään sellaisia kokemuksia, jotka voivat olla yhteisiä sekä miehille että naisille (1995, 101). Luonnonkatastrofin uhriksi voi joutua mies, eikä häntä itseään syytetä tapahtumista. (ibid., 101–102.) Perinteisen trauman määrittelyn tavassa ongelmana on näin ollen se, ettei *tavallisen* ihmiselämän piiriin nähdä kuuluvan lainkaan väkivaltaa tai muita kokemuksia, jotka kuitenkin ovat monelle jokapäiväisiä ja tavallisia arjen kokemuksia. Arkipäiväisyys ei siis sulje pois sitä, että tapahtumat voivat olla traumatisoivia. Joskus trauma on se arki, jota ihminen päivittäin elää.

Usein traumat aiheutuvat yksityisemmissä olosuhteissa kuin ensin mainitut onnettomuudet tai esimerkiksi luonnonkatastrofit. Kukaan ei välttämättä tiedä yksilön traumasta, joka on aiheutunut arkipäiväisissä olosuhteissa esimerkiksi kodin seinien sisäpuolella. Monesti yksityisemmät traumat ovat naisten, lasten, seksuaalivähemmistöihin kuuluvien tai muiden kuin keskiluokkaisten ihmisten kokemuksia. Seksuaalisen väkivallan uhrin tai kotioloissa väkivaltaa kokeneen naisen kokemukset saati alkoholitiperheiden lasten traumat eivät tule kohdatuiksi samoin kuin esimerkiksi junaonnettomuudesta selvinneen trauma, vaikka PTSD-oireilu olisi samanlaista. (Ks. Brown 100–102.) Yksilön kokema trauma on kyseenalaista alkaa kritisoida ulkopuolelta. Cathy Caruth (1995, 4) huomauttaa, etteivät kaikki traumatisoidut samoista tapahtumista, vaan tapahtuman muodostuminen traumaksi on hyvin henkilökohtaista. Ei siis tulisi väheksyä arkipäiväisiä, tavallisia kokemuksia, jotka voivat olla traumaattisia niiden kokijoille. Nämä tapahtumat, esimerkiksi perheväkivalta tai alkoholismi, jäävät usein tekijän ja uhrin⁶ välisiksi ja näyttäytyvät ulospäin liiankin tavallisina asioina ja pysyvät näkymättöminä (ks. Brown 1995, 101). Trauma ei ole useinkaan kertaluontoinen tapahtuma, vaan pidempi *prosessi*, jossa ihmisen elämän arkiset olosuhteet ovat traumaattiset. Viime aikoina on käyty paljon keskustelua traumaattisten kokemusten prosessuaalisesta ja rakenteellisesta luonteesta (ks. esim. Rothberg 2014, 2009, 89; Buelens, Durrant & Eaglestone 2014; Meretoja 2018, 151–152). Esimerkiksi postkoloniaalisessa kirjallisuudessa kuvataan paljon sitä, kuinka ihmisen tavallinen arki on yhteiskunnan rakenteiden seurauksena traumatisoivaa.

Pitkäkestoista, prosessuaalista ja arkista traumaa Brown havainnollistaa kerto-

⁶ *Tekijä* ja *uhri* on hieman ongelmallinen sanapari, sillä esimerkiksi teoksessa *Oktober i Fattigsverige* ei voida sanoa, että trauman aiheuttaja olisi mikään tai kukaan suoraan ja yksiselitteisesti osoitettavissa oleva tekijä. Teoksessa trauman aiheuttaja, *tekijä*, ovat olosuhteet: köyhyys, johon nivoutuu alkoholismi, perheväkivalta, sosiaaliset verkostot esimerkiksi koulussa sekä yhteiskunnan rakenteet, jotka siirtävät vastuun yhteiskunnalta yksilöille. Näin en näe, että *tekijä-uhri*-dikotomia olisi riittävä kuvaamaan arkipäiväisen, rakenteellisen ja prosessuaalisen trauman aiheutumista.

malla esimerkin trauman oireista kärsivästä potilaasta, joka ei kuitenkaan saanut trauman diagnoosia, sillä nähtiin, etteivät pitkään jatkuneet huonot työolosuhteet voineet olla trauman aiheuttaja. Potilaan psyykkisten ongelmien nähtiin olevan hänestä itsestään johtuvia eikä liittyvän millään tavalla työnantajaan ja työympäristöön. (Brown 1995, 104–105.) Esimerkin trauma kieltäytyään näkemästä (Brown 1995, 105), sitä vähätellään. Usein ei nähdä mahdollisuutta siihen, että jokapäiväinen turvattomuuden tunne ja koskemattomuuden loukkaukset voivat olla traumatisoivia: ympäristön aikaansaama psyykkinen kipu ei ole yksilön sisäinen patologinen oire vaan normaali reaktio epänormaaleihin olosuhteisiin (Brown 1995, 105).

Hetero-patriarkalisessa yhteiskunnassa elää myös ”suostuvan uhrin” (*willing victim*) myytti, joka ylläpitää valtasuhteita naisten ja miesten, värillisten ja valkoisten sekä köyhien ja rikkaiden välillä (Brown 1995, 105–106). Myytti esittää esimerkiksi homot ja lesbot muita alttiimpina joutumaan rikosten uhreiksi ja seksuaalisen hyväksikäytön, raiskaukset ja in-sestin sukupuolesta (*gender*) johtuvina: se patologisoi uhrin. Ajattelumalli vapauttaa meidät Brownin mukaan kyseenalaistamasta yhteiskunnan rakenteita, jotka mahdollistavat sortamisen. (Brown 1995, 106–107.) On helpompi ajatella, että työpaikalleen palaava, seksuaalista häirintää kokenut nainen jollain tavalla nautti ahdistelusta tai patologisesti itse aiheutti tilanteensa, kuin kysyä häneltä, miksei hän valita tilanteesta tai jätä työtään löytääkseen jotain parempaa. Jos perheen sisällä tapahtuu hyväksikäyttöä, on helpointa esimerkiksi syyttää äitiä siitä, ettei hän estänyt isää satuttamasta omaa lastaan. Näin välttyään kysymästä, millainen kulttuuri tuottaa vanhempia, jotka satuttavat omia lapsiaan. (Brown 1995, 107.) Samaan tapaan myös köyhää on helppo syyttää omasta tilanteestaan, eikä tarvitse pysähtyä tarkastelemaan yhteiskunnallisten rakenteiden ongelmia ja muiden ihmisten vastuuta yksilön ahdingosta. Seksuaalinen ahdistelu, rasismi ja köyhyys ovat kuitenkin usein niin jatkuvia ja jokapäiväisiä traumakokemuksia, ettei niiden kierteelle näy loppua, joka mahdollistaisi kokemusten käsittelyn (Brown 1995, 107–108).

Brown käyttää myös Maria Rootin *salakavalan trauman* (*insidious trauma*) käsitettä kuvaamaan sellaisia traumoja, jotka ovat kulttuurissamme tavallisia sorron muotoja, usein rasismia tai seksismia. Salakavala trauma on esimerkiksi rasismin uhka tai naisten tietoisuus siitä, että on mahdollista joutua raiskatuksi milloin ja missä vain. Miltei jokainen tuntee jonkun, joka on raiskattu, ja useat naiset (joiden fyysisistä koskemattomuutta ei ole rikottu) oireilevat silti samoin kuin päällekkäisyyden kokeneet. Myös apua tarvitsevan ihmisen pelko sosiaalisen tur-

vaverkon peittämisestä on salakavala trauma. (Brown 1995, 107.) Salakavalat traumat ovat toisaalta siis niin sanottuja toisen käden traumoja, jotka eivät ole tapahtuneet yksilölle itselleen, mutta ne voisivat periaatteessa tapahtua. Näen Brownin tavoin, että trauma voi tällä tavoin levitä sorrettiin sosiaaliseen ryhmään kuulumisen myötä ja tarkoittaa joukkoon kuuluvalle elinikäistä riskiä altistua tietynlaiselle traumalle.

Traumafiktio on paradoksaalinen käsite, jolla tarkoitetaan traumasta kertovaa kirjallisuutta. Paradoksaalinen se on siksi, ettei traumasta kertomista lähtökohtaisesti nähdä mahdollisena, mutta traumafiktioon luettavat teokset kuitenkin pyrkivät sanallistamaan traumoja. (Whitehead 2004, 3.) Anne Whitehead tarkastelee teoksessaan *Traumafiction* (2004) traumakirjallisuutta traumateorioiden valossa ja analysoi trauman kerronnallistamisen avainasemassa olevia piirteitä. Tulkittaessa *Oktober i Fattigsverige* paitsi autofiktiivisenä, myös traumafiktioksi luettavana teoksena, osoittautuu Whiteheadin teoria trauman kerronnallistamisen tyylikeinojen osalta erittäin käyttökelpoiseksi ja uusia näkökulmia avaavaksi. Teoria myös vahvistaa tulkintaani Alakosken teoksesta traumafiktiivisenä kirjallisuutena.

Traumafiktio jakaa traumateorioiden ajatuksen siitä, ettei traumoista (esimerkiksi holokaustista) ole mahdollista kertoa perinteisten historiallisten, kulttuuristen tai autobiografisten kertomusten avulla, vaan siitä kertominen jäljittelee trauman oireistoa (Whitehead 2004, 83). Traumafiktio tyylillisinä tunnuspiirteinä Whitehead näkee esimerkiksi hajanaisen tai fragmentaarisen kerronnan, toiston sekä intertekstuaalisuuden (ibid., 84). Toistoa voi esiintyä kielen, kuvakielisyyden tai juonen tasolla (ibid., 86). Intertekstuaalisuuden⁷ avulla tiedostamattomasta voi nousta pintaan unohdettuja tai tukahdutettuja asioita. Teoksessa *Oktober i Fattigsverige* intertekstuaalisuus toimii monella tavalla ja muun muassa juuri auttaa kertojaa pääsemään käsiksi unohduksiin painuneihin muistoihinsa. Teoksessa on muun muassa toistuvia motiiveja, kielen piirteitä, monen tasoista fragmentaarisuutta ja intertekstuaalisia viittauksia Herta Müllerin (s. 1953) romaaniin *Sydäneläin* (1996, *Hertzler*, 1994) sekä sitaatteja useista eri lähteistä.

Laajan näkemyksen mukaan kaikki tekstit ovat intertekstuaalisia, sillä ne saavat väistämättä vaikutteita ympäristöstään (Whitehead 2004, 89). Intertekstuaalisuus on toistoa, ja toistamalla aiempaa se voi saada aikaan voimakkaita vaikutuksia. Intertekstuaalinen teos irrottaa tekstin alkuperäisestä kontekstistaan muttei ole aina sidottu toistamaan sitä alkuperäisellä

⁷ Intertekstuaalisuus on tekstienvälisyyttä, joka voi laajimmillaan tarkoittaa sitä, että jokainen teksti on dialogisessa suhteessa ympäristöönsä. Intertekstuaalisuus voi ilmetä esimerkiksi allusioina eli epäsuorina viittauksina pohjatekstiin tai suorina sitaatteina pohjatekstistä.

tavalla, vaan voi luoda sen ympärille kokonaan toisenlaisen todellisuuden ja tulkinnan mahdollisuudet. Tällä tavoin intertekstuaalisuuden voi nähdä hyvin trauman kaltaisena, sillä molemmat häilyvät aiemman ja nykyisen välillä. (Whitehead 2004, 90.) Intertekstuaalisuuden avulla kirjailija voi myös pyrkiä tuomaan näkyviin sellaista, mikä ei ollut alun perin selvästi nähtävillä. Nähdäkseni Alakoski alleviivaa toistuvilla viittauksillaan Müllerin *Sydäneläimeen* näkökulman merkitystä tulkinnalle ja korostaa lukijan roolia tulkitsijana (vrt. Whitehead 2004, 93). Tällä tavoin myös korostuu se, että teoksessa annetaan ääni aiemmin vaiennetuille eli köyhille, joista kertoja teoksessa eksplisiittisesti toteaaakin: kerrotaan niistä, jotka eivät uskoneet olevansa kertomisen arvoisia (KL,230; OF, 226; ks. Whitehead 2004, 90–91). On kuitenkin lukijan käsissä, kuinka paljon hän ymmärtää ja osaa antaa merkityksiä sanotulle (ks. *ibid.*, 94).

Whitehead toteaa traumafiktion myös limittyvän monelta osin esimerkiksi postkoloniaaliseen kirjallisuuteen, sillä molemmat käsittelevät muun muassa muistin parantumista sekä sen kieltämien muistojen tunnustamista, tukahdutettuja ja unohdettuja asioita (Whitehead 2004, 82). Traumafiktiossa sekä poliittisesti että psykologisesti tukahdutetun sallitaan nousta tietoisuuteen, jolloin sen voi nähdä osallistuvan merkittävällä tavalla siihen, miten historiankuvausten etiikkaa arvioidaan uudelleen (Whitehead 2004, 83). Köyhien historia on monen muun marginalisoidun väestöryhmän tavoin ollut virallisten kertomusten ulkopuolella, ja vasta viime vuosikymmeninä köyhyys on noussut myös kertomusten keskiöön.

Oktober i Fattigsverigen traumaan kietoutuu tiiviisti myös häpeää. Häpeä on fyysisen kivun ohella yksi selkeimpiä ruumiillisia oireita, joiden kautta kertojan trauma ilmenee. Häpeä tuntuu ruumiissa ja saa aikaan monenlaisia fyysisiä tuntemuksia: ihminen voi punastua, luoda katseensa alas tai kääntää sen sivuun, kainalot hikoilevat ja tilanteesta haluaisi poistua. Häpeä on paljastumista jollekin tai jonkun katseen edessä ja joskus tuo joku on yksilö itse. (Ahmed 2004, 104–105.) Syyllisyys kohdistuu ulospäin, siihen mitä olen tehnyt muille, kun taas häpeä on vahvasti syvimpään omaan itseen kohdistuva tunne, joka liittyy identiteetin tai identiteettien rakentumiseen sekä itseymmärrykseen (vrt. esim. Kainulainen & Parente-Čapková 2011, 8; Ahmed 2004, 104). Elspeth Probyn (2005) toteaa teoksessaan *Blush: Faces of Shame* häpeän tunteen perustuvan siihen, että välitämme, mitä muut ajattelevat meistä (*ibid.*, 14–15; ks. myös Ahmed 2004). Häpeä herää, koska sen taustalla on aina pelko hylkäämisestä tai halveksimisesta, negatiivisesta huomatuksi tulemisesta (ks. Probyn 2005, 3). Teoksessa *Oktober i Fattigsverige* häpeä nivoutuu sukupolvien perintöön, maahanmuuttajataustaan, kotiolo-

hin, köyhyyteen ja luokkaan sekä päihteisiin. Käsittelen kertojan trauman ruumiillisuutta kolmannessa luvussa syventymällä ensin häpeään ja luokkahäpeään sekä toisessa alaluvussa fyysiseseen kipuun ja konkreettisiin, traumaa symboloiviin motiiveihin.

Häpeä on paitsi hyvin henkilökohtainen ja itseen suuntautuva, myös kulttuurinen: erilaisissa yhteiskunnissa pidetään varsin erilaisia asioita häpeällisinä. Sally Munt (2008, 2) tuo esiin tärkeän piirteen häpeän synnyssä. Hän muistuttaa, että monet häpeällisinä koetut asiat ovat häpeällisiä kulttuuristen ja yhteiskunnallisten tekijöiden vaikutuksesta (ibid.). Esimerkiksi ruotsinsuomalaisuuteen liittyy pitkä historia, jonka muovaama on myös asenne, jolla ruotsinsuomalaisuuteen on valtakulttuurin piirissä suhtauduttu. Kansallisella häpeällä tarkoitetaan jonkin kansakunnan kollektiivista häpeää, joka esimerkiksi Saksan kohdalla juontaa juurensa holo-kaustin aikaisiin vääryyksiin, jotka ovat sittemmin jokaisen saksalaisen häpeä (ks. Munt 2008, 3). Ruotsinsuomalaisuuteen liittyy monenlaista ulkopuolisuutta, syrjintää ja myös häpeää. Pohjoismaisessa yhteiskunnassa häpeällisinä koetaan usein myös esimerkiksi Alakosken teoksessa keskeisinä näyttäytyvät köyhyys sekä päihderiippuvuus, jolloin köyhyyteen liittyy kollektiivisesti jonkinlainen epäonnistumisen ja häpeän leima. Elämän arkisia olosuhteita piilotellaan. Tällaiset asiat ovat muotoutuneet hävettäviksi nimenomaan kulttuurimme ja yhteiskunnallisten tekijöiden seurauksena.

Sara Ahmed (2004) näkee teoksessaan *Cultural Politics of Emotion* häpeän ruumiillisena ja kulttuurisena vaikuttajana ja puhuu myös kivusta, joka saa ruumiillisena kokemuksena ihmisen kohdistamaan ajatuksensa omaan itseensä. Alakosken teoksessa kipu on trauman toistuva oire, joka toimii Ahmedin kuvaamalla tavalla kahdella tasolla saaden aikaan sekä yritystä paeta että pakkoa keskittyä itseen. Suomalaista häpeätutkimusta edustaa Siru Kainulaisen ja Viola Parente-Čapková'n toimittama teos *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä* (2011). Teoksen artikkeleista muun muassa Lea Rojolan ”Sivistymättömyyden häpeä” sekä toimittajien esipuhe ”Häpeän latautunut toiminta” tukevat tulkintaani Alakosken teoksesta. Rojola (2011) kuvaa suomalaisen kirjallisuuden klassikkojen avulla kulttuurissamme vahvana elävää sivistyneisyyteen ja sivistymättömyyteen liittyvää häpeää. Hän osoittaa teosten avulla, kuinka yksilön yritykset kuulua tiettyyn joukkoon voivat johtaa epäonnistumisen tunteisiin ja häpeään, joka pahimmillaan määrittää koko yksilön elämää.

Keskeinen ja määriteltävä käsite on myös luokka. Vielä 1980- ja 1990-luvuilla Suomessa ja Pohjoismaissa oli yleistä, että luokka-ajattelun väitettiin kadonneen. Katsottiin,

että jälkiteollinen yhteiskunta oli häivyttänyt luokkaerot ja tuotti pääasiassa keskiluokkaan luettavia yhteiskunnan jäseniä. Luokkien nähtiin myös korvautuneen yksilöillä. (Kauranen & Lahikainen 2016, 46.) Kauranen ja Lahikainen (2016, 46) ovat todenneet, että näiden näkökulmien seurauksena ”luokasta tuli anakronismi, teolliseen yhteiskuntaan liitetty historiallinen vaihe, vailla selitysvoimaa myöhemmässä taloudellisessa ja poliittisessa tilanteessa”. Myös akateemisen keskustelun piirissä luokan käsite oltiin lähellä hylätä (ibid.). Sittemmin on kuitenkin todettu, että oli ennen aikaista väittää luokkien kadonneen (Skeggs 2014).

Antologia *Luokan ääni ja hiljaisuus. Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun Suomessa* (2016) edustaa suomalaista 2000-luvun luokkatutkimusta, joka pohjaa muun muassa Beverley Skeggsin (2014) ajatuksiin luokista nyky-yhteiskunnassa elävänä valtarakenteena. Talous⁸ on nyky-yhteiskunnassa paljon merkittävämpi tekijä kuin se on ollut joinakin muina aikoina. Talous kuvataan usein markkinoiden käsitteen avulla ja markkinoista on tullut neutraali tapa puhua kapitalismista (Skeggs 2014, 128). Skeggs osoittaa teoksessaan *Elävä luokka (Class, Self, Culture, 2004, suom. 2014)*, että luokat ovat länsimaisessa kulttuurissa hyvin eläviä ja luokkaa muotoillaan uusin tavoin sekä jopa yritetään häivyttää näkyvistä uusien talouden ymmärtämisen ja siitä puhumisen tapojen avulla (ibid, 128). Näkökulma on siirtynyt kapitalismista markkinoihin ja yhteiskunnasta yksilöön:

Yhteiskunnalliset tuotantosuhteet, riisto ja tavara jäävät vähemmälle huomiolle. Samassa prosessissa painottuu yksilön käyttäytyminen. Markkinat esiintyvät, kuten ne ovat historiallisestikin esiintyneet, neutraalina ja tasaisena tilana, jossa kaikki kilpailevat yhdenvertaisesti. Tämä kapitalismin diskursiivinen neutralisaatio on kuitenkin kaikkea muuta kuin arvovapaa prosessi, sillä sen vaikutuksesta kapitalismia ei enää mielletä voimaksi, joka aiheuttaa luokkien välistä eriarvoisuutta. Sen sijaan kapitalismi alkaa näyttää neutraalilta, tasaiselta ja tasa-arvoiselta tilalta, jossa kaikki ovat vapaita käymään kauppaa. (Skeggs 2014, 130.)

Alakosken teos *Oktober i Fattigsverige* toisintaa Skeggsin teoriaa luokista ja asettuu avoimesti kyseenalaistamaan kapitalistista ajattelutapaa. Luokka on ennen kaikkea prosessi ja valtasuhde, eivätkä eriarvoisuus tai eriarvoisuuden kokemukset ole kadonneet yhteiskunnasta (Launis, Bergroth & Anttila 2016, 142). Luokista ei välttämättä puhuta eksplisiittisesti, mutta ne näyttäyty-

⁸ Taloudesta puhuttaessa on Skeggsin (2014) mukaan muistettava käsitteen historia: talous ei ole ollut alkujaankaan neutraali käsite, vaan se on kehitetty porvariston vallan lujittamiseksi. Marxilaiset uskoivat, että vaikka vaihdon ja talouden käsitteet ovat olleet olemassa jo paljon ennen kapitalismia, niin juuri ”kapitalismin perusominaisuudet tuottavat luokkajaon” (ibid., 130).

vät monin eri tavoin niin politiikassa kuin ihmisten arjessakin: luokkaa tuotetaan ”ihmisten välisissä suhteissa tapahtuvana prosessina” (Kauranen & Lahikainen 2016, 51). Alakosken teoksessa kertoja puhuu luokista paljon ja tarkastelee yhteiskunnan rakenteita, jotka mahdollistavat nykyisen eriarvoisuuden ja sosiaalisen, kulttuurisen sekä taloudellisen pääoman epätasaisen jakaantumisen.

Viimeisenä muttei vähäisimpänä käsitteenä haluan nostaa esiin köyhyyden, jonka ymmärtämiseen ei ole yhtä oikeaa tapaa ja jolla voidaan eri konteksteissa tarkoittaa hyvinkin erilaisia asioita. Alakosken teoksessa kertojan kokema ja kuvaama köyhyys ulottuu useille elämän osa-alueille: perheellä ei ole rahaa eikä siten valinnanvapautta tai ostovoimaa, kieli rajoittaa ymmärrystä ja itseilmaisua, sosiaaliset suhteet kärsivät kodin olosuhteista ja historiallinen tausta (maahanmuuttajuus, vähemmistöön identifioituminen) saavat kertojan kokemaan itsensä lapsena muita vähempiarvoiseksi. Käytän sanaa köyhyys näin ollen kuvaamaan Alakosken teoksen kertoja Susannan määrittelemää köyhyyttä, joka voi olla taloudellista, sosiaalista, kokemuksellista tai henkistä paitsi jäämistä tai vaihtoehtoisesti osaa näistä tai kaikkia näitä (ks. myös Alakoski 2013). Koska kertojan kokemaan köyhyyteen sisältyy niin monta tasoa, en näe köyhyyttä käsitellessäni aiheelliseksi erotella erilaisten köyhyyden muotojen vaikutuksia, vaan keskityn siihen, miten tällainen syvälle ulottuva kokemus köyhyydestä vaikuttaa kertojaan ja on tulkittavissa hänen traumakseen. Olennaista on tiedostaa myös se, että kertojan kuvaama köyhyys on yksi kokemus köyhyydestä: köyhyyden määrittely riippuu pitkälti siitä, kuinka yksilö tilanteensa kokee, missä ja milloin hän tilanteessaan on ja onko määrittelijä kokija vai ulkopuolinen tarkastelija.

Tutkimukseni täydentää ruotsinsuomalaisen nykykirjallisuuden tutkimusta ja Susanna Alakoski-tutkimusta sekä osallistuu traumateoreettiseen keskusteluun tuomalla tarkastelun keskiöön köyhyyden, jota ei ole kirjallisuudentutkimuksessa aiemmin traumateorioiden valossa tutkittu. Tutkimus etenee konkreettiselta tasolta abstraktimpaan siten, että toisessa luvussa analysoin köyhyyden *Oktober i Fattigsverigen* kertojalle jättämän traumatisoivan perinnön ilmenemistä teoksessa. Luku vastaa kysymyksiin siitä, kuinka teoksessa sanallistetaan traumaa ja miten se ilmenee teoksen rakenteessa sekä kielessä. Kolmannessa luvussa käsittelen trauman ruumiillisuutta häpeää, luokkaa sekä erilaisia kertojan fyysisiä kipuja ja köyhyyttä symboloivia motiiveja purkamalla. Neljäs luku pohtii kielen kautta syntyviä jaettuina todellisuuuksia sekä hiljaisuuksia ja niiden rikkomista. Lopuksi kiteytän vielä tutkimukseni keskeisimmät tulokset ja niiden merkityksen kirjallisuudentutkimukselle.

2 KÖYHYEDEN PERINTÖ

Det slår mig hur jag fotrfarande inte kan benämna lokala fåglar och växter. En del av fattigdomsarvet, att fåglarnas stannar vid fågelkvitter. Talgoxe heter talitintti på finska.

(Oktober i Fattigsverige, 267)

Huomaan etten vieläkään osaa nimetä paikallisia lintuja ja kasveja. Osa köyhyyden perintöä, kun lintujen laulu jää viserrykseksi. Talgoxe on suomeksi talitintti.

(Köyhän lokakuu, 270)⁹

2.1 Kertojan trauma, muistijäljet ja kirjoittaminen

Oktober i Fattigsverige -teoksen kertoja Susannalle köyhyys on ollut lapsuudessa ja nuoruudessa kyseenalaistamaton ja jatkuva tila, joka juonsi juurensa maahanmuuttajataustaan, koulutamattomuuteen ja kielitaidottomuuteen. Köyhyydestä tulee teoksessa noidankehä, joka ruokkii itse itseään. Isän päihteiden käyttö ja äidin mielenterveysongelmat ovat osa arkipäivää, samoin kuin koulun luokkaretkiltä jääminen, ulkopuolisuus, rikkinäiset vaatteet, tyhjä ruokakomero ja varastelu. Kertojalle tapahtumat olivat tavanomaisia, hänen ainoa lapsuutensa, jonka normaalius alkoi kyseenalaistua vasta kouluiässä vertautuessaan luokkatovereiden kotioloihin. Köyhyydessä elävä ei analysoi omaa köyhyyttään, vaan yrittää selviytyä. Trauman aiheutumista voi seurata pitkä ajanjakso, niin sanottu latenssvaihe, jonka aikana trauman vaikutukset eivät ole näkyviä tai pinnalla (Caruth 1995, 7). Tuona aikana trauma voi olla painuneena unohduksiin tai sitä ei ainakaan tietoisesti käsitellä. Trauman *historiallinen voima* (*historical power*) ei perustu ainoastaan siihen, että trauma palaa kantajalleen oltuaan ensin unohdettuna. Traumaa ei

⁹ Käytän teoksesta *Oktober i Fattigsverige* jatkossa lainauksissa lyhennettä OF ja *Köyhän lokakuusta* lyhennettä KL.

ymmärrä eikä se ole näkyvä heti, joten juuri sen latenssivaihe aiheuttaa historiallisen kokemuksen: koska traumaattinen tapahtuma ei tule koetuksi traumana tapahtuessaan, se on kokonainen, silminnähtävä ja ilmeinen vasta toisessa ajassa ja paikassa. (Caruth 1995, 8.) Caruthin teoriaa voi kritisoida, kun trauma mielletään arkisena ja prosessuaalisena: myös traumatisoivissa olosuhteissa jatkuvasti elävä voi jo kokemuksen hetkellä havaita tilanteensa haitallisuuden tai poikkeavuuden, kuten Alakosken kertoja Susannakin jo lapsuudessaan itseään luokkatovereihinsa verratessaan tekee. Käsitettävänä ja tietoisesti käsiteltävänä trauma palaa kertojalle kuitenkin vasta vuosien päästä, aikuisiällä, kun elämän puitteet ovat taloudellisesti ja sosiaalisesti paremmat. Näin voi nähdä, että hänen traumansa on ollut ennen aktivoitumistaan pidemmän ajan latenssivaiheessa.

Lapsuudessa koetun köyhyden käsitteen alle kytkeytyvät asiat palaavat teoksessa trauman kokijalle, kertojalle, muistoina ja muistikuvina. Teoksen kertojan trauma ei siten ole ollut yksittäinen kauhea kokemus tai katastrofi, vaan tämä on traumatisoitunut pidemmän ajanjakson tapahtumien seurauksena (vrt. Brown 1995; Rothberg 2014; Meretoja 2018). Teoksen kertoja ei ole lapsuudessaan, asioiden tapahtumahetkellä, luonnollisestikaan pystynyt jäsentämään tai ymmärtämään kokemuksiaan. Kertojan koko lapsuus ja nuoruus on ollut maa-hanmuuttajataustan ja köyhyden sekä sen seurausten värittämää, ja siksi kertojan trauman voidaan sanoa olevan ennemmin köyhyys ja siihen liittyvät kokemukset, kuin mikään yksittäinen tapahtuma. Monta erilaista ulottuvuutta sisältävään köyhyys-sanaan nivoutuvat kaikki ne elämän olosuhteet, jotka ovat olleet Susannan arjessa traumatisoivia. Brown (1995) kuvaa (naisten) arkipäivissä tapahtuvia traumoja, jotka tulevat usein sivuutetuiksi ja pysyvät pimennossa. Alakosken teoksessa köyhyys on kertojan tavallista arkea ja kaikkine haasteineen se näyttäytyy kertojan lapsuudessa täysin luonnollisena asiana, jonka koko elämään ulottuva vaikutus näyttäytyy traumana vasta myöhemmin (ks. *ibid.*). Traumalle ominaisesti muistot ovat olleet takalalla vuosia ja osin tietoisesti, osin tiedostamattaan Susanna on ponnistellut elämässä eteenpäin mahdollisimman kauas menneisyydestään. Palatessaan muistot oireilevat traumalle ominaisesti (ks. esimerkiksi Caruth 1995, 4–5; Brown 1995) sekä psyykkisellä että fyysisellä tasolla.

Minäkertoja Susanna elää elämäänsä, pyrkii kulkemaan kauemmaksi traumas-taan, kunnes 1990-luvun lopussa hän kokee erkanevansa itsestään (KL, 301): ”Minulle oli liikaa että saimme sairaan lapsen. En enää kestänyt elämää. Vanhempani kuolivat, veljeni veti aineita,

siskoni oli poissa. Sitten lapsemme sairastui [...]. (KL, 301.)¹⁰ Susanna kuvailee pärjänneensä vanhempien kuolemasta huolimatta, puhuneensa äidin kuolemasta, niin työyhteisössä kuin naapurien kanssa ruotsiksi. Latenssivaihe päättyy yhtäkkiesti päivänä, jolloin lapsuuteen ja äitiin liittyvät suomenkieliset muistot tuovat menneisyyden esiin, iskevät sen vasten kasvoja ja lamauttavat fyysisesti niin, että kertojalla todetaan paniikkihäiriö. Jotenkin asiat palaavat raiteilleen, mutta melko pian menneisyys kuitenkin romahduttaa Susannan täysin ja hän joutuu sairaalaan, jossa myös kirjoittaminen alkaa. Menneisyys on aktivoitunut traumana, joka lamaanuttaa arjen joksikin aikaa täysin, mutta mahdollistaa Susanna Alakosken kirjoittamisen alun: sairaalan osastolle lähtee mukaan muistikirja. ”Erstan sairaalassa heittäydyn kallion reunalta. [...] Putoan suoraan omaan kertomukseeni mutta en tunne sitä.” (KL, 307.)¹¹ Pitkän sairausloman aikana syntyy Susanna Alakosken romaani *Sikalat*, joka ”makaa Bonniersilla sillä aikaa kun minä makaan Erstassa” (KL, 308)¹². Kirjoittaminen on kanava omaan historiaan, keino pukea se sanoiksi.

Caruth puhuu siitä, että trauman kieltä ja sen hiljaisuuksia voi osata kuunnella ja lukea. Itkevä haava (*crying wound*) on käsite, jonka avulla Caruth kuvaa trauman palaamista kantajalleen. Trauma on haava ihmisen psyydessä ja trauman uudelleen eläminen sen kuvaannollista vuotamista ja särkyä. Trauman kokija elää sitä uudelleen, ei pääse siitä irti. Tämä ei kuitenkaan ole tulkittavissa ainoastaan yksilön näkökulmasta suhteessa yksilön omiin menneisyyden kokemuksiin, vaan myös laajemmasta perspektiivistä siten, että jokaisen trauma on jollain tapaa sidoksissa jonkun toisen traumaan. Kuunteleminen ja kuulluksi tuleminen voivat johdattaa erilaisiin kohtaamisiin: toisen traumaa kuuntelemalla voi kohdata tämän. (Caruth 1996, 8–9.) Teoksessa *Oktober i Fattigsverige* kertoja paitsi palaa omaan menneisyyteensä myös kuuntelee toisten, ”*samantapaisessa tilanteessa*” (esim. KL, 194)¹³ olevien kokemuksia. Kertoja kuulee ja näkee itsensä niissä, joihin hän jollain tapaa samastuu ja kokee ymmärtävänsä heitä, vaikkei mitään sanottaisi:

”Kokemukseni mukaan me köyhyyden kokeneet tervehdimme toisiamme [sanomalla]: »Minä näen sinut.» [...] »Minä näen sinut» merkitsee: minä näen sinut kokonaan. Se tuntuu olevan yhtä käsittämätöntä

¹⁰ ”Det var en sak för mycket, att vi fick ett sjukt barn. Jag klarade inte av livet längre. Mina föräldrar dog, min bror knarkade, frånvaron av en syster. Och nu ett astmasjukt barn [...]” (OF, 298.)

¹¹ ”På Ersta sjukhus låter jag mig rasa över klippkanten. [...] Jag faller rakt in i berättelsen om mig själv utan att känna till den.” (OF, 304.)

¹² ”ligger på Bonniers under tiden som jag ligger på Ersta” (OF, 305).

¹³ ”i liknande situation” (till exempel OF, 190).

niille »muille» jotka eivät näe tai ymmärrä köyhyyttä, sen seurauksia ja sivuvaikutuksia.” (KL, 9.)¹⁴

Samaa kokeneet näkevät pinnan alle, tunnistavat kaltaisensa. Köyhyyttä kokemattomalle sen jättämät ”varjot” voivat olla näkymättömiä. Kertojalle köyhyyttä kokevien ja häntä itseään huomomassa asemassa olevien kohtalot ovat läheisiä. ”Kuvittelen taas sitä koditonta naista, Annikaa. Miltä hän mahtaa näyttää ensimmäisen pakkasyön jälkeen?” (KL, 264.)¹⁵ Muiden samaa kokeneiden kokemukset tuntuvat läheisemmiltä, niiden kuuleminen on syvempää, koska trauman aiheuttava kokemus on molemmille samankaltainen. Tästä puhutaan teoksessa myös intertekstuaalisten viittausten sekä kielen ymmärtämisen avulla. Näihin näkökulmiin syvennytään tutkielman luvussa 4. Keskeistä on se, että teoksen mukaan kaikki eivät jaa samaa todellisuutta, vaan toisiaan ymmärtävät ne, joilla on jotakin yhteistä.

Traumaan liittyy vahvasti sen sietämättömyys ja kaksijakoisuus: trauman aiheuttanut kokemus (*a crisis of death*) on sietämätön, toisaalta taas traumasta selviytymisen prosessi (*a crisis of life*) voi tuntua aivan yhtä sietämättömältä. Traumassa on läsnä nämä molemmat puolet, ja siitä kertominen on eräänlaista kahden limittäisen tarinan kerrontaa (*double telling*). (Caruth 1996, 7.) Teoksessa *Oktober i Fattigsverige* ovat läsnä nämä traumasta kertomisen molemmat puolet. Kertoja, kirjailijan elämäkertaa kirjoittava Susanna Alakoski, kamppailee sekä oman selviytymisensä kanssa että niiden puolesta, jotka eivät selvinneet samankaltaisista kokemuksista eivätkä voi puhua kuten hän voi.

Kuolleet eivät enää voi kirjoittaa, ne jotka voisivat puhua on vaiennettu, ne joilla on jotakin kerrottavaa ovat yksin, peloissaan tai laitoshoidossa diagnooseineen. Eivätkä köyhät usko että heidän kertomuksensa ovat kertomisen arvoisia. / Kirjoitan tätä päiväkirjaa, koska elän. Koska olen yksi niistä harvoista jotka osaavat. (KL, 23.)¹⁶

Kertoja itse on selvinnyt menneisyydestään ulkopuolelta tarkasteltuna hyvin: hänellä on perhe, koti, aviomies ja hän pärjää elämässä taloudellisesti. Moni hänen entisistä tutuistaan, lapsista,

¹⁴ ”Min erfarenhet är att vi som upplevt fattigdom hälsar på varandra [...]: ”Jag ser dig.” [...] ”Jag ser dig” betyder ”jag ser *hela* dig”. Och det verkar vara lika svärgripbart för ”de andra” som inte ser, eller förstår fattigdom, dess verkningar och bieffekter [...]”. (OF, 9.)

¹⁵ ”Jag ser den hemlösa, Annika, framför mig igen, hur ser hon ut efter den första frostnatten?” (OF, 261.)

¹⁶ ”Att tiga om sanningen, den möjliga sanningen, ät att svika, och, det viktigaste kanske, inte många kan berätta, för de som är döda kan inte längre skriva, de som kunde talat är tystade, de som har något att berätta sitter ensamma, rädda eller inlåsta med diagnoser. Och de fattiga tror inte att deras berättelser är värda att berättas. / Skriver denna dagbok för att jag lever. För att jag är en av de få som kan.” (OF, 23.)

jotka ponnistivat samoista lähtökohdista kuin hän, ei selvinnyt yhtä hyvin, kaikki eivät selvinneet lainkaan. Kuolo on korjannut ihmisiä eri tavoin, mutta samoista syistä: ”Edesmenneet ystävämme ovat kuolleet eri tavalla. Mutta silti samalla. Puukkoa mahaan. Päin seinää, pillereitä, viinaa. Maksa. Enää on jäljellä vain muutama, veljeni on valikoitunut ihmeeksi.” (KL, 27.)¹⁷ Alakosken veli on vasta keski-ikässä vähitellen omilleen pääsevä entinen narkomaani. ”Veljeni sanoo että hänellä on kaikki hyvin. »Minullahan on varaa ostaa silmälasit, käydä hammaslääkärissä.»” (KL, 264.)¹⁸ Selviytyminen, joka monessa kohtaa nousee esiin myös kyseenalaistettuna ja ikään kuin onnenkantamoisena, näyttäytyy vastakkaisena huonommin pärjänneiden kohtaloille.

Kertojan ja hänen veljensä, kuten myös kuolleiden tuttavien lapsuus, on ollut epävarma ja turvaton. ”Hänen isänsä oli renki, hän oli tuuraajana ravintoloissa, hän luultavasti tiskasi. Yksinhuoltajaäiti. Juoppo. Hänen isänsä oli vahtimestarina leirintäalueella. Hänen äitinsä oli sairaala-apulainen.” (KL, 27.)¹⁹ Niinpä kertoja kuvailee tarinansa kertomista paitsi omissa myös monen muun jalanjäljissä kulkemisena. ”Meitä on kulkenut täällä monta. Osa meistä maa- kaa mullan alla.” (KL, 26.)²⁰ Joissakin kohdissa nykyisyyden ja menneisyyden sekä erilaisten kohtaloiden vastakohtaisuus tuodaan esiin tällä tavoin eksplisiittisesti, välillä se on luettavissa tyhjiltä riveiltä, joita perätysten kirjoitetut vastakkaiset maailmat räikeästi osoittavat. Myös ajalliset hyppäykset kertojan nykyisyyden ja menneisyyden välillä luovat osaltaan tätä vastakohtaisuutta. Läpi teoksen hyvä- ja huono-osaisuus, menneisyys ja nykyisyys, menneisyydestä selviytyminen ja menneisyyden leimaama kohtalo näyttäytyvät teoksessa jännitteisinä ja toisil- leen vastakkaisina pareina. Niistä muodostuu myös Caruthin kuvaama kahden limittäisen tari- nan kerronnan (*double telling*) rakenne, traumasta selviytymisen ja trauman musertavuuden kertomus.

¹⁷ ”Våra döda vänner har dött på olika vis. Men på samma. Kniv i magen. Mot en vägg, piller, sprit. Levern. Idag finns några få kvar, min bror är utsedd till miraklet.” (OF, 27.)

¹⁸ ”Min bror säger att han har det bra. ’Jag har ju råd att köpa glasögon, gå till tandläkaren.’ ” (OF, 261.) *Oktober i Fattigsverigen* tekstiin sijoitetut suorat lainaukset on erotettu sen hetken kerronnasta sitaa- teilla. Suomennoksessa on käytetty pääsääntöisesti tässä lainauksessa näkyviä »-merkkejä ilmaisemassa tekstiin sen ulkopuolelta tuotuja lausahduksia ja siteerauksia.

¹⁹ ”Hans pappa jobbade som bonddräng, han jobbade extra på restauranger, hon diskade tror jag. Ensamstående mamma. Alkis. Hans pappa var vaktmästare på campingen. Hans mor var sjukvårbitsrådgivare.” (OF, 27.)

²⁰ ”Vi är många som har gått här. En del av oss ligger på kyrkogården.” (OF, 26.)

Menneisyys jättää ihmiseen muistijälkiä. Ne ovat kokemusten yksilöihin ja yhteisöihin jättämiä ja tuovat menneen osaksi nykyisyyttä. (Kähkönen & Meretoja 2010, 19.) Kähkösen ja Meretojan (2010, 19) mukaan kulttuurisesta näkökulmasta katsottuna muistijäljissä olennaista on se, minkälaisia merkityksiä ne saavat tullessaan tulkituiksi tietyssä ajassa ja paikassa. Muistiin jäävät jäljet eivät ole objektiivisia tai valokuvaa muistuttavia jäljennöksiä, vaan niitä tulkitaan ja työstetään jatkuvasti ja yhä uudelleen. Muistijäljet elävät ja muuttuvat, kun niitä tarkastellaan uusista näkökulmista ja erilaisia merkityksiä niille antaen. (Kähkönen & Meretoja 2010, 19.) *Oktober i Fattigsverige* on kudelma erilaisia muistoja. Oikeastaan koko teosta voi perustellusti kutsua *muistintyöstämisprosessiksi*, sillä päiväkirjamuodon sisällä se kuvaa kirjailija Susanna Alakosken kulkemista omissa jalanjäljissään, hänen autofiktiivisen omaelämäkerran kirjoittamisen prosessiaan.

Alakosken muistijäljet tulevat nähdyiksi uudella tavalla kulttuurista taustaansa vasten muun muassa erilaisten viranomaisten ja sosiaalihuollon asiakirjojen, uutisten, raporttien ja konkreettisten paikkojen avulla. Alakoski on kerännyt tositteita omasta ja perheensä menneisyydestä ja palaa niihin ensi kertaa teosta kirjoittaessaan (ks. esim. KL 18). Asiakirjojen sisältö herää henkiin, kun se tulee tulkituiksi nykyajasta käsin (ks. Kähkönen & Meretoja 2010, 19). Kertojan muistijäljet täydentyvät, muokkautuvat ja tulevat eläviksi ja erilaiset elämän tapahtumat sekä ajanjaksot palaavat mieleen, kun hän tarkastelee keräämiään dokumentteja.

Minulla ei ole mitään mikä osoittaisi kuinka aikaisin aloin kirjoittaa ja miltä lahjakkuuteni mahdollisesti näytti. Muistan että aineeni luettiin ääneen luokassa ja että sain kehuja. »/.../ köyhälistön ehtoihin kuuluu myös se että menneistä ajoista ei ole olemassa todisteita [...]» (ELSIE JOHANSSON antologiassa *Tala om klass* 2006) (KL, 310.)²¹

Oheisen lainauksen sisällä oleva sitaatti Elsie Johanssonin tekstistä vahvistaa kertojan omaa kokemusta. Dokumentit ja erilaiset sitaatit tuovat kerrontaan moniäänisyyttä ja alleviivaavat kertojan kokemuksia ja tunteita.

²¹ ”Och jag har inget kvar som visar hur tiftigt jag började skriva, och hur talangen möjligen såg ut. Jag kom ihåg att mina uppsatser lästes högt i klassen och jag fick beröm. ”/.../ det hör ju också till fattigfolkets villkor att dokumentation bakåt i tiden för det mesta saknas [...]” Elsie Johansson, i *Tala om klass*, 2006” (OF, 307.)

Marja-Leena Hakkarainen (esim. 2010; 2005) on tutkinut Herta Müllerin kirjallisuutta, johon myös *Oktober i Fattigsverige* on sidoksissa lukuisten suorien ja epäsuorien viitauksien kautta.²² Artikkelissaan ”Herta Müller – eletty ja muistettu historia” (2010) Hakkarainen siteeraa Müllerin aiemmin suomentamattomia esseitä, joissa Müller reflektoi omaa kirjoittamistaan muistin ja historian näkökulmista. Müller kirjoittaa teoksessaan *Der Teufel sitzt im Spiegel*:

Huomaan itsestäni, ettei muistissa säily vahvimpana se, mitä oli ulkopuolella, niin sanotut tosiasiat. Vahvempaa, kuin yhä muistissa koettavaa, on se, mikä tuli sisältäpäin, ulkoisten seikkojen, tosiasioiden, aiheuttamana. Sillä se mikä tuli sisältäpäin on puristanut kylkiluiden alla, kuristanut kurkkua, vainonnut sydämen sykettä. Se on mennyt omia teitään. Se on jättänyt jälkensä. (Müller 1991, 10, sit. Marja-Leena Hakkarainen 2010, 423.)

Alakosken *Oktober i Fattigsverige* -teoksen ensimmäisellä sivulla on Allen Ginsbergin sitaatti: ”Kirjoita siitä mikä saa sinut huokaamaan” (KL, 5). Sekä Ginsbergin että Müllerin sitaatit kuvaavat Alakosken roolia kirjailijana: hän ei ole voinut valita elämäntarinaansa (ks. myös Hakkarainen 2010, 431; Müller 1996). Kertoja Susanna Alakoski ei ole ”pyytänyt tätä areenaa” eikä aiheitaan tai sanojaan (KL, 83)²³, vaan kertoo kirjoittavansa ”niistä aiheista joita pohdin muutenkin” (KL, 9)²⁴. Menneisyys palaa kertojalle hyvin monella tasolla, ei jätä rauhaan, jopa vaatii tulla kirjoitetuksi: ”Enää ei voi vaieta. Vaikeneminen on pettämistä [...]. (KL, 303.)²⁵ Kertoja pyrkii päiväkirjan avulla kertomaan kertomattomat tarinansa, haalimaan kokoon menneisyytensä sirpaleet. ”Me ihmiset olemme omien kertomattomien kertomustemme rämettämisiä” (KL, 28)²⁶. Kertomattomana menneisyys ”rämettää” ihmisen ja kuten kertoja eksplisiittisesti useassa kohdin kuvailee ja pohtii, ”Aamut ovat pahimpia. Kroppa muistaa yöllä elämäkerran?” (KL, 100.)²⁷ Menneisyys, eletty historia palaa kertojalle monin tavoin niin voimakkaana, että sen täytyy tulla jollain tapaa ulos, kerrotuksi. Kirjoittaminen on teoksen Susanna Alakosken tapa kertoa menneisyydestä ja sanallistaa traumaa.

²² Tulkitseen teoksen *Oktober i Fattigsverige* ja Müllerin tuotannon suhdetta tuonnempana luvussa 4.

²³ ”Jag har aldrig bett om denna arena. Jag har inte bett om mina ämnen, inte mina ord.” (OF, 83.)

²⁴ ”Den kommer att handla om det jag ändå går och tänker på” (OF, 9).

²⁵ ”Och nu går det inte att tiga längre. Att tiga är att svika, [...]” (OF, 299.)

²⁶ ”Vi människor är övervuxna av våra oberättade berättelser” (OF, 28).

²⁷ ”Morgarna är värst. Kroppen minns biografien på natten?” (OF, 99.)

2.2 Trauman pirstaleinen kielellistäminen

Traumalle on ominaista sen ilmenemisen viive sekä menneen pakonomainen eläminen uudelleen (ks. esim. Caruth 1996). Trauman kohdalla voidaan puhua traumaattisesta muistista, joka tallentaa kokemukset ruumiin muistiin ja visuaalisesti, mutta estää niistä kertomisen kielellisesti (Knuuttila 2006, 22). ”Traumaattisen muistin ruumiillisuus ja aistimisen tapa määrittävät traumasta kertomista. Koska trauma on äkillinen, suuri tai yllättävä koettavaksi, se rikkoo lineaarisen ajan, ja muodostuu kokijalleen tapatumaksi vasta vähittäisenä prosessina.” (Knuuttila 2006, 29.) Niinpä traumakokemuksen kielellistäminen voi olla esimerkiksi toistoa ja tietynlaisista trauman oireiston jäljittelyä epäsuorien keinojen avulla (ks. Whitehead 2004, 86–87) enemmän kuin suoraa traumasta *kertomista*.

Oktober i Fattigsverige -teoksen kerronta on fragmentaarista, se muodostuu erilaisista katkelmista ja materiaaleista sekä virketasolla että kokonaisuutena. Tulkintani mukaan teoksen fragmentaarinen rakenne ja kerronnan pirstaleinen jäsentyminen sekä eri aikatasoilla liikkuminen ilmentävät sen trauman kaltaista olemusta (vrt. Whitehead 2004; Brown 1995) ja muuttavat trauman kertomukseksi²⁸. Tarkastelen tässä luvussa teoksen päiväkirjamuotoa sekä erilaisia pirstaleita, joista se muodostuu, ja etenen pintatasolta katkelmista syvemmälle virkerakenteiden ja aikamuotojen tarkasteluun. Nämä piirteet ovat trauman oireiden kaltaisia, rakentuvat itse trauman ympärille ja muodostavat kertomuksen.

Teoksessa menneisyyden tapahtumia eletään uudelleen. Niihin etsitään myös selityksiä, ikään kuin tukevia argumentteja ja kontekstia aikuisen perspektiivin ja tietämyksen tuomia kykyjä hyödyntäen sekä erilaisten dokumenttien ja yhteiskunnallisen kehyksen avulla. Ymmärrys traumatisoitumisesta on muotoutunut vasta hiljalleen ja katkelmat dokumenteista, uutisista sekä esimerkiksi kaunokirjallisuudesta antavat äänen kertojan lapsuudessaan kokeneille vaikeille asioille. Ne auttavat kuvaamaan sellaisia asioita, joita ei osaa sanallistaa suoraan.

Oktober i Fattigsverige -teoksen pintakerros rakentuu päiväkirjan kaltaisesti. Ensimmäinen viittaus päiväkirjamuotoon annetaan jo kirjan nimessä, jonka alaotsikkona on *Dagbok*, päiväkirja. Näin ollen kirjaan asennoituu nimestä lähtien jonkinlaisena päiväkirjana, ja sisältö tukee tätä ensivaikutelmaa. Teos jäsentyy lokakuun alusta loppuun päivättyinä lukuina

²⁸ Kuten Marja-Leena Hakkarainen on tulkinnut Herta Müllerin kirjallisuutta, voi myös Alakosken teoksessa nähdä näiden erilaisten katkelmien ja aikatasojen välillä tapahtuvien siirtymien osoittavan, miten ”muistiin piirtyneet kokemukset eletään uudelleen” (Hakkarainen 2010, 426).

ja etenee pintatasolla ajassa kronologisesti. Päiväkirjan ja pintatason kertomuksen aika on siten yksi kuukausi. Teoksen tapahtumien aika sitä vastoin on minäkertojan koko elämän pituinen, jopa pidempi, sillä se poikkeaa myös hänen isovanhempiensa nuoruuteen, suvun historiaan, kertojan tarinan taustoihin ja ruotsinsuomalaisuuden historiaan. Kun kerrontaa tarkastelee pintaa syvemmillä voi nähdä, että kerronta siirtyilee eri aiheissa ja ajassa vaihtelevan pituisina katkelmina. Seuraavassa sitaatissa on säilytetty teoksen typografia, jatkossa sitaatit on tasattu riveille.

ASIAKASASIAKIRJA, YSTADIN KUNTA 3.1.1968
(ALAKOSKEN PERHE)
Rouva Alakoski on käymässä, hänellä ei ole rahaa ruokaan. (KL, 26.)²⁹

ASIAKASASIAKIRJA, YSTADIN KUNTA 30.1.1973
(ALAKOSKEN PERHE)
Vanhempien riitelyn takia Susanna ei ole saanut 50:- Tivoliin suuntautuvaa luokkaretkeä varten. Susanna saa 50:- sosiaalihuollolta. (KL, 26.)³⁰

Kuljen omissa jalanjäljissäni mutta taivallan monien muidenkin jäljissä. Meitä on kulkenut täällä monta. Osa meistä makaa mullan alla. Veljeni on käynyt viime vuonna useammassa hautajaisissa kuin jaksaisi. Nyt hän ei enää käy niissä, hän haluaa säästää itseään. Veljeni on raitistunut narkomaani. (KL, 26.)³¹

Katkelmasta toiseen siirrytään ilman johdattelua tai kuvailua, joko tyhjän rivin tai tyhjälle riville sijoitetun välimerkin avulla, joka alkuperäisteoksessa on luettelomerkin kaltainen piste

²⁹ ”JOURNALTECKING YSTAD KOMMUN 68.01.03
(FAMILJEN ALAKOSKI)

A. är här och har inga pengar till mat.” (OF, 26.)

³⁰ ”JOURNALTECKING YSTAD KOMMUN 73.01.73
(FAMILJEN ALAKOSKI)

På grund av föräldrarnas bråk har Susanna inte fått 50:- till skolresan till Tivoli. Susanna erhåller 50:- av socialvården.” (OF, 26.)

³¹ ”Jag går i mina egna fotspår, men jag vandrar i många andras. Vi är så många som har gått här. En del av oss ligger på kyrkogården. Min bror har varit på fler begravningar än han orkar de senaste åren. Nu ska han inte gå på fler för att spara sin själv. Min bror är nykter narkoman.” (OF, 26.)

tyhjän rivin alussa, suomennoksessa ajatusviiva tyhjälle riville keskitettynä. Rivejä ei ole tattu, vaan niiden loput polveilevat sivun oikeassa reunassa. Rakenne on päiväkirjamuodon sisällä hajanainen, ja erilaisista palasista muodostuu temaattisesti yhtenäinen kokonaisuus.

Aidon, yksityisen päiväkirjan tapaan teoksen sisältö varioi: kirjattuna on kokevan kertojan omia tuntemuksia, päivän tapahtumia, huomioita säätilasta, erilaisia osuvia ja kertojalle tärkeitä sekä hänen elämänsä koskevia sitaatteja, dokumentteja ja muistelmia. Se on kooste kertojan elämästä, mutta kertojan oman nykyisyyden ja yksikön ensimmäisen persoonan kerronnan ulkopuolelta tuodut elementit antavat sille moniäänisyyttä, jonkinlaista laajempaa perspektiiviä. ”Kun toinen henkilö ottaa muotoillakseen uhrin muistikuvat, ympäristöt ja tapahtuman yksityiskohdat traumaan otetaan metatason etäisyys, ja kiinnitetään huomio kerrontaan todistuksena” (Knuutila 2006, 33). Teoksessa *Oktober i Fattigsverige* ei ole varsinaisesti muita kertojia kuin kirjailijan alter ego Susanna Alakoski, mutta kertojan menneisyyteen liittyvät sirpaleet täydentyvät muiden tekstien avulla ja tuovat ikään kuin ulkopuolisen äänen teoksen sivuille. Ne siis toimivat metatason etäisyyden ottoina samankaltaisesti kuin kertojen vaihtuminen. Seuraavaa sitaattia edeltää ote Susanna Alakosken äidin potilaskertomuksesta Sankt Larsin sairaalan psykiatriselta poliklinikalta. Potilaskertomuksessa on kirjattuna Alakosken äidin itsemurhayritys.

Se joka kirjoittaa on todistaja. Minä todistan sitä mitä en muista. Kirjoittaessani tutkin esihistoriaani ja viranomaisten arkistoja. Todistan sitä, mikä on jättänyt jälkiä krooppaani. Kynttilöiden nokea, keskoskaappimaista hiljaisuutta, kysymysmerkkejä. Haluan niin mielelläni kertoa, mutta kirjoitinpa miten tahansa, en saa sanottua sitä mitä haluan. Sanat ovat ristiriidassa sanojen kanssa, myös sisimmässäni. Kirkkaita salamoita jotka välähtelevät aivojen läpi.

»Koska hänellä ei ollut ketään vastaamassa, hän näytti vastanneen itse kysymyksiensä: niin on, koska niin on.» (CLARICE LISPECTOR, *Tähdien hetki*)

Kodissani on kokoelma asiakirjoja. Kyse on elämäkerrallisesta aineistosta. Potilaskertomuksista, sosiaalisesta aineistosta, kriminaalihuollon asiakirjoista. (KL, 133.)³²

³² ”Den som skriver är ett vittne. Jag vittnar om det jag inte minns. När jag skriver undersöker jag min förhistoria och myndigheternas arkivering av den. Jag vittnar om det som lämnat spår i kroppen. Sotet från stearinljusen, den kuvösa tystnaden, frågetecknen. Jag vill så gärna berätta, men hur jag än skriver får jag inte fram det jag vill ha sagt. Ord står mot ord, också inom mig själv. Klara blixtrar som far genom hjärnan.”

”I brist på någon som svarade henne tycktes hon ha svarat sig själv: det bara är så.” (Clarice Lispector, *Stjärnans ögonblick*)

Joku muukin puhuu samoista asioista kuin kertoja ja siten kielentymättömät, köyhyyteen liittyvät kokemukset sekä niiden moninaisuus tulevat kokonaisempina esiin. Henkilökohtaisen päiväkirjamuodon sisälle muodostuu kuitenkin päiväkirjan ulkopuolisten katkelmien avulla syvempi metatason ulottuvuus, joka ottaa etäisyyttä kertojan henkilökohtaiseen traumaan ja muodostuu todistukseksi. Teos kommentoi sitä, millaista on yrittää sanallistaa lapsuuden vaikeita kokemuksia, koota menneisyyttä palasista. Kertomus rakentuu trauman ympärille, joka on olemassa teoksessa temaattisena syvärakenteena (Knuuttila 2006, 34; Whitehead 2004, 161–162). Myös murtumat tekstissä ja sen hajanaisuus kertovat todellisuudesta ja niitä tulee kuunnella (ks. Knuuttila 2006, 33; Caruth 1996; Brown 1995): *Oktober i Fattigsverige* ei ainoastaan kerro traumasta, vaan teos itsessään on pirstoutunut ja hajanainen, sanotun ja sanomattoman kaanon, kuten trauma voi olla kokijalleen.

Jotkin lapsuuteen liittyvät vaikeat kokemukset kertoja kuvailee itse kuvaillen muistojaan. Joidenkin ajanjaksojen kuvaus on täysin ulkopuolisten lähteiden, kuten kunnan sosiaalitoimen asiakasasiakirjojen varassa. Ulkopuoliset äänet kuuluvat sosiaalihuollon henkilöstölle, joka on kirjannut Alakosken perheen elämää asiakastietoihin. Se, mitä ei kerrota, jättää paljon aukkoja ja tulkittavaa. Hiljaisuudet kuitenkin kuvastavat myös noiden aikojen merkitystä kertojan elämässä. Niistä ei ole kovin hyviä muistikuvia, tai ainakaan niitä kaikkia ei sanallisteta omakohtaisten kokemusten avulla. Esimerkiksi kun Alakosken äiti yrittää itsemurhaa ja tytär päättää hakeutua sijaisperheeseen, kerrotaan 15–16-vuotiaan Susannan elämästä kolme sivua täyttävien asiakirjakatkelmien avulla, minkä jälkeen kertoja kuvailee muistoja, jotka antavat osin erilaisen kuvan tilanteesta kuin dokumentteihin kirjatut tiedot.

ASIAKASASIAKIRJA, YSTADIN KUNTA 18.6.1977
(ALAKOSKEN PERHE)

Susanna toimistossa. Valittaa kotitilannetta joka hänen mielestään vain pahenee. [...] Susanna ei halua enää asua kotona.

ASIAKASASIAKIRJA, YSTADIN KUNTA 10.11.1977
(SUSANNA ALAKOSKI)

Susannalla on sijaisperhe omasta ehdotuksesta. Hänen mukaansa perhe on valmis ottamaan hänet vastaan sijoitetuksi lapseksi. Sovimme että Susanna muuttaa sinne.

”Det finns en samling dokument i mitt hem. Det rör sig om biografiskt material. Sjukjournaler, socialt material, dokument från kriminalvården.” (OF, 132–133.)

ASIAKASASIAKIRJA, YSTADIN KUNTA 29.12.1977

Kaikki toimii ja Susanna viihtyy perheessä hyvin. Susannan on kuitenkin hieman vaikea päästä eroon kotinsa oloista.

ASIAKASASIAKIRJA, YSTADIN KUNTA 2.3.1978

(SUSANNA ALAKOSKI)

Kaikki sujuu hyvin.

ASIAKASASIAKIRJA, YSTADIN KUNTA 23.10.1978

(SUSANNA ALAKOSKI)

Susanna on hakenut tavaransa ja muuttanut omaan asuntoon Skepparegatan 11:een. Hän on myös keskeyttänyt koulun. Susanna ei tiedä miksi tässä on käynyt näin. (KL, 136–139.)³³

On huomionarvoista, että nämä ulkopuoliset äänet ovat myös jonkin toisen tulkintaa tapahtuneesta. Kertoja huomauttaa, ettei kaikki tapahtunut sisälly asiakirjoihin. Niihin on valikoitunut tietty rajattu näkökulma, osittainen todellisuus (ks. esim. KL, 186). Ne kertovat Susannan elämästä kenties todellisuutta kuitenkaan näkemättä tai ainakaan siihen suuremmin reagoimatta. Asiakirjat ovat kuin toisia ääniä Susannan kertojaäänien rinnalla. Ne on kirjoitettu sen hetkisen tietämyksen ja ymmärryksen varassa ja ne edustavat jonkun näkemystä tilanteesta. Kuten minkä tahansa koetun tapahtuman kohdalla, tässäkin eri osapuolet kuvailevat omaa subjektiivista näkemystään asiasta.

Dokumentit ja erilaiset sitaatit tuovat kerrontaan paitsi moniäänisyyttä myös alleviivaavat kertojan kokemuksia ja tuntemuksia. Eräässä kohdassa kertoja muistelee nuorena teettämänsä aborttia, isän velkoja ja erilaisia tuntemuksia, joita ne hänessä herättivät vielä vuosien jälkeenkin.

³³ ”JOURNALANTECKNING YSTAD KOMMUN 77.06.18

(FAMILJEN ALAKOSKI)

Susanna på byrån. Klagar på hemsituationen som hon tycker bara förvärras. [...] Susanna vill inte bo kvar hemman.

JOURNALANTECKNING YSTAD KOMMUN 77.11.10

(SUSANNA ALAKOSKI)

Susanna har själv ett fosterhem på förslag. Hon menar att de så att säga är beredda att ta emot henne som fosterbarn. Vi kommer överens om att Susanna ska flytta dit.

JOURNALANTECKNING YSTAD KOMMUN 77.12.29

(FAMILJEN ALAKOSKI)

Det fungerar bra och Susanna trivs mycket bra hos familjen. Susanna har emellertid lite svårt att släppa förhållandena hemma.

JOURNALANTECKNING YSTAD KOMMUN 78.03.02

(SUSANNA ALAKOSKI)

Allt verkar bra.

JOURNALANTECKNING YSTAD KOMMUN 78.10.23

(SUSANNA ALAKOSKI)

Susanna har hämtat sina grejor och flyttat därifrån till en egen lägenhet på Skepparegatan 11. Hon har också slutat skolan. Susanna vet inte varför det har blivit så här.” (OF, 135–138.)

Minua hävetti. Jälleen kerran minua hävetti.

–
»Köyhyyttä siedetään tyynesti silloin kun se on kaikille yhteistä.»
(ERNEST EIGFORSS)

–
»Köyhyydessä eläminen on sitä että makuuhuoneesta puuttuu verhot.»
(SUSANNA ALAKOSKI) (KL, 47.)³⁴

Pirstaleista muodostuu kokonaisuus, joka kuvaa köyhyyden ja sen seurausten traumatisoivaa, häpeän värittämää vaikutusta ihmiseen. Myös omiin kaunokirjallisiin teoksiinsa viittaamalla kertoja Susanna Alakoski tuo kerrontaan ulkopuolista ääntä. Tämä ja muut sitaatit sekä asiakirjat vahvistavat kertojan henkilökohtaisia kokemuksia, toimivat todisteena niiden olemassaolosta.

Oktober i Fattigsverige on myös virketasolla pirstaleinen. Siinä puhutaan hyvin paljon välimerkeistä ja pilkuista sekä niiden merkityksestä. Kuitenkin, kun teosta tarkastelee oikeinkirjoituksen näkökulmasta, esimerkiksi pilkkuvirheitä ja poikkeavaa pisteiden käyttöä esiintyy siinä tiheästi. Niillä on sisällön osalta aivan oma merkityksensä tulkinnassani, mutta myös trauman sanallistamisessa virkerakenteet ovat isossa roolissa. Yleisvaikutelma teoksen kielestä on sekalaisen fragmentaarinen: paikoitellen kerronta soljuu hetken eteenpäin, toisaalla taas se muodostuu töksähtelevistä, lyhyistä ja verbittömistä virkkeistä. Päiväkirja on ihmiselle tapa purkaa ajatuksia ja merkitä muistiin tapahtuneita, joskus harkitsevasti ja huolitellulla kielellä, joskus paperille ryöpsähtelevinä purkauksina. Se on monesti ihmisen tajunnanvirtaa ja tällainen tajunnanvirranomaisuus, ympäröivän ja mieleen palaavan ylös kirjoittaminen, on ominaista myös *Oktober i Fattigsverige* -teoksen kerronnalle. ”Kaksi tapaamista vankien kanssa. Hikoilen. Julkkisrikollisia ykkösryhmän yleisössä. Suomalaisia tietenkin, ja muita maahanmuuttajia. Lihaksia, lihavuutta. Silmiä, jotka tietävät, jotka ovat nähneet. Jotka ovat nähneet.” (KL, 114.)³⁵ Pistein erotetut lauseet ja virkkeet antavat kertojan hahmottelemille kuvauksille lopullisuuden leiman. Piste on virkkeen päätös, siitä ei enää jatketa.³⁶ Osa pistein rajatuista

³⁴ ”Jag skämdes. Ännu en gång skämdes jag. / ”Fattigdomen fördrages med jämnmood, då den delas av alla.” (Ernest Wigforss) / ”Att leva i fattigdomen är att sakna gardiner till sovrummet.” (Susanna Alakoski)” (OF, 47.)

³⁵ ”Två möten med de intagna. Svettas, kändisbrottslingar i publiken i grupp ett. Finnar, såklart, och andra invandrare. Muskler, fetma. Ögon som vet, som sett. Som saknat.” (OF, 113.)

³⁶ ”Virke on tekstin rakenneyksikkö, joka tarkoittaa ison alkukirjaimen ja pisteen tai kysymys- tai huutomerkkin välistä tekstin osaa” (VISK, määritelmät, virke).

virkkeistä ei ole kuitenkaan lauseita, sillä niissä ei ole finiittimuotoista verbiä.³⁷

Kirjallisuuden ei tarvitse olla kieliopillisesti virheetöntä, sen päämääränä ei ole yleiskielisyys, vaan kirjailijalla on vapaus kirjoittaa haluamallaan tavalla. Verbittömät virkkeet tekevät kerronnasta tajunnanvirrankaltaista ja luettelomaista. Kertoja ikään kuin havainnoi ympäristöönsä ja sijoittaa havaintonsa perätysten. Niistä syntyy myös vaikutelma, että asiat vain yksinkertaisesti ovat niin kuin ne ovat. Huomiot ja ajatukset esitetään ilman ylimääräisiä sanoja, selityksiä, sellaisinaan. Sanottavaa ei ole puettu runollisen, kaunopuheisen tai korkeakulttuuriseksi leimattavan kielen asuun, vaan kerronta on konstailematonta ja suoraa, paikoin hyvin yksinkertaista.

Taajan välimerkkien käytön ja tiiviiden kokonaisuuksien kanssa vaihtelevat virkkeet, jotka joko etenevät hengästyttävänä litanioina ilman välimerkkejä tai erottuvat toisistaan erillisiksi virkkeiksi pisteillä, mutta jatkuvat silti seuraavassa virkkeessä konjunktio-alkuisena lauseena. Seuraavassa katkelmassa sekä katkelman aloittavan virkkeen toisto, virkkeiden sisäiset, lauseita toisiinsa sitovat konjunktio-alkuiset virkkeet että virkkeiden alkuiset konjunktio-alkuiset virkkeet sitovat tekstin yhdeksi tiiviiksi ajatukseksi.

Matkustin taukoamatta. Oloni oli paras silloin, *kun* kukaan ei tuntenut minua eikä nähnyt lävitseni. *Kun* kukaan ei kysynyt, *kun* päämäärä oli tuntematon ja reitti näkymätön ja päättymätön. Matkustin taukoamatta. *Kun* en voinut istua aloillani, *kun* en yhtäkkiä voinut enää jäädä. *Kun* en kestänyt olla juhliassa, poikaystävän vanhempien luona, *kun* en pystynyt jäämään töiden jälkeen drinkille. (KL, 99, korostukset lisätty.)³⁸

Konjunktio-alkuiset virkkeet ovat partikkeleja, joiden tehtävänä on kytkeä lauseita toisiinsa virkkeiden tai esimerkiksi lausekkeiden välissä (VISK, määritelmät, konjunktio). Teoksessa on usein käytetty esimerkiksi ruotsin kielen *när* -sanaa ja epäsuoraa sanajärjestyksiä³⁹, suomennoksessa *jos* ja *kun* -konjunktioita. Konjunktio-alkuisten virkkeiden aloittavat sanat toimivat samoin kuin virkkei-

³⁷ ”Lause on sanoista ja lausekkeista muodostuva rakenteellinen kokonaisuus, jonka ytimenä on verbin persoona-muoto eli finiittiverbi [...]” (VISK, § 864).

³⁸ ”Jag reste och reste. Mådde som bäst när jag färdades, *när* ingen kände mig, kunde genomskåda vem jag var. *När* ingen frågade, *när* målet var okänt och resvägen osedd och oändlig. Jag reste och reste. *När* jag inte kunde sitta stilla, *när* jag plötsligt inte kunde stanna längre. *När* jag inte stod ute på festen, hos pojkvännens föräldrar, *när* jag inte kunde stanna kvar på after work.” (OF, 97–98, kursiviat lisätty.)

³⁹ Teoksessa on paljon verbialkuisia virkeitä ja lauseita, esimerkiksi ”*Är* jag rollstolsburen *ser* jag trottoarkanter [...]. *Har* jag upplevt fattigdomen *ser* jag den hemlösas smutsiga naglar [...]”. (OF, 97, kursiviat lisätty). Verbialkuisuus toimii kuten suomen konjunktio, tässä tapauksessa suomennoksen virkkeet ja lauseet alkavat *jos* -konjunktioilla.

den sisällä ja kytkevät virkkeet toisiinsa, kuin ne olisivat yhtä. Nämä ryöpsähtelevät ja vuodatuksenomaiset osuudet sekä lyhyet, verbittömätkin virkkeet tuovat tekstiin vuoroin hengästyttävän kiivaan ja mukaansatempaavan, vuoroin töksähtelevän ja asioita sellaisinaan toteavan vaihtelevan rytmin. Teoksen kielelle on ominaista myös toisto, jota näkyy myös molemmissa edellä olleissa esimerkeissä ja joka toimii samankaltaisena tunnelmaa tihentävänä tehokeinona kuin välimerkkien käyttö.

Yhtenä traumaa jäljittelevänä ja sanallistavana kielen keinona toimivat myös verbien aikamuodot. *Oktober i Fattigsverige* hypähtelee aikatasolta toiselle, samoin vaihtelevat aikamuodot. Traumafiktiossa käytetään usein vallitsevana imperfektiä, jonka rinnalla satunnaisesti käytetty preesens toimii tehokeinona. Imperfektin avulla uhri kertoo kokemuksistaan ja preesens puolestaan jäljittelee trauman jatkuvaa olemassaoloa tai korostaa jotakin tiettyä hetkeä, joka liittyy traumaattiseen tapahtumaan ja sen kokemiseen. Preesens saa aikaan epälineaarisuutta ja vahvistaa mielikuvaa siitä, miten traumakokemusta eletään aina uudelleen. (Knuutila 2006, 33.) ”Vuonna 1977, kun äiti *oli* sairaalassa intoksikaation ja kahden vakavissaan suunnitellun itsemurhayrityksen jälkeen, *olen* viisitoistavuotias. *Menen* sosiaalivirastoon pian sen jälkeen kun äiti on viety Sankt Larsiin, [...]” (KL, 136, kurssiivit lisätty.)⁴⁰ Kertoja käyttää vaihdellen preesensia ja imperfektiä, tarvittaessa muitakin aikamuotoja. Myös teoksen lukuisat dokumentit menneisyydestä ovat luonnollisesti preesensissä, mikä korostaa voimakkaasti trauman läsnäoloa kertojan nykyisyydessä.

Kerronnan kielen voi tulkita olevan osa traumankaltaisuutta ja heijastelevan teoksessa kuvattua köyhyyden perintöä. ”Ajattelen köyhyyden kieltä. Me jotka emme ole saaneet sivistystä äidinmaidosta puhumme toisillemme nyrkein ja hokemin.” (KL, 252.)⁴¹ Köyhyyden kokemukset ovat kertojan trauma, joten trauma tulee näkyväksi niistä kerrottaessa. Aikamuotojen vaihtelu ja epätavallinen välimerkkien, etenkin pilkkujen ja pisteiden käyttö ovat kerronnan tehokeinoja, jotka auttavat sanallistamaan kertojan traumaa muodostamalla pirstaleisen kokonaisuuden, joka on läsnä menneessä ja nyt, kuten trauma on kokijalleen.

⁴⁰ ”1977, när mamma *var intagen* för intox och de två allvarligt planerade självmordsförsöken, jag *är* femton år. Jag *går* till socialbyrån en kort tid innan mamma läggs in på Sankt Lars, [...]” (OF, 135, kurssiivit lisätty).

⁴¹ ”Jag tänker på fattigspråket. Hur vi som inte bildas med modersmjölken talar med varandra genom knytnävar, genom ramsor.” (OF, 249.)

3 TRAUMAN RUUMIILLISUUS

Jag blundar när jag skriver, och jag skriver allt precis så som kroppen minns det.

(Oktober i Fattigsverige, 310)

Ummistan silmäni kun kirjoitan, ja kirjoitan kaiken täsmälleen niin kuin kroppani muistaa sen.

(Köyhän lokakuu, 313)

3.1 (Luokka)häpeä

Häpeä on sekä universaalia että korostetun yksityistä. Se on ruumiillinen ja vaikeasti tulkittava kokemus, joka muovautuu myös kulttuurisesti. (Hekanaho 2011, 42.) ”[Kirjoitan] Köyhyydestä ja häpeästä. Kodittomuudesta. Sosiaalityöstä. Kirjoitan minusta itsestäni. Muistoistani. Siitä mitä en muista. Sairaudesta joka minulla on ollut lapsesta lähtien.” (KL, 9.)⁴² Teoksessa *Oktober i Fattigsverige* häpeä kytkeytyy omaan itseen, siihen mistä tulen ja mitä olen, sekä köyhyyden ja maahanmuuttajuuden kautta yhteiskuntaluokkiin ja myös kieleen, jota ruotsinsuomalainen kertoja ei muiden silmissä hallitse täysin ruotsiksi eikä suomeksi. Täten kertojan trauman voi sanoa oireilevan voimakkaasti nimenomaan häpeänä.

Ruotsin kielessä sana *skam* tarkoittaa häpeää. Se esiintyy germaanisen kielialueen kielissä (esimerkiksi englanniksi *shame*) ja polveutuu sanasta *Scham*, joka tarkoittaa kasvojen piilottamista. Kasvojen piilottaminen (*scham*) muuttuu häpeäksi (*skam*), kun tekoon liittyy ajatus siitä, mitä muut ajattelevat tai mitä itse ajattelee. (Probyn 2005, 131.) Häpeää tutkittaessa on kiinnitetty huomiota juuri sen dialogisuuteen, ajatukseen siitä, mitä minusta/meistä ajatellaan, mitä muut ajattelevat (Kainulainen & Parente-Čapková 2011, 9; Probyn 2005, 45). Käy-

⁴² ”Fattigdom, skam. Hemlöshet. Social arbete. Den kommer att handla om mig. Om minnen. Om det jag inte kommer ihåg. Om den sjukdom jag bär sedan barnsben.” (OF, 9.)

tännössä dialogisuus tarkoittaa sitä, että häpeän vaikutuksella on pohja kohtaamisessa: ”häpeämme aina jonkun toisen, todellisen tai kuvitellun edessä – jos ei kenenkään muun, sitten itsemme edessä” (Kainulainen & Parente-Čapková 2011, 9). Siten häpeä on luonteeltaan todistajalle paljastumista, jossa yksilö näkee itsensä toisten silmin ja haluaa piiloutua (Ahmed 2004, 106). Jo *skam*-sanana etymologinen alkuperä eli merkitys kasvojen piilottamisesta kuvaa hyvin tätä peittämisen ja paljastumisen dynamiikkaa (Ahmed 2004, 103). Teoksen *Oktober i Fattigsverige* kertoja Susanna kuvaa tilanteita, joissa menneisyys on tullut vastaan yllättäen ja nostattanut häpeän pintaan, ollut paljastumista.

[H]än kertoi samalla miten tunnollisesti isä oli aina maksanut vippinsä ostettuaan velaksi.

–

Miksi minun piti loukkaantua kun hän kertoi sen? Ehkä hän ajatteli niin. Miksi en haluaisi että minulle muistutettaisiin köyhyydestämme?

–

Minua hävetti.

Jälleen kerran minua hävetti. (KL, 47.)⁴³

Paikallisen kaupan eläkkeelle jääneen omistajan kohtaaminen vapaa-ajanmessuilla lapsuuden kotikaupungissa Ystadissa herättää kertojassa menneisyydestä tutun häpeän tunteen. Elspeth Probyn (2005, xvi) kuvaa, kuinka historia on konkreettisesti läsnä ruumiissa⁴⁴: ruumiiseen on säilöttyä sosiaalinen ja kulttuurinen menneisyys, tietoisesti ja tiedostamatta. Häpeä velloo kertojan yli, kun kauppiaan hyvää tarkoittava muistelu kertojan isän veloista ja niiden maksuista nostattaa muistoja menneisyydestä. Muistiin hautautunut häpeä leimahtaa yhtä terävänä ja kivuliaana, kuin se ensimmäistä kertaa ilmetessään on koettu: häpeän teho ei laannu. Häpeä tuntuu siltä, kuin olisi täysin hukassa, se saa tuntemaan olon pieneksi. (Probyn 2005, 1–2.) Teoksen kertoja joutuu menneisyytensä kanssa kasvojen ja muistojen myötä myös menneisyydessä koettu häpeä on läsnä tämän nykyisyydessä.

Ilmetessään häpeä tuntuu ensin fyysisenä kokemuksena ruumiissa. Probyn (2005, xvi) ilmaisee osuvasti: kun tunnet olevasi kuin kala kuivalla maalla, on se kehosi reaktio häpeään. Häpeän seurauksena ihminen esimerkiksi punastuu, tuntee kylmän tai kuuman hien kohovan iholle, kokee pienuuden tunnetta tai itseinhoa; tekee mieli vältellä katseita tai suunnata

⁴³ ”[P]assade han på att berätta hur duktig pappa var som alltid betalade sina skulder när han handlat på krita. / Varför skulle jag bli sårad av att han berättade det? Tänkte han kanske. Varför skulle jag inte vilja bli påmind om vår fattigdom? / Jag skämdes. Ännu en gång jag skämdes.” (OF, 47.)

⁴⁴ Probyn (2005) lainaa häpeän ruumiillisuutta tarkastellessaan Pierre Bourdieun käsitettä *habitus* kuvaamaan sitä, miten ruumis puhuu menneisyydestä, omasta historiastaan, päivittäisessä elämisessä.

katse alas. ”Törmään D:hen Konsumissa. Hänen veljensä on murhamies, hänellä on yksi lapsi, lapsella ei ole serkkuja. D viettää »tavallista elämää», mutta häpeän hiljaisuus puhkeaa Konsumissa kun joku tietää esittää yksinkertaisen kysymyksen: Miten sinulla menee?” (KL, 44.)⁴⁵ Tunne valtaa ihmisen äkillisesti ja tässäkin esimerkissä häpeä on eräänlainen paljastuminen. Häpeän tuntee kehossa jo ennen kuin ”kokemusta ehtii edes nimetä”. (Hekanaho 2011, 41.) Nähdäkseni häpeän haavoittavuus on kuitenkin hyvin henkilökohtainen kokemus, ja kokemuksen voimakkuus on sidoksissa paitsi kokemuksen subjektiivisuuteen myös siihen, mikä aiheuttaa häpeää. Kertojan vanha tuttu D on vaikeuksista huolimatta yrittänyt pärjätä, selviytyä parhaalla mahdollisella tavalla ja elää eteenpäin. Halu olla tavallinen ja huomaamaton on luettavissa rivien välistä, kun joukkoon kuulumattomuus ja menneisyyden painolasti yllättävällä tavalla taas paljastavat D:n ja saavat hänet häpeämään (vrt. Rojola 2011, 211). Häpeä puhkeaa kukkaan vasta dialogissa, kohtaamisessa.

Aiemmassa esimerkissä ”häpeän hiljaisuus puhkeaa” (KL, 44), kun joku kysyy suoraan mitä kuuluu, eli on kiinnostunut ja kohtaa ihmisen. Häpeä on tunne, joka kohdistuu koko yksilöön ja luotaa suoraan sisäänpäin. Esimerkiksi syyllisyys, joka mielletään häpeää lähellä olevaksi tunteeksi, suuntautuu ulospäin vaikkapa jonkin säännön rikkomiseen ja (väärin)tekemiseen. Häpeässä puolestaan kyseenalaistetaan jokin piirre itsessä. (Kainulainen & Parente-Čapková 2011, 10.) Siinä missä syyllisyys on seuraus siitä, mitä olen tehnyt muille, kohdistuu häpeä siihen, mitä olen (Ahmed 2004, 105). ”»Siinä missä häpeä syövyttää, syyllisyys jäytää. /.../ Syyllisyyden voi antaa anteeksi, mutta häpeä ei poistu muuta kuin rakastamalla.» (ELSE-BRITT KJELLQVIST, *Skammens väg till kärlek* 2010)” (KL, 56.)⁴⁶ Syyllisyyttä on helpompi käsitellä ja siitä on mahdollista päästä eroon koska se luotaa ulospäin, mutta häpeä on ihmisen sisimmässä itseän kohdistuen, eikä siitä ole helppoa päästä eroon (Probyn 2005, 2). Teoksen *Oktober i Fattigsverige* kertoja Susannalle häpeä kohdistuu sekä omaan itseän että siihen tietoisuuteen, että hän häpeää menneisyyttään ja perheenjäseniään. Häpeä on läsnä vaikenemisena, välttelynä ja hiljaisuuksina sekä päiväkirjamuodon nykyisyydessä että kertojan menneisyydessä. Asioista ei ole puhuttu, vaan häpeä on vaientanut Susannan.

⁴⁵ ”Springer på D på Konsum. Hennes bror mördade, hon har ett barn, inga kusiner till barnet. D lever ”vanligt liv” men skammens tystnad bryter ut där på Konsum, när någon, som vet, ställer den enkla frågan: Hur är det?” (OF, 44.)

⁴⁶ ”»Medan skammen fräter, gnager skulden./.../Skulden går att förlåta, men skammen *måste* älskas bort.» (Else-Britt Kjellqvist, *Skammens väg till kärlek*, 2010)” (OF, 56.)

Köyhyys on pohjoismaisessa yhteiskunnassa asia, joka aiheuttaa eriarvoisuutta ja jota hävetään helposti. Se on kuitenkin myös oikeistolaisessa ajattelussa ja kapitalistisessa yhteiskunnassa kovin luonnollisena ja tavanomaisena nähty tila, joka joidenkin kohdalla luonnollistetaan ja siten evätään sen mahdollisuus olla trauma. Brownin (1995, 104–105) teoriaan nojaten voi silti todeta, että myös arkiset ja vallitsevat olosuhteet voivat olla traumatisoivia. Köyhyys sekä siihen liittyvä fyysisten olosuhteiden ja arvottomuuden kokemusten vyyhti on juuri Brownin (1995) kuvaaman kaltainen arkinen ja pitkäkestoinen tila, jonkun tavallinen elämä, joka kuitenkin jälkeinpäin voi oireilla traumana.

Sotien jälkeisenä aikana ja 2000-luvulla yhä enenevässä määrin on vallalla kapitalistinen ajatus siitä, että jokainen on yksin vastuussa menestyksestään, jolloin luokkaperäinen eriarvoisuus ei tule nähdäksi yhteiskunnallisena epäoikeudenmukaisuutena: köyhyys näyttäytyy yksilön epäonnistumisena (Launis, Bergroth & Anttila 2016, 137–138) tai jopa valintana (Kauranen & Lahikainen 2016, 69). Individualismin perinne on yksi niistä tekijöistä, joiden vuoksi on mahdollista syyttää köyhiä ja syrjäytyneitä heidän omasta ahdingostaan (Kauranen & Lahikainen 2016, 70). Probyn kirjoittaa, kuinka häpeä tuo mukanaan pelon yhteiskunnan hylkäämäksi tulemisesta. Probynin mukaan juuri tähän perustuu häpeän voima, joka tekee yksilöistä niin haavoittuvia. (Probyn 2005, 3.) Ernst Eigforssin sitaatin avulla *Oktober i Fattigsverige* kertoo, että ”[k]öyhyyttä siedetään tyynesti silloin, kun se on kaikille yhteistä” (KL, 47)⁴⁷. Häpeän voi nähdä siltana yksilön ja yhteisön välillä (ks. Probyn 2005, 31). Se yhdistää esimerkiksi köyhyyttä häpeävät toisiinsa, mutta toisaalta myös halveksimisen ja hylkäämisen pelon vuoksi (ks. Kainulainen & Parente-Čapková 2011, 9; Probyn 2005, 3) erottaa, muodostaa kommunikaation ja ymmärryksen kuilun kokemuksen ulkopuolisiin ihmisiin nähden. Se on ihmisiä erottava ja yhdistävä asia, ”varjokuva meille jotka ovat sen kokeneet” (KL, 50)⁴⁸, mikä kuvaa hyvin häpeän pysyvää ja itseen kohdistuvaa luonnetta. Köyhyyden häpeä varjostaa köyhyyttä kokeneiden elämää koko elämän ajan (vrt. Brown 1995, salakavala trauma). Häpeä nousee pintaan äkillisissä tilanteissa ja lymyää pinnan alla hiljaisuuksissa.

Kulttuurisesti muovautuva ja luokkaan liittyvä häpeä liittyy paitsi köyhyyteen myös yksinhuoltajuuteen ja maahanmuuttajuuteen, olosuhteisiin, joissa ”häpeämme sitä mihin emme alun perin ole syyllisiä mutta mikä silti koettelee meitä” (KL, 135).⁴⁹ Ihminen haluaa

⁴⁷ ”Fattigdomen fördrages med jämmod, då den delas av alla” (OF, 47).

⁴⁸ ”Fattigdomen är och förblir en skuggbild för oss som upplevt den” (OF, 50).

⁴⁹ ”vi skäms för det vi inte själva från början bär skulden till, som vi ändå drabbas av” (OF, 134).

kuulua joukkoon, olla osa jotakin (Probyn 2005, 38). Kertoja Susannan äidinäiti on tullut nuorena Ruotsiin. Tämä ei ole saanut koskaan käydä koulua ja oppia lukemaan, vaikka maassa oli oppivelvollisuus. Perheessä on siis jo useamman sukupolven ajan ollut vallalla tilanne, jossa sen jäsenet eivät voi yhteiskunnallisten rakenteiden vuoksi valita elämänsä suuntaa eikä heillä ole mahdollisuutta rakentaa vapaasti omaa identiteettiä (ks. Kauranen & Lahikainen 2016, 69; Skeggs 2014, 135; 147). Susannalla on tapana ottaa äidinäiti esiin puhuessaan yleisölle ja kysyä arvauksia tämän lukutaidottomuuden syystä.

Yleisö antaa kohtalaisia ja viisaita vaihtoehtoja, kaikki vastaukset voisivat olla oikeita. »Hänellä ei ollut kenkiä.» »Hänen oli pakko auttaa kotona.» »Hänellä oli lukihäiriö.» »Hänen kotiseudullaan ei ollut koulua.» [...] Äpärä. Äidinäiti oli äpärä. Niin sanottiin, niin tuomittiin. [...] Sitten kerron ystävästäni joka oli painiskellut elämässään monien rankkojen asioiden kanssa, siihen oli kuulunut päihteitä ja traagisia kuolemia. Kun kysyn häneltä mikä on ollut elämässä pahinta, hän vastaa: »Se, että olen ollut yksin lasten kanssa.» Ja hän lisää: »Häpeä.» Ja hän sentään synnytti nuorimman lapsensa niinkin myöhään kuin 2000-luvun alussa. / Muistan äidinäidin hiljaisuuden. Ja yritän kirjoittaa sen nykyhetkeen. Yritän ymmärtää.» (KL, 323.)⁵⁰

Susannan äidinäitiä on pidetty vähempiarvoisena ihmisenä, koska hän oli avioton lapsi. Nyky-yhteiskunnassa avioliitto ei ole enää edellytys sille, että lapsi otetaan täysivaltaiseksi yhteiskunnan jäseneksi. Suomessa ja Ruotsissa iso osa lapsista syntyy avioliiton ulkopuolella ja perhemalleja on monia erilaisia. Teoksen *Oktober i Fattigsverige* kertoja kuitenkin rinnastaa äidinäidin asemasta aiheutuneen häpeän siihen, kuinka yksinhuoltajuus voi olla vielä nykyäänkin toiseutta tuottava, arvottomuuden ja epäonnistumisen leiman lyövä asema (ks. esim. Launis, Bergroth & Anttila 2016, 140–141). Nykyään arvostelu ja syrjintä ei kohdistu enää lapsiin heidän synnyinolosuhteistaan riippumatta, mutta vanhemmuuden ja ydinperheen myytit ovat juurtuneet syvälle. Yksinhuoltajat, kuten edellä olevan katkelman nainen, eivät aina tunne olevansa tasa-arvoisessa asemassa yhteiskunnan silmissä niiden kanssa, joilla vanhemmuuden ja kulut jakaa puoliso. ”Elämäni alkaa niin, köyhästä yksinhuoltajaäidistä joka yrittää parhaansa. Mikä

⁵⁰ ”Publiken ger rimliga och kloka alternativ, alla svaren kunde varit det rätta svaret. ”Hon hade inga skor.” ”Hon var tvungen att hjälpa till hemma.” ”Hon hade dyslexi.” ”Det fanns inte skola där hon bodde.” [...] Horbarn. Mormor var ett horbarn. Sa man, dömde man. [...] Och så berättar jag om en vän som brottats med många tuffa svårigheter i sitt liv, som varit kantat av både missbruk och tragisk död. När jag frågar henne vad som var varit värst i livet svarar hon: ”Att vara ensamstående med barnen.” Och hon lägger till: ”Skammen.” Och hon födde det sista av sina barn så sent som på 2000-talet. / Minns mormors tystnad. Och jag försöker skriva den in i nutiden. Jag försöker förstå.” (OF, 320–321.)

ei kuitenkaan ikinä riitä, ei vaikka hän kuinka elää niukasti, säästää ja venyttää penniä. Ei vaikka hän kuinka pitää paikat puhtaina, pesee ja leipoo.” (KL, 128.)⁵¹ Yksinhuoltajuuteen, kuten mi-
hin tahansa elämäntilanteeseen, johon liittyy pelko joukkoon kuulumattomuudesta, voi liittyä
myös häpeä.

Kertoja Susannan perhe on muuttanut Suomesta Ruotsiin Susannan ollessa alle kouluikäinen. Ennen pysyvää Ruotsiin muuttoa vanhemmat olivat kulkeneet Suomen ja Ruot-
sin väliä töiden perässä. Susannan kotikieli on ollut aina suomi, ja kodin ulkopuolella puhutaan
ruotsia. Hän ei ensimmäisinä ikävuosinaan osannut ruotsia lainkaan, eikä hänelle ole aikuise-
nakaan aina helpointa ilmaista itseään ruotsiksi. Alakoski on useissa teoksissaan ja teksteissään
(ks. esim. Alakoski 2016; 2012) kuvannut sitä, miten ruotsinsuomalainen ei ole muiden silmissä
kokonaan kumpaakaan kansallisuutta (ks. myös Björklund 2012). Itse Alakoski on kuitenkin
kokenut olevansa sataprosenttisesti kumpaakin (Alakoski 2016, 38). Kertoja Susannan elämän
lähtökohdat ovat olleet vaikeat, kun äidinäidille ei ole suotu koulutusta ja luku- ja kirjoitustai-
toa, eikä hänen äitinsäkään asema ole ollut helppo yksinhuoltajan tyttärenä. Ruotsinsuomalai-
nen tausta, kielivähemmistön ja autettavan asema, on vaikuttanut useamman polven kielitaitoon
ja mahdollisuuksiin sekä asemoinut Susannan vanhemmat ja myös Susannan sisaruksineen yh-
teiskunnassa sellaiseen lokeroon, joka ei ole valtaväestön silmissä samanarvoinen kuin muut.

Lea Rojola (2011) kuvaa artikkelissaan ”Sivistymättömyyden häpeä” suomalai-
sen kirjallisuuden esimerkkien avulla häpeää, joka kulttuurissamme kietoutuu sivistymättö-
myyteen. Jo Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* (1870) sisältää Rojolan mukaan suomalaisen
ydinajatuksen siitä, että sivistys on symbolista pääomaa, jonka avulla erottaudutaan muusta
massasta ja niin sanotusti ollaan jotain (ks. Rojola 2011, 202–210; vrt. Bourdieu 1984, 128–
129). Rojola osoittaa, että suomalaisen kirjallisuuden henkilöhahmoissa on nähtävissä selkeästi
symbolisen pääoman tavoittelu: esimerkiksi L. Onervan novellin ”Naamiaiset” (kokoelmasta
Nousukkaita, 1911) keskushenkilö Suoma Sutela pyrkii toimimaan niin, että hän kävisi sivisty-
neestä ja koulutetusta naisesta. Suoma muun muassa pyrkii käyttämään tietynlaista kieltä ja
identifioitumaan sellaisiin ryhmiin, joiden hän mieltää kytkeytyvän sivistyneenä olemiseen.
Suoma kuitenkin paljastuu naamiaisjuhlissa, ja paljastumista seuraa häpeä. (Rojola 2011, 211.)

⁵¹ ”Mitt liv börjar så, hos den ensamstående fattiga mamman, som gör så gott hon kan. Som ändå aldrig räcker till, hur hon än avstår, hushållar, vänder och vrider på slantarna. Hur hon håller rent, tvättar, bakar.” (OF, 127.)

Samankaltaisesti toimii kielen, köyhyyden ja häpeän kytkös myös Alakosken *Oktober i Fattigsverige* -teoksessa. Suomalaisessa kirjallisuudessa puhutaan nousukkuudesta, Alakosken teoksen kohdalla kyse on pyrkimyksestä kuulua joukkoon, halusta olla hyvä sellaisenaan, ei puoliksi suomalaisena, puoliksi ruotsalaisena. Ruotsinsuomalaiset erottuvat kielellään sekä suomenkielisten että ruotsinkielisten joukossa, ja tähän liittyy teoksen 1960-1970-luvun maailmassa aina pelko paljastumisesta ja sen mukanaan tuomasta häpeästä. Ruotsinsuomalaiset eivät olleet pidettyjä, vaan heidät nähtiin alempiarvoisena vähemmistönä (ks. luku 1.2).

Häpeätutkimuksissa on korostettu häpeän alttiutta periytyä. Lapset perivät vanhempiensa häpeän, joka siirtyy osaksi nuoremman polven kokemusmaailmaa ja identiteettiä. Luokkahäpeän synnyssä ja kokemuksessa vanhempien kokemukset ja perhetausta ovat erityisen vahvasti läsnä. (Hekanaho 2011, 42.) Vanhempien ja läheisten – Susannan tapauksessa äidin, isän ja veljen – häpeämisen aiheuttama häpeä lisää toisen kerroksen luokkahäpeään ja sen kivuliaisuuteen (ks. Hekanaho 2011, 42; Ahmed 2004, 105):

Häpeä on kumpurajalka jolla me laahustamme, se on psyykkistä sairautta, päihteidenkäyttöä, väkivaltaa, hyväksikäyttöä, uskottomuutta, köyhyyttä, valheita. Häpeä on sitä kun ei ole kenenkään rakastama, sitä kun joutuu ehkä häpeämään omia lapsiaan tai vanhempiaan. [...] Sitä [häpeää] me sitten siirrämme eteenpäin, elleimme saa mahdollisuutta parantua. (KL, 135.)⁵²

Teoksen *Oktober i Fattigsverige* häpeän juuret ovat sukupolvien ketjussa ja esivanhempien häpeässä. Kertoja Susanna häpeää omaa kotitastaansa ja kaikkea lähtökohtiinsa liittyvää. Aikuisen perspektiivi, josta käsin lapsuutta muistellaan, saa menneisyyden häpeän tulemaan nykyisyyteen ja tuo häpeää lisää ulottuvuuksia. Kertoja häpeää nuorempaa itseään, joka häpesi kotiolosuhteita ja perhettä. Häpeä tarvitsee aina toisen katseen, joka on tapahtumien kerronnan hetkellä kertoja itse, ja Susannasta tulee sekä häpeän tunteen objekti että subjekti (Ahmed 2004, 104; vrt. Rojola 2011, 217). On olennaista myös huomata, että vaikka häpeä nousee pintaan vain joissakin tilanteissa, ei kertojan häpeä sijoitu kuitenkaan vain yksittäisiin hetkiin, vaan on eräänlainen tunnerakenne (vrt. Rojola 2011, 218), josta voi käyttää nimitystä *alakynnessä olevan häpeä* (ks. Lehtinen 1998, 7–9). Susannan kohdalla tämä tarkoittaa koko elämän kestäväää yritystä kuulua johonkin siinä kuitenkaan täysin onnistumatta. Köyhyyden trauma kummittelee

⁵² ”Och skammen är den där klumpfoten som vi hasar runt på, som heter psykiskt sjukdom, missbruk, våld, övergrepp, otrohet, fattigdom, lögn. Skammen heter att vara oälskad, att kanske skämmas över sina egna barn, eller föräldrar, [...]. Som vi sedan också fortplantar, om vi inte har möjlighet att läka?” (OF, 134.)

aina taustalla ja vaikka luokkamatka ylöspäin onnistuu, kokee hän aina taustansa vuoksi olevansa erilainen toisten silmissä: ei kokonaan suomalainen eikä ruotsalainen. Lehtisen kuvaama alakynnessä olevan häpeä on yleensä päivittäin arjessa koettua ja voi määrittää yksilön koko elämää (Lehtinen 1998, 9; vrt. Rojola 2011, 221 ja Brown 1995), kuten tapahtuu Alakosken teoksen kertojalle.

Vaikka mieli olisi näennäisesti unohtanut menneisyyden, ruumis muistaa: ”Aamut ovat pahimpia. Kroppa muistaa yöllä elämäkerran?” (KL, 100.)⁵³ Sitaatin jälkeen kertoja kuvailee koulujen rahankeruuta, kuinka ”kaikilla on oltava varaa” (KL, 100)⁵⁴, eikä kukaan ole ehdottanut, että rahankeruusta luovuttaisiin. Yhteiskunnan on kuitenkin ollut kertojan lasten kouluaikana pakko kohdata sosiaalinen eriarvoisuus, joten nykyään kouluissa tarjotaan retkipäiville vaihtoehtoja.

Kiipeily, kallista. Keilaaminen halvempaa. Uimahalli vieläkin halvempaa. Ja siten välttämätön ilmaisvaihtoehto: metsäkävely tai suunnistus. Jostakin syystä jotkut lapset ovat aina kiinnostuneet juuri ilmaisesta metsäkävelystä tai suunnistuksesta. Maksulliset toiminnot eivät kiinnosta. (KL, 100.)⁵⁵

Kertoja Susannallekaan eivät omien lasten kouluihin kerätyt rahat ole muuttuneet missään vaiheessa itsestäänselviksi, vaikka niihin on ollut varaa. Aina on ollut läsnä myös syvään juurtunut tietoisuus siitä, ettei kaikilla ole varaa ja koulujen rahankeruu eriarvoistaa lapsia. Sekä teoksessaan *Oktober i Fattigsverige* että esimerkiksi antologiaan *Tala om klass* (2006) kirjoittamassaan lyhytproosa-tekstissä ”Torgmöte” Susanna Alakoski käyttää taajaan käsitettä luokkamatka. Luokkamatka on käsite kuvaannolliselle matkalle, jonka ihminen tekee yhteiskuntaluokkien välillä (ks. esim. Alakoski 2007) elämänsä aikana. Alakoskelle ja teoksen *Oktober i Fattigsverige* kertojalle luokkamatka on ollut ylöspäin suuntautuva matka kohti parempaa sosiaalista ja taloudellista asemaa: ”Luokkamatka on usein suunnittelematon. Minun tapauksessani minulla oli päässäni vain yksi ainoa sana. Pois.” (KL, 188.)⁵⁶ Alakoski on opiskellut, tehnyt töitä, löytänyt puolison, hankkinut oman kodin, perustanut perheen ja pystyy tuloillaan hoitamaan osansa perheen kuluista. Köyhyys on kuitenkin aina läsnä, se on osa elämäkertaa, joka on kirjoitettuna ruumiin muistiin. Kun Susanna luopuu vanhoista tavaroista, hän vie ne jäteasemalle

⁵³ ”Morgarna är värst. Kroppen minns biografien på natten?” (OF, 99.)

⁵⁴ ”Alla ska ha råd” (OF, 99).

⁵⁵ ”Klättring, dyrt. Bowling billigare. Badhus ännu billigare. Och så är det omistliga gratisalternativet: skogs promenad eller orientering. Av någon anledning är några barn alltid intresserade av just gratis skogs promenad eller orientering. Ointresserade av aktiviteterna som kostar pengar.” (OF, 99.)

⁵⁶ ”Klassresan är ofta planlös. I mitt fall fanns det ett enda ord i huvudet som liten. Bort.” (OF, 185.)

jonkun niitä tarvitsevan löydettäväksi. Hän on lapsena oppinut löytämään muiden hylkäämiä tavaroita, joille on kotona tarvetta. Omien lastensa vaatteet hän on nimikoinut huolellisesti päiväkotiin ja kouluun eikä voi olla ihmettelemättä löytötavaralaatikoita, joista ”kukaan ei tunnu kaipaavan hienoja takkeja ja kalliita housuja, kun taas me, ne muut, tongimme niitä?” (KL 123.)⁵⁷ Ilmaus ”me, ne muut” kuvaa hyvin Susannan kokemusta omasta asemastaan yhteiskunnassa. Mihinkään kuulumattomat köyhät ovat hänelle nykyisyydessäkin ”me”, mutta ulkopuolelta katsottuna häntä ei pidetä ”noihin muihin” kuuluvana. ”Nyt en enää tongi. Osallistun tonkimiseen toisesta suunnasta. Niinkin luokkamatka voi kehittyä.” (KL, 123.)⁵⁸ Tarvitsijasta on tullut antaja. Näin kertojan voi nähdä ajattelevan siitä, miten hän on itse noussut köyhyydestä taloudellisesti pärjäävien joukkoon. Toisaalta esimerkki myös osoittaa, miten menneisyyden köyhyys on läsnä kertojan nykyisyydessäkin: ei ehkä realistisena uhkana, mutta tietoisuutena ja salakavalana traumana (ks. Brown 1995, 107). Kertoja tiedostaa arjessaan sen, ettei kukaan ole suojassa köyhyydeltä vaan se voi tapahtua kenelle tahansa ja siksikin on tärkeää, että ”tonkimiseen” osallistuu, vaikka toisesta suunnasta kuin lapsena.

Sekä lyhyessä proosatekstissään ”Torgmöte” että teoksessaan *Oktober i Fattigsverige* Alakoski kuvailee kertojan luokkamatkan ruumiillisuutta oireistona, joka ilmenee traumana. Monenlaiset muistot ja kivut alkavat vaivata kertojia sitten, kun elämä on turvatumpaa ja tulevaisuus valoisampi. Kertojat eivät ole kyenneet käsittelemään lapsuudessa ja nuoruudessa elettyä arkipäivän traumaa sen kokemisen hetkellä, ja niinpä köyhyyden traumaan liittyvä tuskakin palaa kertojille vasta paremman aseman myötä. Henkinen ja fyysinen pääoma eivät kartu ilmaiseksi, vaan ne aiheuttavat epämukavuutta, kyseenalaistamista ja ansaitsemattomuuden tunnetta. *Oktober i Fattigsverige* -teoksen kertojalle lapsuuden köyhyys on ollut leimaava, huonommuuden tunteen värittävä kokemus. Se alkaa muodostua jo pienenä lapsena hänen jäädessään kieliyhteisön ulkopuolelle ja jatkuu kouluikäisenä oman perhetaustan erilaisuuden ja rahattomuuden tiedostamisena. Luokkien yksi ilmenemisen muoto on ruumis, jonka kautta yksilö voi olla useammalla eri tavalla vuorovaikutuksessa ympäristöönsä. Kokeva subjekti, tarkkailun kohteena oleva objekti ja minuus, joka tuotetaan kulttuurisin käytännöin, ovat tapoja, joilla jokainen voi olla suhteessa häntä ympäröivään maailmaan (Bergroth 2016, 166). Yhteis-

⁵⁷ ”hur ingen tycks sakna de fina jackorna, de dyra byxorna, medan vi, de andra, går och rotar” (OF, 122).

⁵⁸ ”Nu rotar jag inte längre, nu bidrar jag till rotandet från ett annat håll. Så kan också klassresa utvecklas.” (OF, 122.)

kuntaluokka käsitteellistää sosiaalista eriarvoisuutta ja ”tulee *eläväksi* ruumiissa, vaikka luokasta ei juuri puhuttaisi” (Bergroth 2016, 167). Susanna näkee monissa tilanteissa itsensä ulkopuolelta, patologisoituna objektina ja toisena muiden silmin (vrt. esim. Bergroth 2016, 168).

Köyhyyden perintökö minussa kummittelee, olipa minulla miten hienot vaatteet tahansa? Seison silti keltaisissa samettifarkuissani joiden veto-
ketju on rikki ja yritän kadota? Ehkä pysyn jatkuvasti liikkeessä, koska haluan karistaa yltäni sukupolvien häpeän perinnön? Veljeni hyppäsi autosta, juoksi pitkin itsevarmoin askelin suoraan rikkaiden kortteliin ollessaan menossa joihinkin bileisiin. Ei halunnut näyttää miten asuimme. (KL, 99.)⁵⁹

Keltaiset samettifarkut palaavat kertojan mieleen tilanteissa, joissa hän yrittää pukeutua hyvin. Epävarmuus omasta ulkoisesta olemuksesta on voimakas, sillä lapsuudessa Susanna koki nöyryytystä, kun hän oli mennyt juhliin hienoina pitämässään keltaisissa housuissa, joissa oli kuitenkin vetoketju rikki ja jotka olivat saaneet osakseen ivaa. Näin iloinen odotus oli vaihtunut toisten reaktioiden seurauksena häpeän tunteeseen, joka yhä nostaa päätään vastaavissa tilanteissa. Bergrothin (2016, 173) mukaan vaatteet ovat yksi tärkeä luokan merkittäjä ja köyhyyden rajoittama ruumiillinen ulottuvuus. Hän lainaa Pierre Bourdieun termejä: vaatteet ovat yksi ”keskeisimmistä tiedostetuista habituksen ilmentymistä ja usein vaatteet nähdään ruumiillisuudestamme ja kehostamme ensimmäisenä” (ibid.). Varakkaammat voivat valita vaatteensa ja mistä ne ostavat siinä missä joidenkin on pakko ostaa tai haalia vaatteet sieltä mistä ne saa tai käyttää aina samoja vaatteita. Vaatteet ovat merkittäjä, jonka avulla tunnustetaan ja tunnustetaan yksilöt ideaalikansalaisuudesta syrjäytyneiksi (Bergroth 2016, 74).

Alakosken kertoja on vaatteidensa kautta kokenut karvaasti erilaisuutensa ja arvonsa muiden silmissä. Myös muut ruumiiseen liittyvät seikat ilmaisevat yksilön kykyä ottaa vastuu ruumiistaan ja itsestään. Esimerkiksi ihon ja hampaiden kunto, ruumiin muoto sekä huoliteltu olemus viestivät kunniallisesta ja tuottavasta minuudesta (vrt. Skeggs 2014). Tällainen itsestä huolehtiminen vaatii materiaalisia ja kulttuurisia resursseja, joita kaikilla ei ole, ja on siksi nähtävissä luokkasidonnaisena ilmiönä. (Bergroth 2016, 75.) Kuten jo luvussa 1.3 toin

⁵⁹ ”Är det fattigarvet som spökar, hur fina kläder jag än har på mig står jag där i mina gula manchester-jenas med trasigt blyxtlås och försöker försvinna? Kanske håller jag mig i ständig rörelse för att skaka av mig generationers skamarv? Brorsan hoppade ur bilen, sprang med långa självsäkra kliv rakt in i rikskvarteret när han skulle på någon fest. Ville inte visa hur vi bodde.” (OF, 98.)

esiin, luokkatarkastelun välttämätön kumppani on kapitalismi (vrt. Ojajärvi 2016, 89). Kulutuskykyisyys on yksi länsimaisen yhteiskunnan yksilöiden arvottamisen keinoista, sillä ”kapitalistiselle järjestelmälle eriarvoisuus on elinehto” ja näin ollen vastuunsa kantava ja kulutuskykyinen yksilö on *arvokkaampi* kuin sellainen, jolla kulutuskykyä ei ole (Bergroth 2016, 75). *Oktober i Fattigsverigen* kertoja on kokenut paitsi vaatteidensa myös useiden muiden tässä luvussa mainittujen olosuhteiden ja asioiden vuoksi alemmuutta ja arvottomuutta. Lapsuuteen ja nuoruuteen ei ole liittynyt mahdollisuutta *valita*, vaan on ollut tyydyttävä siihen mitä on, mikä on Skeggsin (2014, 253) mukaan tärkeä eriarvoisuuden kuvaaja, joka nivoo valtasuhteet ja ulkoasulla viestimisen yhteen (ks. Bergroth 2016, 175–176).

Luokka, köyhyys ja ruotsinsuomalaisuus ovat muiden muassa olleet leimallisia erottavia ja kertoja Susannan arvoa määrittäviä merkitsijöitä, jotka hän tiedosti kouluikänsä, kun elämänpiiri laajeni kotoa kouluun, hänen itsensä kaltaisten joukosta laajempaan otantaan yhteiskuntaluokkia. Vaikka Alakosken kertoja yrittää päästä mahdollisimman kauas lähtökohdistaan, lapsuudessa koettu köyhyys kummittelee (ks. esimerkiksi Alakoski 2012, 99; myös Alakoski 2006, 22) ja saa kertojan myös havaitsemaan nykyisyydessä vallitsevan yhteiskunnallisen eriarvoisuuden ja syvän kuilun luokkien välillä. Alakosken teksteissä luokkamatkan kokeneet ovat usein perheensä ainoita, jotka ovat onnistuneet nousemaan köyhyydestä ja ansaitsevat riittävästi rahaa pärjätäkseen omillaan. He ovat ulkopuolisia entisessä elämässään ja ulkopuolisia uudessa asemassaan, jossa heitä ympäröivillä ihmisillä on usein toisenlainen (luokka)tausta kuin heillä itsellään.

3.2 Kipu ja motiivit

Oktober i Fattigsverige sisältää toistuvia motiiveja, jotka symboloivat kukin omalla tavallaan köyhyyttä ja sen kertojalle aiheuttamaa traumaa. Erilaiset kivut ovat läsnä jo nuoruudessa ja vahvistuvat trauman latenssivaiheen päätyttyä⁶⁰. Jokaisen lokakuun päiväkirjamerkinnän kohdalla mainitaan joko selkä- tai vatsakipu, joista kertoja kärsii (ks. esim. KL 75, 257). Kivuissa, sairauden pelossa sekä myös hajuissa ruumiillistuu kertojan trauma. Toistuvia motiiveja ovat

⁶⁰ Samaa tapaan latenssivaiheen päättymisen jälkeen vahvistuvana fyysisenä kipuna oireilee myös Alakosken ”Torgmöte”-lyhytproosa-tekstissä (2007) kertoja Sylvin köyhyyden trauma.

sään tarkkailu, lapsuudenkotia lähellä oleva metsä ja siellä makaava kaatunut mänty sekä kotimatkan varrella näkyvä sähkökaappi.

Teoksessa *Oktober i Fattigsverige* kertoja Susannan trauma oireilee monella tapaa fyysisesti, menneisyys on osa häntä ja muistuttaa olemassaolostaan esimerkiksi kivulla. Päiväkirjateoksessa kertojan nykyisyyteen kuuluvat kivut, jotka ovat olemassa tämän arjessa. Ne esiintyvät vaihtelevissa tilanteissa ja vertautuvat erilaisiin muistoihin tai menneisyyden kokemuksiin. Keskeisin ja useimmin mainittu on vatsakipu, ekplisiittisesti kuvattuna on myös selkäsärky, syövän pelko sekä kokonaisvaltainen fyysinen kipu, joka saa kertojan soittamaan psykiatrin päivystykseen.

Istun sohvalla kun se tapahtuu ensimmäisen kerran. Rintani läpi työntyy putki, se imeytyy itseensä, kulkee kroppani läpi ja tulee ulos selästä. Hyperventiloin, kuolema on lähellä ja näen itseni imeytyvän putkeen, painuvan omasta rinnastani sisään ja työntyvän ulos omasta selästäni. Se ei ole kuviteltua. (KL, 303.)⁶¹

Lamaannuttavan kivun laukaisee äidin kuolema ja suru, jossa ”äiti nousee, lentää ja laskeutuu kroppaani suomeksi” (KL, 304)⁶². Aiemmin kertoja on surrut äitiään, hoitanut hautajaiset ja ottanut vastaan surunvalitteluja, mutta kaikki on tapahtunut ruotsiksi. Äidinkieli toimii trauman latenssvaiheen päättävänä avaimena, joka avaa portin menneisyyteen ja pakottaa kertojan ensi kertaa kohtaamaan sen. Jo hieman aiemmin, kun kertoja Susanna sai kolmannen lapsensa, jonka vauva-aika oli varsin haastava, hän alkoi oireilla fyysisesti. Elämä ei ollut enää hallittavissa kuten ennen. Äidin kuoleman jälkeen alkoi kuitenkin kirjoittaminen, eikä Susanna pärjännyt enää omillaan, vaan tarvitsi ulkopuolista apua.

Sara Ahmed (2004, 24) kuvaa kivun aikaansaamaa vaikutusta ruumissa yksinkertaisen esimerkin avulla. Voi kuvitella, että lyö varpaansa pöydän jalkaan: iskun seurauksena ihminen tuntee ihon kautta pöydän vaikutuksen itseensä, reagoi vetäytymällä kauemmas ja esimerkiksi huudahtamalla kivusta. Jatkossa ihminen alkaa kulkea varovaisemmin pöydän jalan ohi, ettei satuttaisi itseään uudestaan. Ihminen siis alkaa vaistomaisesti vältellä, pyrkii kauemmas kivun aiheuttajasta. Näin ruumis kivun kautta sekä yhdistyy että erottautuu muista. (Ibid.,

⁶¹ ”Jag sitter i soffan första gången det händer. Ett rör skjuts genom bröstet. Det sugns in i sig självt och fortsätter genom kroppen, ut ur ryggen. Jag hyperventilerar, döden är nära och jag ser mig själv sugas in i röret, helt enkelt åka in i mitt eget bröst och ut genom min egen rygg. Det är inte på låtsas.” (OF, 300.)

⁶² ”lyfter, flyger, flyger äiti i kroppen. Mamma, äiti.” (OF, 301.)

24–25.) *Oktober i Fattigsverigen* kertoja kuvailee toistuvasti, miten kovasti hän on ponnistellut päästäkseen kauas menneisyydestään. Käsittelemätön menneisyys ja trauma kuitenkin ovat fyysisinä kipuina ruumiissa. ”Kipu on yksi este” (KL, 15)⁶³ toteaa Susanna ja tulkitseen tämän useissa kohtaa eri sanoin toistuvan kipuilun olevan Caruthin (1996, 7–8) teoriaa mukaillen este sekä trauman muistamiselle että toisaalta siitä eroon pääsemiselle. Itkevä haava (*crying wound*) ei jätä kertojaa rauhaan ja häiritsee lähes sietämättömällä tavalla tämän elämää. Siten se on myös arjessa alituisesti läsnä, osa Susannan tavanomaista elämää (vrt. Brown 1995).

” [...] mahassani on nyrkinisku joka ei koskaan tunnu jättävän minua rauhaan” (KL, 75).⁶⁴

”Kun oikein syviä tunteita ei voi ilmaista, mahaan koskee” (KL, 276).⁶⁵

Traumasta kertomisen limittäiset tasot, kertominen ja kertomatta jättäminen (*double telling*, Caruth 1996, 7–8), havainnollistuvat kivun kuvausten myötä. Kipu toisaalta vaimentaa, toisaalta estää unohtamista. Tuntematon, muistista pakeneva tuska ja selittämätön menneisyys tiivistyvät vatsassa tuntuvaksi kipeäksi möykyksi, joka on vaikea kohdata ja jolle ei löydy lääketieteellistä, fyysistä selitystä. Alitajunta tuo menneisyyden nykyisyyteen eikä kipuja, toisin kuin suoria muistoja, voi päästä pakoon. Kuten Ahmed (2004, 25) muistuttaa, muistot silti vaikuttavat voimakkaasti kivun tuntemiseen: kivun voi tuntea esimerkiksi silloin, kun kohtaamiset muiden kanssa palauttavat mieleen muiston traumasta. Teos kuitenkin osoittaa, että aikuisen näkökulmasta kertoja osaa yhdistää kipunsa traumaan ja näkee ne suorana seurauksena menneisyydestä:

Hän [kertojan veli] pakeni päihteisiin yli kolmekymmentä vuotta. Hänenkin kohtalolleen on looginen selitys, ja sillä on suoranainen yhteys minun mahakipuihini. Myös meidän elämässämme oli rationaalisia selityksiä, niin uskomattomalta kuin se voikin kuulostaa. (KL, 38.)⁶⁶

Kertojan sukupolvien historian ja trauman värittämän identiteetin voi nähdä kantavan suvun painolastia fyysisenä kipuna. Jo nuorena kipu oli kertojalle kanava oireilla turvattomista ja

⁶³ ”Smärta är ett hinder” (OF, 15).

⁶⁴ ” [...] i magen bär jag på ett knytävsslag som aldrig tycks lämna mig ifred” (OF, 75).

⁶⁵ ”När de riktigt djupa känslorna inte kommer till uttryck gör det ont i magen” (OF, 273).

⁶⁶ ”Han flydde in i missbruket i över trettio år. Det finns en logisk förklaring också till hans öde, och den har en direkt samband med mina magsårter. Också i vårt liv finns det rationella förklaringar, hur otroligt det kans låta.” (OF, 38–39.)

epävarmoista kotioloista, sillä ei ollut ketään, jolle olisi voinut puhua ja joka olisi todella auttanut (vrt. Hakkarainen 2005, 73). Aikuisena kipu liittyy traumaan ja saa toisaalta aikaan yrityksen päästä siitä eroon, mutta toisaalta taas paradoksaalisesti kääntää ihmisen huomion omaan itseen, omaan sisimpään ja kivun alkuperään (vrt. Ahmed 2004, 26).

Susannan luokkamatkaa ja taistelua paremmasta elämästä on leimannut myös epäusko siitä, että hän voisi itse kuulua selviytyjien joukkoon. Hän on uskonut vahvasti sairastavansa syöpää tai sairastuvansa siihen. ”Elämäni löyhkää. Luulen että sairastun syöpään. Kroppassani tuntuu siltä, mikäli sen nyt voi tuntea. Tunnen vieläkin virtsan ja oksennusten hajun. Köyhyyden hajun. Happamat röyhtäykset.” (KL, 29.)⁶⁷ Syöpä on sairaus, joka valtaa alaa ihmisen kehosta ja levittää solujaan, pesäkkeitään uhriinsa tämän voimatta asialle mitään. Trauma valtaa Alakosken teoksessa kertojan kehon syövän kaltaisesti. Tämä on terävä symboli ja kielikuva sille, miten trauma hallitsee ihmistä. ”Ennen ihmettä minua söivät syöpäotokät” (KL, 37).⁶⁸ Ihmeellä kertoja viittaa veljeensä, joka vastoin kaikkia odotuksia onnistui irrottautumaan rikoskierteestä ja jättämään huumeet. Syövän voi rinnastaa toimijuuden puutteeseen: Susanna ei pystynyt vaikuttamaan lapsena oman elämänsä olosuhteisiin ja myöhemmin veljensä päihderiippuvuuteen, kuten ei syöpääkään voi hallita sen alkaessa vallata ruumista. Huoli veljestä on ollut kertojan kehossa kuin ”syöpäotokät”, se on vallannut ja näivettänyt ruumista hiljalleen kertojan voimatta asialle mitään. Toimijuuden puute on ollut pitkälti vaikenemista ja hiljaisuutta, joka leviää kuin syöpä (vrt. Zerubavel 2006, 57–58). Veljen epätodennäköiseltä näyttäneen selviytymisen myötä myös syövän pelko jättää kertojan rauhaan, kuten myös hiljaisuus alkaa pikkuhiljaa murtua.

Trauman kokemusaines on pakenevaa ja kuten esimerkiksi V.G. Sebaldin teoksissa (mm. *Austerlitz*, 2001) myös Alakosken *Oktober i Fattigsverigessa* trauma palautuu mielen konkreettisten visuaalisten sirpaleiden avulla, jotka ovat imeneet itseensä menneisyyden kokemuksia (vrt. Knuuttila 2006, 33). Motiivit herättävät henkiin trauman: niiden avulla päästään liikkumaan ajassa ja paikassa, löytämään jotakin alitajuntaan kadotettua. Kodin lähellä sijaitseva metsä on ollut kertojan lapsuudessa hänen pakopaikkansa, rauhallinen piilo kaaoksen keskellä: ”Lumimarjoja. Kaatuneita mäntyjä. Mäntyä ei enää ole, mutta siinä se makaa.” (KL,

⁶⁷ ”Mitt liv stinker. Och jag tror att jag ska få cancer. Det känns så i kroppen, om man nu kan känna det. Än idag känner jag lukten av urin och kräkningar. Lukten av fattigdom. Sura uppstötningar.” (OF, 29.)

⁶⁸ ”Det var cancerkrypen som åt mig innan miraklet” (OF, 37).

28.)⁶⁹ Maahan kaatunut männyn runko on metsässä aina, se on pysyvä asia, jonka luo saattaa palata. Metsässä voi antaa tunteiden tulla, on sallittua olla rauhassa oma itsensä. Kuitenkin: ”Ilon toisella puolella on suru männyn luona piilossa” (KL, 55).⁷⁰ Mänty kuvastaa traumaa, joka on olemassa, vaikka kaatunut mänty fyysisenä asiana on jo poissa. ”Mäntyä ei enää ole, mutta siinä se makaa. Sammaleen alla.” (KL, 315, kursiivit lisätty.)⁷¹ Mänty ja metsä ovat itessään teoksessa toistuvia motiiveja, mutta myös mäntyä koskeva kursivoitu lausahdus toistuu korostaen trauman pysyvää luonnetta. Metsä on ollut kertojalle pakopaikka, mutta siellä ollessakaan ei voi silti päästä kokonaan irti vatsakivusta, joka on trauman oire. Mänty, eli lapsuudessa pelko ja huolet, aikuisena trauma, on olemassa aina, vaikka mänty fyysisenä metsässä makaavana objektina olisikin jo poissa.

Toinen traumaan liittyvä konkreettinen ja toistuva motiivi on sähkökaappi, jonka kertoja näkee talon päädyssä aina kotimatkan varrella.

Pidän sähkökaapeista, varmaankin siksi että kun olin pieni, kävelin samassa talonpäädyssä olevan sähkökaapin ohi monta kertaa päivässä matkalla kotiin. Melkein kotona. Kotona saattoi olla mitä tahansa. Sähkökaappi on edelleen jäljellä talonpäädyssä, mutta nyt se on maalattu. Miksi kesti niin kauan maalata sähkökaappi? (KL, 25.)⁷²

Sähkökaapin näkemisen voi tulkita symboloivan uhkaa ja epävarmuutta, joka kotona vallitsi. Sähkökaappi on arkinen asia samoin kuin kodin epävarmuus (vrt. Brown 1995). Kertoja toteaa, ettei koskaan tiennyt, mitä kotona odotti. Aluksi sähkökaappi saattoi olla vain sähkökaappi, mutta ajan myötä siihen sulautuivat myös kodin vaihtelevat tunnelmat: Sähkökaapin kohdalla koti on lähellä, millaista kotona on tänään? Miten sähkökaappi näyttäytyy huomenna? Onko se lämmin merkki kodin läheisyydestä vai uhkakuva peloista kodin seinien sisällä? (Vrt. Hakkarainen 2005, 71–73.) Huomattavaa on kuitenkin se, että vaikka kotiolot olivat turvattomat, olivat koti ja perhe kertojalle ne ainoat, mitä hänellä oli: omat, tutut ja tuttuudessaan tärkeät. Muusta kertoja ei lapsena tiennyt eikä osannut siten muuta kaivatakaan. Sitaatin alun näen symboloivan tätä ristiriitaa. Lapset ovat lojaaleja vanhemmilleen ja vaikei kotona olisi hyvä olla, lapsi kuitenkin rakastaa pyyteettä kotiaan ja tuttuja asioita, omia vanhempiaan.

⁶⁹ ”Snöbär. Fallna tallar. Tallen är inte mer, men den ligger där.” (OF, 28.)

⁷⁰ ”På andra sidan glädjen står sorgen gömd bakom tallen” (OF, 55).

⁷¹ ”Tallen är inte mer, men den ligger där. Under mossan.” (OF, 312, kursiivit lisätty.)

⁷² ”Jag tycker om elskåp, det beror nog på att jag passerade elskåp vid samma husgavel flera gånger om dagen när jag gick hem som liten. Nästan hemma. Och hemma kunde det vara hur som helst. Elskåpet står kvar där vid husgaveln, men nu är det målat. Varför tog det sådan tid att måla elskåpet?” (OF, 25.)

Marja-Leena Hakkarainen (2005, 73) kuvaa Herta Müllerin kertomuksessa *Der König verneigt sich und tötet* (2003) shakkipelin kuninkaan olevan esine, johon ruumiillistuu päähenkilön kasvun myötä kaikki salassa pidettävä ja selittämätön. Se on vallan ja kuoleman symboli. Alakosken teoksen *Oktober i Fattigsverige* sähkökaappi on vastaava motiivi ja kertojalle uhkaa symboloiva esine, kuin Müllerin shakkikuningas tarinan päähenkilölle. Sitaatin loppussa kertoja hämmästelee, miksi sähkökaappia ei ole maalattu jo aiemmin. Kaapin maalaaminen muuttaa sen nähdäkseen uhan ja muistojen värittävästä symbolista jälleen pelkäksi esineeksi.⁷³

Alakosken teoksessa toistuvat myös kuvaukset ja ajatukset säästä. Sään tarkkailu on motiivi, joka symboloi köyhyyttä ja kodittomuutta, sillä eniten säätiedotusten sisällöllä on merkitystä niille, jotka ovat jatkuvasti säiden armoilla tai vailla riittävää, säänmukaista vaate-tusta. Lokakuu on Pohjoismaissa syksyn kuukausista se, jolloin sää alkaa talvea kohti mentäessä viiletä ja useina vuosina maahan sataa ensilumi. Teokseen *Oktober i Fattigsverige* sisältyy sen nimestä lähtien ajatus lokakuusta tällaisena viilenevänä kuukautena. Vähäosaisimmille nimenomaan lokakuu tekee eroa suhteessa aiempaan ja köyhän lokakuu on hyvin erilainen kuin paremmin toimeentulevan. Sää edustaa luonnollisuutta: sille ei voi mitään, se vain on ihmisestä riippumatta. Samoin lapsuudessa olot olivat sellaiset kuin olivat kertojan voimatta vaikuttaa niihin itse. Lapsuudessa olosuhteet näyttäytyivät luonnollisina, ne olivat ainoa lapsuus, jonka kertoja tiesi. Aikuisen kertojan näkökulmasta menneisyys ei kuitenkaan ole enää samalla tavalla luonnollinen, vaan menneisyyden olosuhteet näyttäytyvät osana laajempia yhteiskunnallisia ilmiöitä.

Sään ja ilman kylmenemisen tarkkailu sisältyy teoksen kertojan havaintoihin ja päivittäisiin päiväkirjamerkintöihin. Kolmantena lokakuuta ”Tuuli yltyy” (KL, 46)⁷⁴, neljäntenä päivänä ”lämpö on väistymässä” (KL, 54)⁷⁵ ja lokakuun kahdennenkymmenennen päivän iltana kertoja toteaa, että Göteborgin kodittomat nukkuvat sen yön ”sumu peittonaan” (KL, 244)⁷⁶. Teos päättyy lokakuun viimeiseen päivään, jolloin voi taaksepäin katsoen todeta: ”On

⁷³ Hakkaraisen (2005, 70–71) Müller-tulkinnassa kuningas oli ensin pelkkä shakkipelin pelinappula, mutta värittyi hiljalleen muuksi. Alakosken teoksessa voi nähdä, että lopputilanne on sähkökaapin maalaamisen myötä vastaava, eli esineet olivat nimensä mukaisia, merkitty ja merkittäjä yhtä.

⁷⁴ ”Vinden ökar i styrka” (OiFS, 46).

⁷⁵ ”Värmen är på väg bort, jag kurar” (OF, 54).

⁷⁶ ”med dimman över sig som ett täcke” (OF, 241).

ollut epätavallisen leuto syksy” (KL, 327)⁷⁷. Kuitenkin samassa kappaleessa puhutaan linnuista, joista osa on todellisia uskalikkoja ja jää kotimaahansa talvehtimaan. ”Sitten kuulen samassa radiossa toisen äänen joka sanoo hetken kuluttua että uskalikot, todella rohkeat, lähtevät, jättävät kotimaansa. Se lause panee eri valoon vanhempiä jotka molemmat jättivät kotinsa ja kotimaansa”. (KL, 327–328.)⁷⁸ Epilogissa kerrotaan teoksen tapahtumien aikaa myöhäisemmästä ajankohdasta käsin talvesta, joka seurasi tuota lokakuuta. Se oli pahin vuosiin ja pakkasaalta surmasi ihmisiä – varsinkin kodittomia – useissa Keski-Euroopan maissa. Parempaa ei siten ole aina luvassa, vaikka sitä uskaltaisikin lähteä tavoittelemaan. Kylmyys, kuten myös köyhyys, voi yllättää ja iskeä sinne, mihin sen ei kuvittelisi voivan iskeä. Vanhemmat vertautuvat lintuihin, jotka uskalsivat lähteä tavoittelemaan parempaa siinä kuitenkaan onnistumatta. Samoin kuin lapsuudessa köyhyys oli luonnollista, ovat lintujen pako kylmyydeltä ja vanhempien muutto töiden perässä (köyhyyttä pakoon) luonnollisia toimintamalleja. Päiväkirjan 2010-luvun perspektiivistä käsin tarkasteltuina luonnollisilta tuntuneita asioita selittävät ennemminkin yhteiskunnalliset rakenteet ja poliittiset suuntaukset: oikeistolainen ajattelu esittää erilaiset kohtalot, myös köyhyyden, luonnollisena ja yksilön omana asiana (ks. esim. Bergroth 2016; Skeggs 2014), kun taas vasemmistolainen ajattelu korostaa eriarvoisuutta ihmisen aikaansaannoksena.

Sää ei ole kertojan nykyisyydessä enää niin merkittävä tekijä kuin se oli hänen lapsuudessaan. Lapsuudessa kylmyys ja talvi merkitsivät kurjempia oltavia, ja nykyhetken kerroinnassa säätiedotukset palauttavat kertojan mieleen omat kokemukset köyhyydestä sekä huolen niistä, joita köyhyys nykyään koettelee. Kertojan seuraamiin säätiedotuksiin ei sisälly lupauksia kauniista pakkasaamuista, vaan uhkakuvia vähäosaisimmille. Köyhistä oloista tullessa hän näkee ympärillään vallitsevan köyhyyden (vrt. Hakkarainen 2010, 427) ja sään vaikutuksen kodittomien oltaviin. Tämä eksplikoidaan lokakuun kahdeksannentoista päivän merkinnöissä.

»Ah, rakastan säätiedotusten kuuntelemista. Ne ovat niin kauniita!»
 Sanat kuuluvat taiteilijalle joka asuu perintötalossaan merinäköalan äärellä. Lukuun ottamatta tätä kuukautta jonka aikana kirjoitan tätä kirjaa,

⁷⁷ ”Det har varit en ovanligt mild höst” (OF, 325).

⁷⁸ ”Så här jag en annan röst i samma radio som en stund senare säger att det är våghälsarna. De riktigt modiga, som ger sig iväg, lämnar sina hemländer” (OF, 325).

minulla on tapana sulkea radio säätiedotusten ajaksi, koska näen radioaalloilla vain kodittomia. (KL, 216.)⁷⁹

Luokkamatkansa aikana kertoja on yrittänyt ponnistella kauas menneisyydestään. Ainoastaan kirjan kirjoittamisen ajaksi hän hyppää tietoisesti muistoihinsa ja kuuntelee myös säätiedotukset. Säätiedotukset merkitsevät hänelle kodittomia radioaalloilla, joten yleensä hän välttelee niiden kuuntelemista. Sääennuste ei ole hänelle pelkkä sääennuste, vaan kristallipallo tulevaan, joko lupauksia paremmasta tai ennakkovaroitus kuolemasta.

Hakkarainen (2005, 83) kiteyttää, että Herta Müllerin kerronstrategia on kuvailtavissa hyvin Toni Morrisonin käyttämällä termillä *re-memory*. Termillä tarkoitetaan paitsi uudelleen muistamista, myös minuuden ja historian uudelleen rakentamista. Samalla tavoin Alakosken teoksessa traumaattinen menneisyys, joka on osa nykyisyyttä, nousee pintaan fyysisten, konkreettisten asioiden kautta. Aikatasolta toiselle siirrytään usein motiivin tai kivun aiheuttaman ärsykkeen havahduttamana, joka tuo esiin torjuttuja muistoja. (Vrt. *ibid.*) Alakoskella konkreettiset motiivit ja kivut ovat saaneet uusia merkityksiä tulleessaan kerrotuiksi ja tulkituiksi nykyisyydestä käsin. Tällä tavalla teos esittää vahvan näkemyksen siitä, ettei yhteiskunnallista eriarvoisuutta voi pitää luonnollisena asiointilana.

⁷⁹ ””Ah, jag älskar att lyssna på väderleksrapporter. De är så vackra!’ Orden är konstnärens som bor i det ärvda huset med havsutsikt. Bortsett från denna månad, då jag skriver denna bok, brukar jag stänga av väderleksrapporterna eftersom jag bara ser de hemlösa i radiovågorna.” (OF, 213.)

4 JAETTU KIELI JA TODELLISUUS

Jag hade sörjt på svenska och sorgen var svensk och den var en sorg som det gick att hantera, leva med. Men nu, denna dag, eller kväll, lyfter, flyger, landar äiti i kroppen. Mamma, äiti.

(Oktober i Fattigsverige, 301)

Olin surrut ruotsiksi, suru oli ruotsinkielinen, ja sitä surua pystyin käsittelemään, sen kanssa pystyin elämään. Mutta nyt, tuona päivänä, tai iltana, äiti nousee, lentää ja laskeutuu kroppaani suomeksi. Äiti.

(Köyhän lokakuu, 304)

4.1 Kotimaana kieli – yksi maa, monta maailmaa

Teoksen *Oktober i Fattigsverige* kertoja Susannan synnyinmaa on Suomi, mutta muutto Ruotsiin on saanut hänet tuntemaan olonsa yhtä lailla molempien maiden kansalaiseksi: ”[K]aksi maailmaa yhdessä – aina. Myöhemmin juuri ruotsinsuomalaisuudesta on tullut tärkeä sana. Kieltämättä se kertoo jotakin kaksijakoisuudesta, jotakin samanlaisuudesta, erilaisuudesta.” (KL, 220).⁸⁰ Kertojan toteamus ruotsinsuomalaisuuden aikaansaamasta yhdistävästä ja erottavasta vaikutuksesta kuvaa Suomesta Ruotsiin muuttaneen asemaa hyvin. Ajatus sopii yleisemminkin maahanmuuttajuuden yksilölle aiheuttamien ristiriitaisuuksien käsitteellistämiseen, mutta kertoo erityisesti lähisiirtolaisuudesta.

Ruotsinsuomalaiset ovat sekä Krister Björklundin (2012) mukaan että Alakosken teksteissä (esimerkiksi Alakoski 2016, 2012, 2006) toisaalta väestöä, jota yhteinen synnyinmaa ja asema Ruotsissa yhdistää, mutta toisaalta myös muusta yhteisöstä taustansa ja kielensä

⁸⁰ ”[T]vå världar i en – alltid. Senare har just ordet ”sverifinsk” blivit viktigt. Det berättar onekligen något om dubbelheten, något om likheten, olikheten.” (OF, 217.)

vuoksi erottuvia. *Oktober i Fattigsverigen* kertoja tapaa sanoa, että hän on joka päivä ulkomailla omassa päässään (KL, 221). Tällä kertoja viittaa siihen, ettei hän osaa puhua muuta kuin skånelaista ruotsia, eikä toisaalta suomeakaan ilman ”riikinruotsalaista ärrää” (KL, 221)⁸¹. Kuitenkaan tämä ”kielitaidottomuus” ei välity ulkopuolisille, vaan on olemassa enää kertojan mielessä. Tausta, perheen historia sekä suomalaisten huono asema Ruotsissa kertojan lapsuudessa ja nuoruudessa ”puoliruotsalaisina” (KL, 222)⁸² värittävät sitä, miten kertoja näkee ruotsinsuomalaisuutensa. Oma kokemus on myös ristiriidassa suhteessa siihen, miten ruotsinsuomalaisuus näyttää ulkopuolisille: kertojan kokemus on diasporisen⁸³ kahden maan kansalaisen. Tällä tavoin Alakoski kuvaa myös omia kokemuksiaan esimerkiksi haastatteluissa. Hänen teksteissään välittyy kaksinkertaisen diasporan ajatus: Ruotsissa Alakoski (ja hänen tekstiensä kertojat) ovat suomalaista vähemmistöä, Suomessa puolestaan hänen ajatellaan olevan kotoisin Ruotsista. Myöskään ruotsinsuomalainen kirjallisuus ei ole ollut arvostettua kummassakaan maassa, koska kirjailijat eivät ole hallinneet kumpaakaan kieltä riittävän virheettömästi (ks. esim. Björklund 2012; Pynnönen 1995). On merkittävää, jos yksilön käyttämä kieli ei ole kenenkään silmissä oikeanlaista, vaikka se on yksilölle se oikea kieli, ainoa kieli, jota hän osaa.

Kertojan lapsuuden Ruotsissa suomen kieli oli toisenlaisessa asemassa kuin aikuisuudessa, jolloin suomalaisista juurista on jo mahdollista puhua ilman häpeää ja tietynlaista leimaa. Lapsena kertoja ymmärsi ”vaistomaisesti olla puhumatta suomea” (KL, 221)⁸⁴. Hän kuuli sitä lähinnä vain kotona, harvoin kaduilla, missä suomea saattoi puhua vain kuiskaten. ”Me häpesimme. Meille suomalaisille on kaikkien muiden maahanmuuttajien tavoin annettu erityisiä ominaisuuksia. Meistä kuulemma aiheutuu sosiaalisia ja kulttuurisia ongelmia.” (KL, 221–222.)⁸⁵ Kieli ja kansallisuus ovat myös Björklundin (2012, 17) mukaan olleet suuressa roolissa siinä, että suomalaiset ovat eristäytyneet ja jääneet ulkopuolisiksi muusta ruotsalaisesta yhteiskunnasta. Alakosken teoksissa ulkopuolisuus näyttää konkreettisimmin juuri kielen

⁸¹ ”När jag talar finska använder jag rikssvenska r” (OF, 218).

⁸² ”halvsvenskar” (OF, 219).

⁸³ Kuten Herta Müllerin tekstit ovat osa sekä saksalaista että itäeurooppalaista traditiota (Hakkarainen 2005, 86), voi Alakoskenkin teosten nähdä olevan osa sekä suomalaista että ruotsalaista historiaa ja traumakertomusten perinnettä. Itäeurooppalainen traditio sisältää ajatuksen itsestään ”läntisen Euroopan Toisena” (ibid.) ja nähdäkseni useisiin ruotsinsuomalaisten teksteihin (Alakosken ohella esimerkiksi Eija Hetekivi Olsson) voi tulkita sisältyvän kokemuksen toiseudesta.

⁸⁴ ”jag intuitivt förstod att inte tala svenska” (OF, 218).

⁸⁵ ”Vi skämdes. Vi finnar, liksom alla amdra invandrare, tillskrivits särskilda egenskaper, ansetts medföra sociala och kulturella problem.” (OF, 218.)

kautta, mutta myös lähiöasuminen, köyhyys ja päihteet esitetään suomalaisia toiseuttavina piirteinä. Esimerkiksi *Oktober i Fattigsverige* ja *Svinalängorna* sijoittuvat molemmat Ystadin kerrostalolähiöön, joka kansoittui suomalaisilla työläisperheillä ja jossa Alakoski myös itse lapsuutensa asui.

Alakoski kirjoittaa myös kahdesta hyvin erilaisesta tavasta, joilla suomalaisista puhutaan Ruotsissa. Hänen mukaansa ”näkemyserot johtuvat arvattavasti luokasta”⁸⁶. On olemassa ”kulttuurin jättiläiset”⁸⁷, joiden Alakoski kuvaa olevan usein juuriltaan ylä- tai keski-luokkaisia suomenruotsalaisia, sekä ”raskaan työn raatajat”⁸⁸ kuten kertojan isä, jotka ovat ”maahan muuttanutta työväenluokkaa”⁸⁹. (KL, 222.) Suomalaiset ovat myös leimautuneet Ruotsissa erilaiseksi ”joukoksi” kuin vaikkapa ranskalaiset: ”Ranskalaiset ovat juustoa ja viiniä. Suomipoika ryyppää.”⁹⁰ (KL, 223.) Alakoski (2012, 223) kirjoittaa, kuinka esimerkiksi Göteborgin vuoden 2007 kirjamessujen yhteydessä suomenruotsalainen toimittaja Petter Lindberg oli listannut esimerkkejä siitä, kuinka suomalaisia on kuvattu ruotsalaisessa kirjallisuudessa 2000-luvulla. Esimerkeissä nousivat esiin sosiaaliset vaikeudet, hyljeksiminen, ulkopuolisuus ja alkoholiongelmat.

Myös suomalaisten maahanmuuttoa kartoittaneisiin tutkijoihin on suhtauduttu varauksella. ”Maahanmuutossa on kyse ongelmista. Ruotsi ei muista että suomalaiset olivat ongelma. Tämä on karkeassa ristiriidassa omien muistojemme ja tosiasiallisen historiamme kanssa.”⁹¹ (KL, 223.) Siirtolaistaustaisilla ruotsinsuomalaisilla on oma historiansa, joka eroaa valtaväestöstä ja myöhempien Suomesta tulleiden maahanmuuttajasukupolvien historiasta: he ovat vaihtaneet kieltä ja maata, ja useimmat ovat ”sodan traumatisoimista suvuista” (KL, 223)⁹². Siirtolaistaustaisten ruotsinsuomalaisten menneisyyttä varjostavat, kuten Alakoski teoksessaan toteaa, aiempien suomalaisten sukupolvien kokemukset sotalapsista. Lapset, joiden piti lähteä turvaan kesän ajaksi, rauhaa odottamaan, saattoivatkin jäädä pysyvästi erilleen perheistään ja suomalaisista juuristaan. Luokan käsitteen avulla Alakoski rinnastaa suomalaisten

⁸⁶ ”Skillnaderna i synen har troligen att göra med klass” (OF, 219).

⁸⁷ ”kulturgiganter” (OF, 219).

⁸⁸ ”flitens folk” (OF, 219).

⁸⁹ ”invandrad arbetarklass” (OF, 219).

⁹⁰ ”Fransmännen är ost, är vin. Men finnen super.” (OF, 219.)

⁹¹ ”Migration ska handla problem. Sverige minns inte att finnar som problem. Detta står i bjärt kontrast till våra egna minnen och vår faktiska historia.” (OF, 219–220.)

⁹² ”från krigstraumatiseratde släkter” (OF, 220).

sotalasten ja oman sukupolvensa lasten saapumisen Ruotsiin. Köyhät suomalaislapset päätyivät aikoinaan varakkaisiin ruotsalaisperheisiin, siirtolaislapset ulkopuolisina keskelle paremmin voivaa ruotsalaista kantaväestöä, mistä aiheutui luokkaristiriitoja. Suomalaisille yksilöille (tahdosta riippumaton) muutto on voinut olla elämän pituinen trauma, kun taas ruotsalaisille nämä historian tapahtumat näyttäytyvät hyvin erilaisesta näkökulmasta. *Oktober i Fattigesverige* -teoksessa koko yksilön elämä on sidoksissa yhteiskuntaan ja politiikkaan (vrt. Deleuze & Guattari 1997, 17), mikä saa henkilökohtaiset tarinat liittymään osaksi laajempaa kokonaisuutta.

Susanna Alakosken teksteissä käsitellään paljon kieltä, ja esimerkiksi *Oktober i Fattigesverige* -teoksessa mainitaan paitsi suomen ja ruotsin kielet, myös esimerkiksi kouluttamaton kieli ja köyhyden kieli (esim. KL, 252, 325). Olen tuonut esiin, kuinka sekä yhteiskunnallisesti että kertojan kokemuksissa suomalaistaustainen ei Ruotsissa (eikä toisaalta Suomesakaan) kuulu muiden silmissä oikein kumpaanakaan kansallisuuteen. Toisaalta omista tunteuksissaan kertoja Susannan suomalaisuus ja ruotsalaisuus ovat erilaisia kuin syntyperäisten, mutta hän kokee olevansa yhtä paljon kumpaakin, sekä ruotsalainen että suomalainen. Ruotsissa elävä ja ruotsiksi kirjoittava Alakoski on kuitenkin esimerkiksi teoksessaan *Oktober i Fattigesverige* julki myös sen, ettei hänen ole ruotsiksi kuitenkaan mahdollista kuvata kaikkia tunteitaan. Tätä kuvaa osuvasti tämän luvun aloittava sitaatti, jossa kuolleen äidin sureminen on todellista ja musertavaa vasta omalla äidinkielellä, suomeksi. Koska Alakosken lapsuuden ja nuoruuden kotikieli on ollut suomi, ei sanaan *mamma* nähdäkseni voi liittyä yhtä suurta määrää tunnetta ja merkityksiä kuin sanaan *äiti*. Vaikka opettelisimme uuden kielen perusteellisesti, ei muun kuin äidinkielen avulla ole välttämättä mahdollista kuvailla kaikkein syvimpiä tunteitaan tai erottaa sanojen hienoimpia vivahteita.

Käytän *Oktober i Fattigesverigen* luennassa soveltuvien osien avukseni Marja-Leena Hakkaraisen tutkimusta *Euroopan taivaan alla. Monikulttuurisuus ja muuttuvat identiteetit uudessa saksalaisessa kirjallisuudessa* (2005). Hakkaraisen tulkinnan mukaan romanialaissyntyisen kirjailija Herta Müllerin kertomuksessa siirtolaisuus rinnastuu muun muassa aprikoosipuu- hun, joka kasvaa yksin. Samalla tavoin muualta tullut kertoja seisoo yksin: vaikka saksa on hänelle äidinkieli, on hänen vaikea ymmärtää paikallisten tapaa puhua ja vaieta. Puun ”lailla kertoja jää paikoilleen, vaikka onkin muiden silmissä muukalainen, jolta jatkuvasti kysytään, mistä hän on kotoisin.” (Hakkarainen 2005, 79.) Kertoja saa vielä parinkymmenen Saksan vuoden jälkeenkin kuulla, miten asiat ”meillä Saksassa” ovat; samoin häntä opastetaan myös sanojen ”oikeasta” ääntämisestä. (Ibid.) Tulkitsen Alakosken kertojan kaksijakoisen kokemuksen

suomalaisuudesta ja ruotsalaisuudesta hyvin samankaltaisesti. Kertoja on osa ruotsalaista yhteiskuntaa, osa ruotsinsuomalaista yhteisöä, mutta toisaalta hyvin yksin, kuin vieras maassa, jossa hän asuu. Hakkaraisen tavoin näen, että kirjailijat, jotka ovat tavalla tai toisella kadottaneet kotimaansa, voivat kielen avulla rakentaa uuden ”kodin” (Hakkarainen 2005, 18). Hänen mukaansa se, mitä puhutaan, on kotimaa (Hakkarainen 2005, 67). Kieli kotimaana ei tarkoita, että olisi olemassa mitään niin sanottua puhdasta kieltä (ks. esim. Bakhtin 1981), joka ei olisi kytköksissä valtaan ja vallan aiheuttamiin muutoksiin. Puhujan paikka ja hänen suhteensa valtaan määrittyvät sen mukaan, mitä puhutaan. Hakkarainen toteaa myös, että kielen kumouksellinen potentiaali piilee juuri sen eettisessä ja poliittisessä luonteessa. (Hakkarainen 2005, 80.) Kieli kotimaana tulee ymmärtää kuvitteellisena, maantieteellisesti määrittymättömänä tilana (Hakkarainen 2005, 16; Brah 1996, 180–181). Niinpä Alakoskenkin voi ajatella rakentaneen kielen avulla itselleen uuden kodin. Kun suhde Suomeen ja Ruotsiin on diasporan kokemuksen värittämä, on aineettomaksi kotimaaksi muodostunut kieli, joka kuvastaa myös *Oktober i Fattigsverigen* kertojan identiteettiä suomalaisena ja ruotsalaisena paremmin kuin maantieteelliset rajat tai kansallisuus.

Jokaisen kotimaan voi näin ollen nähdä olevan jossain määrin ainoa laatuaan. Kielen avulla kertojan trauma puetaan sanoiksi; oman kielensä avulla Alakoski kertoo elämästään. Kieli on Alakosken teoksessa kotimaa, jolla on kytköksiä sekä minuuteen ja identiteettiin että yhteiskuntaan ja valtaan, mutta joka on silti yksilön ainoa keino kertoa kokemuksistaan.

Asumme yhdessä maassa mutta eri maailmoissa. Yhdessä kaupungissa mutta eri kaupungeissa. Puhumme yhtä kieltä, mutta miljoona alaviitettä laulaa kuorossa joka kulkee tuulen mukana päämme yläpuolella, jalkojemme välissä, makuuhuoneessamme. On lokakuu, ja vastatuuli puhalttaa tässä kaupungissa kaikkiin suuntiin. (KL, 77.)⁹³

Oktober i Fattigsverige -teoksessa tuodaan näkyväksi se, ettei päällisin puolin sama kieli – vaikkapa suomi tai ruotsi – tule ymmärretyksi aina samoin, vaan koska jokaisen yksilön kieli on erilainen, on kuullun tai luetun kielen ymmärrys aina riippuvainen vastaanottajasta. Kaikki eivät myöskään käytä kieltä samoin. Voimme siis esimerkiksi kotikaupungin ravintolassa pöytäseurueinemme kuulla viereisen pöydän keskustelun. Silti seurueemme jokainen jäsen ymmär-

⁹³ ”Vi bor i ett land, men i olika världar. I en stad, men i olika städer. Vi talar ett språk, men en miljon undertexter sjunger i kören som går med vinden över våra huvuden, mellan våra ben, in i våra sängkammare. Det är oktober och det blåser motvind i alla riktningar i denna stad.” (OF, 77.)

tää keskustelun sisällön hieman eri tavoin. Jokainen tulkitsee kuulemansa omista lähtökohdistaan, omien kokemustensa muokkaamana. Ulkomailla voi viereisen pöydän keskustelun ymmärrystä rajoittaa lisäksi kielitaito, joka on jokaisella seurueen jäsenellä hieman eri tasoinen. Jokaisen kieli on yksilöllinen, kuin sormenjälki, emmekä samaa kieltä puhuessammekaan ymmärrä toisiamme täysin.

Avtar Brah'n (1996) käsite *diasporinen tila* (*diaspora space*) ulottaa diasporisen kokemuksen maantieteellisestä ja kansallisuuteen perustuvasta määrittelystä myös aineettomiin, yksilöitä toisistaan erottaviin tekijöihin:

The diaspora space is the site where *the native is as much a diasporian as the diasporian is the native*. [...] The similarities and differences across the different axes of differentiation – class, racism, gender, sexuality, and so on – articulate and disarticulate in the diaspora space, marking as well as being marked by the complex web of power. (Brah 1996, 209.)

Diasporan voi siis nähdä jopa tilana, joka koskee kaikkia syntyperästä riippumatta ja jossa jokaisella on sekä toisiin yksilöihin yhdistäviä että toisista erottavia ominaisuuksia. Se, miten jokainen määrittelee kokemuksensa, on yhteiskunnan rakenteiden muovaamaa. Alakosken teoksessa diasporan kokemus liittyy syntyperään ja ruotsin kieleen, joka on kertojalle oma, mutta erilainen kuin muiden. Yhtä lailla diasporan kokemus, diasporinen tila, on kuitenkin sidoksissa kieleen vallan välineenä. Alakoski kirjoittaa kirjahyllystä löytyvästä politiikkaa käsittelevästä teoksesta, jonka ”lähes jokainen rivi on alleviivattu” (KL, 119)⁹⁴. Kertoja pohtii, miksi alleviivauksia on niin paljon, ja tulee siihen tulokseen, että on ehkäpä ”jo silloin [opiskeluaikana] pohtinut miksi ihminen pystyi lukemaan samoja kirjoja ja artikkeleja mutta silti päättämään elämästä aivan eri tavalla” (KL, 119)⁹⁵. Kapitalistisessa, hetero-patriarkalisessa yhteiskunnassa vastuu on yksilöllä, ei yhteisöllä, jolloin yhteiskunta sanoutuu irti myös ulkopuolisuuden kokemuksista, joita sen rakenteet voivat tuottaa yksittäisille ihmisille ja erilaisille väestöryhmille. Yksilökeskeisyys patologisoi uhrit esittämällä heidät myyttisinä ”suostuvina uhreina” (*willing victim*), jolloin vapaudumme kyseenalaistamasta yhteiskunnan vastuuta (ks. Brown 1995, 105–107). Jokaisella on kielen kautta oma kotimaa, oma ainutlaatuinen ilmaisukeino, mutta se, kenen kieli nähdään arvokkaana, hyväksyttynä tai halveksuttuna, köyhyyttä tai varakkuutta heijastavana, on yhteiskunnassa valtaa pitävien määrittelemää (ks. esim. Skeggs

⁹⁴ ”Så gott som varje rad i min bok är understruken” (OF, 118).

⁹⁵ ”jag redan då funderade på hur det kom sig att människor kunde läsa samma böcker, artiklar, men dra så fundamentalt olika slutsatser om livet” (OF, 118).

2014). Niinpä saman kielenkin sisällä on monia muita kieliä, erilaisia tapoja käyttää kyseistä kieltä esimerkiksi ammattiryhmissä, sosiaalisissa tilanteissa ja perheiden sisällä, mutta koska kieli on vallan värittämää, nähdään erilaisilla kielillä erilaisia ominaisuuksia: niiden arvo on erilainen.

Tulemme myös ymmärretyiksi joissakin yhteyksissä paremmin kuin toisissa. Äiti kenties ymmärtää toista äitiä paremmin kuin nainen, joka ei ole äitiyttä kokenut. Äitiydenkin kokemus voi silti olla hyvin erilainen, eikä esimerkiksi helpoksi koetun vauvan saanut äiti välttämättä ymmärrä todellisuutta, jossa itkuisen ja ”haastavan” vauvan äiti elää. Vakavasta sairaudesta selvinnyt voi ymmärtää toista selvinnyttä paremmin kuin vaikkapa omaiset, ja köyhyyttä kokenut ymmärtää toista samaa kokenutta. Jaetut kokemukset luovat kytköksiä, saavat ymmärtämään samaa kokeneita tai samankaltaisesta todellisuudesta tulevia ihmisiä. Erilaiset yhteiset kielet ovat siis myös todellisuuksia, joita jaamme. Tällaisia erilaisia jaettujen todellisuuksien harsostoja on *Oktober i Fattigsverige* täynnä. Riittävän syvä ymmärrys voi johtaa toisen tunnistamiseen, johon syvennyn seuraavaksi.

4.2 Tunnistan sinut

Kuten jo aiemmin olen maininnut, sisältää Alakosken *Oktober i Fattigsverige* -teos runsaasti intertekstuaalisia viittauksia Müllerin romaaniin *Sydäneläin* (1996, *Das Hertzier*, 1994). *Sydäneläin* mainitaan Alakosken teoksen lopun kirjallisuuslistassa, mutta Müllerin romaanin tärkeys tulee ilmi *Oktober i Fattigsverigen* sisällössä. Kuten luvuissa 1.3 ja 2.2 näimme, intertekstuaalisuus on yksi keskeinen traumafiktiossa käytetty keino, jolla kirjallisuus sanallistaa traumaa, on trauman kaltainen (ks. myös Whitehead 2004, 89–90). Jokainen teksti muodostuu todellisuudessa, jossa on muita tekstejä, ja imee itseensä väistämättä vaikutteita ympäriltään. Tällaisen laajan intertekstuaalisuuskäsityksen mukaan kaikki tekstuaalisuus on myös intertekstuaalista. (Ibid., 89.) Kuten trauma palaa välähdyksinä kokijalleen, myös intertekstuaalisuus nousee yllättävinä ja irrallisina, mutta kuitenkin tekstiin olennaisesti liittyvinä sirpaleina esiin teoksessa *Oktober i Fattigsverige*. Teoksessa on tiheästi suoria sitaatteja *Sydäneläimestä*. Sitaattien lisäksi Alakoski viittaa *Sydäneläimeen* alluusioilla, kommentoi ja reflektoi sen keskeisimpiä henkilöahmoja ja näiden merkitystä sekä tulkintaa. Alakoski myös mainitsee kirjailija

Herta Müllerin teoksessaan useaan otteeseen.

Marja-Leena Hakkaraisen (2005) tutkimuksesta kaikkein tärkein tulkinnalleni on luku ”Muisti ja vastamuisti Herta Müllerin kertomuksessa ’Der König verneight sich und tötet’”, jossa Hakkarainen tarkastelee Müllerin tekstejä ja kirjailijuutta muun muassa kielen ja vallan näkökulmista. Hakkaraisen tutkimus on ihanteellinen apuväline työlleni myös, koska se käsittelee mainitsemani luvussa nimenomaan Müllerin kirjallisuutta ja hänen asemaansa kirjailijana. Kuten Hakkaraisen analyysoimissa Herta Müllerin teksteissä, myös Alakosken teoksessa *Oktober i Fattigsverige* pohditaan kielen, yhteisöllisyyden ja vallan suhdetta. Tämän sekä seuraavan alaluvun tarkoituksena on valottaa Alakosken teosta Herta Mülleriin ja *Sydäneläimeen* viittaavan intertekstuaalisuuden osalta ja johtaa näin tulkinnassa pidemmälle polulle, jota olen jo tutkimuksessani lähtenyt kulkemaan. Intertekstuaalisuus myös osaltaan osoittaa teoksen olevan paitsi autofiktiivinen, myös osa pohjoismaisen nyky-yhteiskunnan traumafiktioita kaanonina. Koska Müller on Alakosken teoksen tulkinnalle varsin relevantti, näen aiheelliseksi kertoa hieman myös Mülleristä.

Herta Müller on syntynyt vuonna 1953 saksankielisellä alueella Romaniassa. Toisen maailmansodan aikana hänen isänsä ilmoittautui monen muun tavoin vapaaehtoiseksi Hitlerin Waffen-SS-joukkoihin, mutta koska Romania vaihtoi puoltaan sodan viime hetkillä, joutuivat kaikki 17–45-vuotiaat romaniansaksalaiset Stalinin määräyksestä viideksi vuodeksi pakkotyöhön Neuvostoliittoon. Pakkotyöleiriin joutui myös Müllerin äiti. Müller on Saksan mediassa kritisoinut avoimesti kommunistista diktatuuria, minkä seurauksena hänet muun muassa asetettiin julkaisukieltoon, haastettiin oikeuteen ja jopa uhattiin kuolemalla. Müller muutti Saksaan vuonna 1987 ja on siitä asti asunut Berliinissä. Kirjallisuudessaan Müller on käsitellyt paljon muun muassa korruptiota, diktatuuria ja uuteen maahan kotiutumisen vaikeuksia. *Sydäneläimen* keskiössä ovat salaisen palvelun lonkerot, jotka ulottuvat myös teoksen henkilöhahmojen yksityiselämän puolelle. Hakkarainen (2005) kutsuu Müllerin (2002, 50) itsensä tavoin tämän kirjallisuutta autofiktioksi, sillä siinä limittyvät koettu ja eletty kuviteltuun ja kerrottuun. Hänen teoksensa ovat pohjavireeltään voimakkaasti poliittisia ja omelämäkerrallisia. (Hakkarainen 2005, 69.) Müllerissa ja Alakoskessa voi nähdä kirjailijoina joitakin samankaltaisuuksia esimerkiksi siinä, miten he lähestyvät historiaa, muistoja, ruumiin muistia ja yhteiskunnallisia (ongelmallisina pitämiään) rakenteita.

Oktober i Fattigsverige alkaa lokakuun ensimmäisen päivän merkinnällä, joka voi aluksi olla kenties hämmentävä, ja joka vaatii teoksen ulkopuolelle katsomista tullakseen ymmärretyksi sekä antaa nähdäkseni myös suoran luku- ja tulkintaohjeen teokselle:

»Pilkun piti vaieta silloin kun kapteeni Pleje (kuulustelija) lukisi kirjeet /.../ Mutta kun Edgar ja Georg avaisivat kirjeet, pilkun piti huutaa.» (Herta Müller, *Sydäneläin* 1996), ja sen takia elämäkerta on mahdoton. Kun olet pannut pisteesi ja pilkkusi, olet muuttanut tekstin kirjallisuudeksi. Kun teet aikahyppysi. Niin ajattelen, niin haluan ajatella. (KL, 7.)⁹⁶

Kirjan aloitus on aina merkittävä, eikä ensimmäisenä teoksessa sijaitsevan sitaatin merkitystä luennalle voi siten ohittaa. Niinpä *Oktober i Fattigsverigen* lukijan käteen ojennetaan heti kuvaannollinen avain, jota käyttämällä on tulkintani mukaan mahdollista ymmärtää teosta syvemmin myös niiltä osin, joita Alakoski ei eksplisiittisesti ilmaise⁹⁷. Nähdäkseni Alakosken teoksessa yhteinen kieli – oli se sitten puhuttua kieltä, kokemusmaailman jakamista tai hiljaisuuksien ymmärtämistä – luo kommunikoijien välille yhteisen, jaetun todellisuuden, jota ulkopuoliset eivät välttämättä osaa kuulla, vaikka sitä kuinka yrittäisi heille selventää. Sitaatissa Alakoski kirjoittaa elämäkerran olevan mahdoton. Müllerin lainaus vahvistaa sanoja ja tuo niille lisää ulottuvuuksia. Vastaanottajat, joille Müllerin *Sydäneläimen* kertoja osoittaa kirjeet, ymmärtävät sisällön toisin kuin kapteeni Pjele⁹⁸, kuulustelija, joka edustaa Romanian Ceaușescun aikaista diktatuuria ja poliisivaltiota. Teoksen minäkertoja ja hänen ystävänsä kuuluvat Romanian saksankieliseen vähemmistöön ja joutuvat varomaan sanojaan ja tekojaan, sillä diktatuurissa käytetään valtaa täysin mielivaltaisesti, eikä keneenkään voi luottaa. Ystävykset piilottavat kiellettyjä kirjoja, hyräilevät kiellettyjä kansanlauluja ja käyttävät kirjeissään salakieltä, koska kirjeet saatetaan lukea. Niinpä kirjeiden sisältö varioi sen mukaan, kuka niitä lukee. Nähdäkseni

⁹⁶ »Kommat skulle tiga när Kapten Pleje (förhørsledaren) läste breven /.../ Men när Edgar eller Georg öppnade breven, skulle kommat skrika.» (Herta Müller, *Hjärtdjur*, 1994), och därför är biografien omöjlig. När du satt din punkt, ditt kommatecken har du förvändlat texten till litteratur. När du gör ditt tidshopp. Så tänker jag, så vill jag tänka. (OF, 7.)

⁹⁷ Intertekstuaalisuudessa on merkityksellistä juuri lisäarvo, jota se tuo tekstien tulkintaan ja ymmärrykseen. Eri-laiset intertekstuaaliset viittaukset johdattelevat lukijan tulkitsemaan tekstiä osana laajempaa kokonaisuutta. Esi-merkiksi laulujen lyriikat ja kaunokirjallisuus ovat nykyään monesti *interdiskursiivisia*, eli osallistuvat laajasti niitä ympäröivään yhteiskunnalliseen keskusteluun, todellisuuteen, jossa ne ilmestyvät ja tulevat ensi kerran tulkituiksi.

⁹⁸ On tarpeellista huomauttaa, että *Oktober i Fattigsverige* -teoksen suomennoksessa *Köyhän lokakuu* puhutaan jatkuvasti kapteeni Plejestä, mutta Müllerin romaanissa ja Alakosken alkukielisessä teoksessa kapteenin nimi on Pjele. Suomennoksessa on näin ollen kirjoitusvirhe, mutta tästä huolimatta kirjoitan sitaatit sellaisina kuin ne suomennoksessa ovat.

Alakosken mukaan elämäkertaa ei voi sellaisenaan kirjoittaa, koska jokainen vastaanottaja tulkitsee ja ymmärtää sitä eri tavoin. Teksti ei aukene kaikille samoin, sanottu ei tule kuulluksi kaikissa korvissa, eivätkä sanat merkitse meille samoja asioita.

Oktober i Fattigsverige puhuu eksplisiittisesti kielestä ja esimerkiksi juuri Müller-sitaattien avulla ohjaa pohtimaan kieltä. Teoksesta välittyy useita eri kielen tasoja ja kieliä. Aiemmin käsittelemäni suomi ja ruotsi ovat pinnalla ja helposti havaittavissa, mutta teoksessa esimerkiksi köyhyydellä on oma kielensä, ja myös hiljaisuudet ovat merkityksellisiä, eräänlainen kieli. Myöskään lukuisat teoksessa olevat sairaala-asiakirjat, dokumentit, poliitikkojen puheiden sisältö tai vaikkapa säätiedotusten kieli eivät avaudu kaikille: joillekin eivät kenties lainkaan, eivätkä ainakaan kaikille samoin. Kuten luvussa 3.2 säätiedotuksia köyhyyttä symboloivana motiivina käsitellessäni totesin, on säätiedotusten merkitys teoksen kertojalle toinen kuin monelle muulle. Siinä missä moni kuulee niissä esimerkiksi sen, miten kannattaa asennoitua liikenteeseen tai pukeutua ulos, kuulee kertoja niissä köyhimpien, kodittomien ahdingon. Yleisestikin säätiedotukset ovat hyvin kontekstisidonnainen teksti, sillä ne eivät kosketa samalla tavalla muita, kuin tietyn maantieteellisen alueen asukkaita ja kävijöitä. Kertojan tapa kuulla ja tulkita säätiedotuksia myös hyödyntää intertekstuaalisuutta, sillä se ikään kuin antaa marginalisoiduille äänen säätiedotusten avulla. Siinä missä tiedotukset yleensä nähdään tietyllä maantieteellisellä alueella olevia koskeviksi, haastaa Alakoski teoksessaan niiden koskevan vielä erityisemmällä tavalla kodittomia ja köyhiä. *Oktober i Fattigsverige* -teoksessa Alakoski käyttää kontekstuaalisuuden ja intertekstuaalisuuden tuomaa monitulkintaisuutta hyväkseen kuvatessaan yhteiskunnan rakenteita ja köyhyyttä. Emme ymmärrä kieltä samoin, eivätkä maailma ja todellisuus, jossa elämme, näyttäytyä jokaiselle samanlaisina.

Politiikan ja talouden käsitteet, joita teoksessa taajaan käytetään, ovat myös omanlaisensa ”salakieli”, joka voidaan ymmärtää monin eri tavoin. Esimerkiksi käsitteet markkinat, valinnanvapaus ja individualismi voi kuulla vain neutraaleina sanoina, mihin kapitalistinen yhteiskunta pyrkiikin (Skeggs 2014, 128). Tällaisten käsitteiden avulla yhteiskunnan vastuuta kuitenkin siirretään yksilöille. Hakkarainen (2005, 77) tulkitsee Müllerin kertomuksen ”Der König verneight sich und tötet” kertojan ajatuksia kielestä vallan välineenä. Kertomus sijoittuu teoksen *Sydäneläin* tavoin Çeausescun diktatuurin aikaiseen Romaniaan ja kuvaa miten puolue muokkasi kieltä omiin tarkoituksiinsa, ”militarisoi sitä ja keksi kiertoilmauksia asioille, joista ei saanut puhua” (Hakkarainen 2005, 77). Tarinan kertoja toteaa saman ilmiön löy-

tyneen myös ”DDR-saksasta”, joka ”keksi uudissanoja häivyttääkseen kieleen sidottuja merkityksiä” (ibid.). Alakosken *Oktober i Fattigsverigen* kertoja tekee samantapaisia havaintoja omasta yhteiskunnastaan: ”Ruotsin joet ovat virtoja. Ruotsin köyhät ovat matalapalkkaisia.” (KL, 61.)⁹⁹ Ei puhuta taloudesta tai kapitalismista, vaan markkinoista ja yksilön valinnanvapaudesta, jolloin yritetään muotoilla luokan käsitettä uudelleen ja jopa häivyttää luokkaa näkyvistä (ks. Skeggs 2014, 128–129).

Ruotsissa olemme nähneet miten vaivaistaloista tulee vanhainkoteja, köyhäinhuoltoautokunnista sosiaalivirastoja, köyhäinhoidosta sosiaalihuoltoa. [...] Kolmekymmentäviisi vuotta sitten rasismia kutsuttiin USA:ssa rotuongelmaksi. Nykyään puhumme huolimattomasti nuorisongelmista tai maahanmuuttajaongelmista. Ovatko yksinhuoltajaäidit sosiaalinen ongelma? (KL, 94.)¹⁰⁰

On kysymys yksilöstä ja rakenteesta. Sosiaalisesta ongelmasta puhuminen voi olla poliittisen epäonnistumisen tehokas kiertoilmaisu. (KL, 95.)¹⁰¹

Alakoski osoittaa väkevästi, etteivät kaikki kuitenkaan näe käsitteiden läpi, pohdi niiden merkityksiä tai taustalla vaikuttavia yhteiskunnan valtarakenteita, vaan ottavat annetut käsitteet sellaisinaan niitä suuremmin kyseenalaistamatta. Omasta todellisuudesta riittävän etäällä olevat asiat jäävät tunnistamatta ja niiden olemassaolo tunnustamatta. Käsitteiden avulla on helppo piilottaa sosiaalipoliittiset haasteet ja toisaalta paeta vastuuta.

Monesti yhteiskunta pyritään esittämään pelikenttänä, jossa jokaisella on mahdollisuus varallisuuteen ja oman identiteetin muodostamiseen. On olemassa esimerkiksi sukupuolittuneita ja seksualisoituja identiteetikäytäntöjä sekä ammatteihin liittyviä työpaikkaidentiteettejä. Jokainen ei voi kuitenkaan itse valita identiteettiään ja asemoitumistaan: esimerkiksi naistyöntekijän on todella haastavaa luoda itselleen muunlainen identiteetti kuin ”naistyöntekijä”, eikä naiseutta voi ”käyttää ja vaihtaa liikkuvana resurssina”. (Skeggs 2014, 149.) Naisen identiteettityöstä on tehty luonnollinen osa häntä itseään (ibid.). Alakosken teoksessa köyhyyteen ja sen kokemiseen traumaattisena liittyy vahvasti tällainen identiteetin luonnollistuminen,

⁹⁹ ”Svenska floder är älvar. Svenska fattiga är låginkomsttagare.” (OF, 61.)

¹⁰⁰ ”I Sverigige har vi sett fattighusen bli ålderdomshem, fattigvårdstyrelserna socialnämnder, fattigvården socialvård. [...] För trettiofem år sedan kallade man rasismen i USA för ”rasproblem”. Idag säger vi slarvigt ”ungdomsproblem” och ”invandrarsproblem”. ”Ensamstående mammor”, är det ett socialt problem?” (OF, 94.)

¹⁰¹ ”Frågan individ eller struktur infinner sig. Ty att säga ”socialt problem” kan vara ett effektivt sätt att döpa om politiska misslyckanden.” (OF, 95.)

jolloin köyhän on vaikea päästä irti köyhyydestä. ”Kokemukseni mukaan me köyhyyden kokee-
neet tervehdimme toisiamme samalla tavalla kuin na’vi-kansa [tieteiselokuvasta *Avatar*] ter-
vehtii toisiaan: »Minä näen sinut.» (KL, 9.)¹⁰² Teoksen kertoja kuvaakin useassa kohdin, kuinka
hän tunnistaa kaltaisensa, tuntee yhteyttä ihmisiin yllättävissäkin tilanteissa. Tunnistaminen ja
yhteenkuuluvuuden tunne heräävät esimerkiksi kertojan kuvatessa käyntiä vankilassa, jonne
Susanna Alakoski oli kutsuttu puhumaan naisvangeille teoksestaan *Hyvää vankilaa toivoo
Jenna*: ”Eräässä mielessä olen kotona joka kerta kun kohtaan harmaat naiset joiden katseella
on kyky nähdä muurien tuolle puolen, vuorten yli, suoraan ihmisen läpi. *Tunnen olevani kotona*
heidän pitkissä pupilleissaan jotka näkevät kulman ympäri ja betonin läpi.” (KL, 89, kurssiivit
lisätty.)¹⁰³ Köyhyys on ja pysyy ihmisessä melko kiinteästi osana identiteettiä, vaikka olosuh-
teet muuttuisivat. Kertoja tuntee vahvaa yhteenkuuluvuutta naisten kanssa, jotka tietävät elä-
mästä enemmän kuin päällisin puolin näyttää ja jotka ovat kokeneet myös elämän nurjan puo-
len. Tunnistamista tapahtuu toisaalta myös muiden kuin köyhien, vaikeuksia kokeneiden kes-
kuudessa: ”Kokemukseni mukaan rikkaat tervehtivät toisiaan samalla tavalla kuin na’vin kansa
tervehtii toisiaan, tosin sanomalla: »Minä näen mitä sinulla on ylläsi.»” (KL, 31.)¹⁰⁴ Edellisten
na’vi-kansaa vertauksena käyttävien sitaattien toisto myös korostaa yhteiskunnan luokkaeroja
ja vastakohtaisuuksia. Kapitalismissa yksilön arvo määräytyy tuottavuuden ja ostovoiman pe-
rusteella. Ulkoisesta olemuksesta huolehtiminen on luokkasidonnaista ja yksi keino osoittaa
omaa kulutuskykyä, vastuunkantoa ja arvokkuutta. (Ks. Bergroth 2016, 175–177; Skeggs
2014.) *Oktober i Fattigsverige* -teoksen kertoja kuvailee kokemusten ja esimerkkien avulla sitä,
miten luokat näkyvät nyky-yhteiskunnassa.

Hakkaraisen (2005, 85) mukaan Herta Müllerin tuotannossa keskeisessä roolissa
olevaa traumojen muistamista ja kirjoittamista ei tule ymmärtää surutyönä, joka tähtäisi muis-
telijan eheytymiseen. Sen tarkoitus on sitä vastoin unohtamisen estäminen, kuten Frank Anker-
smit (1999, 112–113) on todennut holokaustin muistomerkeistä. Samaan tapaan Alakosken te-
osta ei voi tulkintani mukaan pitää ainoastaan kirjailijan pyrkimyksenä muistella omaa men-
neisyyttään, kertoa elämäkertaa ja toipua traumasta. *Oktober i Fattigsverige* tulee ennemmin

¹⁰² ”Min erfarenhet är att vi som upplevt fattigdom hälsar på varandra på samma sätt som Na’vi-folket hälsar på varandra genom att säga: ”Jag ser dig.” (OF, 9.)

¹⁰³ ”I någon mening är jag hemma varje gång jag möter gråkvinnorna vars blick äger en förmåga att se genom murar, över berg, och rakt genom människorna. Jag känner mig hemma i deras långa pupiller som ser runt hörn och genom betong.” (OF, 90.)

¹⁰⁴ ”Min erfarenhet är att de som upplevt rikedom också hälsar på varandra på samma sätt som Na’vi-folket hälsar på varandra, fast: ”Jag ser vad du har på dig.” (OF, 31.)

nähdä pyrkimyksenä antaa ääni sellaisille väestöryhmille, joilla ei itsellään ole mahdollisuutta kielellisesti, taloudellisesti tai esimerkiksi vaikean elämäntilanteen vuoksi pitää puoliaan ja saada ääntään kuuluviin. Se sanallistaa nyky-yhteiskunnan ongelmia, jotka ovat useille arkea, mutta jotka voivat tavanomaisuudessaan jäädä ulkopuolisilta näkemättä ja kuitenkin olla koki-joilleen trauma.

Teos osoittaa, ettei nykyäänkään voi ajatella, että olisi olemassa jokaiselle yhtäläinen valinnanvapaus, jonka turvin jokainen voisi valita kulkemansa polun: ”Markkinatalouden tärkein lupaus ihmisille on valinnanvapaus. Minulla ei ole sellaisia muistoja, ei vapaudesta, ei valinnanvapaudesta.” (KL, 13.)¹⁰⁵ Alakosken *Oktober i Fattigsverige* ottaa voimakkaasti kantaa yksilön ja yhteiskunnan vastuisiin ja pohtii kriittisesti asioita, jotka valtaa pitävät esittävät usein luonnollisina, neutraaleina tai yhteiskunnasta riippumattomina. Intertekstuaalisuuden ja nimenomaan Müllerin *Sydäneläimen* viittausten avulla Alakosken teos tuo holokaustiin ja toisen maailmansodan perintöön liittyvien kollektiivisten traumojen rinnalle arkiset, jokapäiväisessä elämässä koetut prosessit (vrt. Brown 1995; Rothberg 2014), jotka voivat myös olla kollektiivisia ja traumana ihmisen elämään vaikuttavia.

4.3 Hiljaisuuden kieli ja vaikenavat välimerkit

Kun tunnistamme samaa kokeneita ja tunnustamme ongelmia ympärillämme, jää vielä avoimeksi, saako tunnistaminen aikaan reaktion. Jos tunnistaa läheisen hädän, kuuleeko ja kuunteleeko sitä? *Oktober i Fattigsverige* kommentoi voimakkaasti myös hiljaisuuksia ja vaikenemista. Oikeastaan voi sanoa, että koko teos pohtii yhteiskunnan rakenteisiin ja etenkin köyhyyteen liittyvien ongelmien tunnistamista sekä tunnistamisen seurauksena tapahtuvan auttamisen sekä hiljaisuuden ja kieltämisen välistä dynamiikkaa. Trauma, pelko ja häpeä liittyvät vahvasti toisiinsa ja tuottavat yksin tai osana toisiaan myös hiljaisuuksia. Eviatar Zerubavelin (2006, 4–5) mukaan asioiden kieltämisen julkisin ilmentymä on hiljaisuus. Hyvänä esimerkkinä Zerubavel esittää vanhaan tarinaan perustuvan Hans Christian Andersenin sadun *Keisarin uudet vaatteet*, joka on kenties tunnetuin kertomus hiljaisuudesta. Tarinassa keisarille uskotellaan, että

¹⁰⁵ ”Marknadsekonomin viktigaste löfte till människorna är frihet, valfrihet. Jag har inga sådana minnen, av frihet, av valfrihet.” (OF, 13.)

hienoin kangas, josta hänen uudet vaatteensa tullaan tekemään, on näkyvää vain viisaille. Hyväuskoinen keisari esiintyy kansalle ilkosen alasti, mutta kukaan ei uskalla myöntää, ettei näe keisarin yllä rihman kiertämää – samallahan myöntäisi olevansa tyhmä. Tällainen vaikenemisen avulla tapahtuva kieltäminen on sosiaalisissa käytänteissä muotoutunutta ja arkipäiväisempää kuin kenties kuvitellaan. Jokainen tietänee sanonnan ”norsu olohuoneessa”, jolla tarkoitetaan juuri tällaisia kaikille näkyviä asioita, joihin ei kuitenkaan kiinnitetä huomiota. (Zerubavel 2006.)

Osa *Oktober i Fattigsverigen* kertojan ja laajemmin kollektiivisesti köyhyyden traumaa on nähdäkseni juuri näkymättömyys. Köyhien todellisuus ja kokemus ovat yhteiskunnassa näkymättömiä, ja vastuu sälytetään kapitalisimin ja individualismin nimissä yksilöille. *Oktober i Fattigsverige* -teoksen kertoja Susanna eksplikoi hiljaisuuden problematiikkaa esimerkiksi potilas- ja sosiaalihuollon asiakirjojen sekä poliisiraporttien avulla: ”Niin monet ovat ilmaisseet kantansa, sanoneet, lausuneet mielipiteensä, ajatelleet, arvottaneet, ymmärtäneet, tulkinneet, kuvailleet, lisänneet ja poistaneet. Niin monet ovat jättäneet tekemättä, ehkä vältelleet. Ei kai veljeni voi yksin olla syyllinen ahdinkoonsa?” (KL, 34.)¹⁰⁶ Pohdintaa seuraa kaksi asiakirjaa alkuvuodelta 1967. Ensimmäisessä kerrotaan, kuinka Alakosken perheen naapuri on ilmoittanut perheessä olleen loppiaisenä ”ryypiskelyä ja tappelua” (KL, 35).¹⁰⁷ Tämän perään kertoja toteaa, että hieman myöhemmin ”sosiaaliset ongelmat ilmestyivät kuin muumin taikurinhatusta alle kaksi kuukautta myöhemmin” (KL, 35).¹⁰⁸ Seuraavassa asiakirjassa kerrotaan ongelmista, joita Susanna Alakosken pikkuveljellä oli alkanut viime aikoina leikkikoulussa ilmetä. Veli oli ollut kuriton, väkivaltainen, levoton ja hänellä oli ollut keskittymisvaikeuksia. Hän oli myös kertonut, ettei äiti aina ”jaksaa mennä töihin vaan jää kotiin nukkumaan” (KL, 35).¹⁰⁹ Asiakirjojen avulla piirtyy raadollisen selkeästi esiin todellisuus, jossa yhteiskunnan ratataisto pyörii, ongelmat kirjataan ylös mutta niihin ei reagoida. Jokainen yksikkö niin sanotusti huolehtii omista asioistaan, eikä palasia liitetä yhteen kokonaiskuvan saamiseksi. Välttely, hiljaisuus ja kieltäminen ympäröivät köyhyyteen nivoutuvia ongelmia kuten alkoholismia ja perheväkivaltaa. Kukaan, ennen tiettyä tilanteeseen puuttunutta sosiaalityöntekijää, ei halunnut

¹⁰⁶ ”Så många har yttrat sig, sagt, tyckt, tänkt, värderat, förstått, tolkat, beskrivit och lagt till, dragit ifrån. Så många har låtit bli, kanske undvikt? Inte kan väl min bror ensam vara skuldig till raset?” (OF, 34–35.)

¹⁰⁷ ”superier och slagsmål” (OF, 35).

¹⁰⁸ ”de sociala problemen dyker upp ur mumintrollets trollerihatt mindre än två månader senare” (OF, 35).

¹⁰⁹ ”inte orkar gå till arbetet utan hon måste vara hemma och sova” (OF, 35).

nähdä ”norsua olohuoneessa” tai puuttua Alakosken perheen tilanteeseen. *Oktober i Fattigsverigen* lukuisat dokumentit ovat paitsi intertekstuaalisuutta, joka iskee lukijan kasvoille yhtäkkiä kuin trauma (ks. Whitehead 2004), myös oma kielensä, jota monikaan ei halua ymmärtää, johon ei reagoida ja jonka edessä ollaan hiljaa.

Myös teoksen aloittavat ja kauttaaltaan toistuvat Herta Müller -sitaattien huutavat ja vaikenevat välimerkit kertovat siitä, ettemme kaikki näe maailmaa samoin, emme ymmärrä toisiamme emmekä toisen vaikeudet tunnistaessammekaan halua niitä aina nähdä, vaan vaikeemme. Toisaalta sitaattien avulla puhutaan myös siitä, etteivät välimerkit ”huuda” kaikille, eli jokainen ei ongelmia kohdatessaankaan niitä huomaa. Samaan tapaan Alakoski käsittelee nähdäkseni myös aiemmin tarkasteltuja poliittisia käsitteitä, joissa osa näkee ongelmallista vallankäyttöä, mutta jotka näyttäytyvät osalle neutraaleina. Zerubavel (2006, 22) konkretisoi luentomuistiinpano-esimerkin avulla erilaisia tapoja nähdä maailma ja havaita asioita. Esimerkissä Zerubavel oli tehnyt nuorena luentomuistiinpanot, mutta verratessaan niitä kurssitovereidensa kanssa huomannut, että hänen muistiinpanonsa olivat kovin erilaiset kuin muiden: hän oli kuullut luentojen sisällön toisin kuin kurssitoverit. Tämä oli johtunut eräästä tietystä kurssista, jota Zerubavel oli samaan aikaan käynyt, ja joka oli vaikuttanut hänen ajatuksiinsa syvästi. (Ibid.) Muu tietoisuus oli siis suunnannut huomion tietyllä tavalla aivan kuten myös *Oktober i Fattigsverigen* kertoja esittää, etteivät kaikki havaitse maailmaa ja yhteiskunnan rakenteita samoin, vaan oma kokemus maailmasta ja elämänhistoria vaikuttavat siihen, mitkä asiat osaamme rivien välistä lukea. Kuten Meretoja (2018, 59) toteaa, emme voi esimerkiksi kokea uusia asioita ilman, että ne olisivat aiempien kokemustemme välittämiä, emmekä toisaalta voi myöskään palata menneeseen, vaan mennyt tulee tulkituksi nykyhetkestä käsin. Se, miten tulkitsemme ja kerromme omasta menneisyydestämme, vaikuttaa nykyhetken kykyymme hahmottaa meitä ympäröivä todellisuus.

Müllerin siteeraukset ohjaavat tarkastelemaan Alakosken teosta suhteessa Müllerin teoksiin ja etenkin romaaniin *Sydäneläin*. Teoksen nimi *Sydäneläin* tarkoittaa Müllerin tuotannossa kapinallista elinvoimaa, jonka kuolemanpelko synnyttää ihmisessä (ks. Hakkarainen 2005, 81). Jokaisella on Müllerin teoksen mukaan oma sydäneläimensä. Alakosken *Oktober i Fattigsverige* -teoksessa kertoja Susannan sydäneläimen voi nähdä olevan äidin kuoleman herättämä trauma, joka pakottaa hänet palaamaan menneisyyteen ja kertomaan köyhyyden traumastaan. ”En ole koskaan pyytänyt tätä areenaa. En ole pyytänyt aiheitani, en sanojani. En ainoatakaan pilkkua elämäkertani. Nämä naiset jotka minut on nyt pantu kohtaamaan seisovat

edessäni, koska me kuulumme samaan ihmisten sukuun.” (KL, 83.)¹¹⁰ Kertoja kokee, että tahdostaan riippumatta hänen on pakko puhua, sillä monesta muusta kohtalotoveristaan poiketen hänellä on siihen mahdollisuus.

Sydäneläin -teoksen toistuvat siteeraukset ovat romaanin nuoren, naispuolisen minäkertojan kirjeenvaihdosta ystävilleen diktatuurin aikaisessa Romaniassa. Nuoret ovat kehittäneet kirjeisiin salakielen, jotteivät kirjeitä avaavat puolueen jäsenet ymmärtäisi niiden todellista sisältöä:

Kirjoittaessa ei saa unohtaa päiväystä ja kirjeeseen on aina pantava hius, sanoi Edgar. Jos hiusta ei enää ole, kirje on avattu. / Hiuksia junissa matkalla maan halki, minä mietin. Tumma hius Edgarilta, vaalea minulta. Punaiset Kurtilta ja Georgilta. Opiskelijat kutsuivat heitä kahta kultapojuiksi. Jos lauseessa oli sana kynsisakset, se tarkoittaa kuulustelua, sanoi Kurt, sana kengät kotietsintää, sana vilustunut varjostusta. Puhuttelun perään aina huutomerkki; jos saa tappouhkauksen, pelkkä pilkku. (Müller 1996, 73.)

Alakoski hyödyntää *Oktober i Fattigsverige* -teoksessa Müllerin romaanin nuorten koodikieltä, joka ei avaudu kaikille samalla tavalla. *Sydäneläimessä* nuoria kuulustelee useaan otteeseen kapteeni Pjele, ja kirjeiden todellisen sisällön paljastuminen tälle olisi kohtalokasta. *Oktober i Fattigsverigessa* välimerkkien ymmärtämiseen ei sisälly hengenvaaraa, mutta intertekstuaalisen viittauksen avulla on selvää, että Alakoski esittää välimerkkien olevan kuvaannollinen hätähuuto, jota kaikki eivät kuule.

Se, että Alakoski puhuu paljon nimenomaan pilkuista, saa syvemmän merkityksen Müllerin teoksen rinnalla. Pilkut ovat *Sydäneläimen* nuorten symboli tappouhkauksille. Näin *Oktober i Fattigsverigen* voi tulkita tarttuvan juuri hiljaisuuksiin kätkeytyihin avunpyyntöihin ja rivien välistä luettavaan hätään. ”Kapteeni Pleje on monta lukijaa, se on käsitykseni, ja silloin teksti vaikenee. Pilkkuni ovat Edgaria ja Georgia varten, he lukevat huutavan hiljaisia tekstejä.” (KL, 15.)¹¹¹ ”Huutavan hiljaisten tekstien” ymmärtäminen rinnastuu Zerubavelin (2006, 8) ajatukseen siitä, että vaikei hiljaisuudella ole ääntä, se puhuu voimakkaammalla äänellä kuin sanat. ”Elämäni on jakautunut hiljaisuuksiin” (KL, 186),¹¹² toteaa kertoja Susanna.

¹¹⁰ ”Jag har aldrig bett om denna arena. Jag har inte bett om mina ämnen, inte mina ord. Inte ett kommatecken i min biografi. Dessa kvinnor jag nu är satt att möta står framför mig för att vi tillhör samma släkte; människorna.” (OF, 83.)

¹¹¹ ”Kapten Pjele är många läsare, det är min övertygelse, och då tiger texten. De kommatecken jag placerar ut är för Edgar och Georg, de läser skrikande tysta texter.” (OF, 15.)

¹¹² ”Mitt liv är indelat i tystnader” (OF, 183).

Useimpien käsissä esimerkiksi aiemmin mainitut potilaskertomukset ja sosiaalihuollon asiakirjat ovat vaienneet, mutta jotkut harvat ja köyhyyttä, väkivaltaa tai alkoholismia perheessä kokeneet ymmärtävät, mitä hiljaisuudet tarkoittavat, mitä ne sanovat.

Potilaskertomuskaan ei ole elämäkerta. Ehkä kapteeni Pleje oli äidin ja isän tavannut lääkäri. Ehkäpä diagnoosit teki kapteeni Pleje. Ehkäpä kapteeni Pleje oli Erstassa töissä, ehkäpä olen itse kapteeni Pleje kirjoittaesani? Ehkäpä en ole kuullut itseni huutavan? Vai pitääkö minun olla Edgar ja Georg jotta voisin ylipäättään kirjoittaa. Lukea. Pitääkö minun olla Herta Müller? (KL, 313.)¹¹³

Katkelma esittää ajatuksen, ettei elämäkerta, jossa yksiselitteisesti kerrottaisiin yksilön elämästä, ole mahdollinen edes virallisia asiakirjoja tarkastelemalla. ”En tiennyt että elämäkerrassani oli niin monta sivua, niin monta välimerkkiä ja kirjoittajaa” (KL, 315).¹¹⁴ Aina on olemassa jonkun subjektiivinen näkemys, jonkun tulkinta tilanteesta. Nähdäkseni kapteeni Pjele edustaa teoksessa *Oktober i Fattigsverige* kieltämistä, hiljaisuutta ja ymmärtämättömyyttä, kun taas Edgar ja Georg symboloivat herkkyyttä tunnistaa ongelmat, kuulla ja nähdä toisia ja reagoida havaitsemiinsa asioihin. Intertekstuaalisuuden avulla tuodaan eksplisiittisesti esiin Meretojan (2018) kiteyttämä narratiivisen hermeneutiikan ydin, jossa ajatellaan kertomusten tulkinnan tapahtuvan osana yksilön maailmassa olemisen tapaa:

[I]nterpretation does not concern only our engagement with texts; it characterizes our whole being in the world and is the basic structure of experience, narrative and memory. (Meretoja 2018, 3.)

Näin ollen edes asiaan perehtyneisyys ei yksin riitä tulkinnan muodostamiseen, tulkintamme syntyy aina sidoksissa omaan itsemme ja elämäämme. *Oktober i Fattigsverige* -teoksen kertoja Susanna tuo esiin paitsi tulkintojen ja tunnistamisen subjektiivisuuden, myös oman asemoitumisensa kirjailijana: hän ei ole itse objektiivinen, eikä osaa ja uskalla aina kuulla lähimmäistään. Läpi koko teoksen on läsnä kertojan tietoisuus omasta subjektiivisuudestaan ja siitä, että kertomus tulee tuotetuksi osana sitä ympäröivää todellisuutta (vrt. Meretoja 2018, 2).

¹¹³ ”Inte heller en sjukjournal är biografi. Kanske var Kapten Pjele den läkare som träffade min mamma, min pappa. Kanske var det Kapten Pjele som ställde diagnoserna? Kanske arbetade Kapten Pjele på Ersta, kanske är jag själv Kapten Pjele när jag skriver? Kanske har jag inte hört mig själv skrika? Eller måste jag vara Edgar och Georg, för att över huvud taget skriva. Kunna läsa. Måste jag vara Herta Müller?” (OF, 310–311.)

¹¹⁴ ”Jag visste inte att det fanns så många sidor, så många skiljetecken och författare till min biografi” (OF, 312).

Kasvaessaan lapsi sosiaalistuu yhteiskuntaan, jossa hän elää. Osana sosialisatiota opitaan, mihin on soveliaista kiinnittää huomiota ja mikä puolestaan jätetään huomiotta: mikä on musiikkia ja mikä jää taustahälyksi (Zerubavel 2006, 22–23). Esimerkiksi tupakointiin ei vielä muutama vuosikymmen kiinnitetty huomiota toisin kuin nykyään. Huomaaminen ja huomiotta jättäminen eivät ole luonnon sanelemia tai ainoastaan yksilön henkilökohtaisia tekoja, vaan ne tehdään aina tiettyjen sosiaalisten huomion ja kommunikaation yhteisöjen ja sosiaalisten konventioiden yhteydessä (ibid., 19). Sosiaalisia normeja ei ajatella tietoisesti, mutta ne rajoittavat kuulemista, saavat ihmiset hiljenemään ja jättämään asioita huomiotta. Niiden vuoksi kaikkea ei ole ikään kuin sopivaa huomata. Alakosken teos jättää vastuun välimerkeistä lukijalle: tekstiä ei haluta antaa valmiina, vaan jokainen lukee sen merkitykset omista lähtökohdistaan. Teoksen keskeinen teema on ympärillä olevien ihmisten ja avun tarpeen aito näkeminen, välittämisen ja puuttumisen tarve; sen voisi käsitteellistää myös Meretojan (2018, 4) termillä *näkökulmaherkkyys*. Teema tulee esiin köyhyyden ja luokkaerojen kautta: yhteiskunnan rakenteiden ongelmallisuuden kriittinen tarkastelu *Oktober i Fattigsverigessa* avaa lukijan eteen uusia mahdollisia näkökulmia. Nykyäänkin köyhyyttä ja luokkaeroja on (ks. esim. Skeggs 2014), mutta kaikki eivät niiden olemassaoloa tunnista. Niinpä ei tekstikään näydy kaikille samalla tavalla: pilkkuja ei ole valmiina ja jotakuta se voi häiritä, kun taas joku sijoittaa ne lukiessaan ajatuksissaan paikoilleen ja joku ei osaa niitä edes kaivata.

Oktober i Fattigsverige puhuu köyhien äänellä ja kyseenalaistaa oman aikansa ”elefantit olohuoneissa”: ”Me tarpeettomat tarpeelliset. Samoja tarinoita kerrotaan yhä uudestaan ja uudestaan. Silti pilkku vaikenee kun kapteeni Pleje lukee, se huutaa kun Edgar ja Georg avaavat kirjeen.” (KL, 27.)¹¹⁵ Huutavasta hädestä huolimatta joidenkin yhteiskunnan jäsenten todellisuus kielletään eikä heitä haluta nähdä. Teos myös pohtii, onko todellisuutta mahdollisuus ylipäättään esittää niin, että jokainen kykenisi sen ymmärtämään: ”Entä jos pilkku huutaisi jonakin päivänä kun kapteeni Pleje lukee kirjeet? Ja kun Edgar ja Georg avaisivat ne, vaikenisiko se?” (KL, 172.)¹¹⁶ On siis todennäköistä, ettemme millään keinolla voi kertoa todellisuudesta siten, että se olisi tulkittavissa vain yhdellä tavalla tai että jokainen edes jotakuinkin ymmärtäisi, mistä yritämme kertoa. Kirjailija tekee parhaansa, mutta lopulta on kuitenkin aika todeta työn olevan valmis: ”Kun kirjailija on pannut pisteensä ja pilkkunsa, hän on muuttanut

¹¹⁵ ”Vi de onödiga nödvändiga. Det är samma historier som berättas om och om igen. Men kommat tiger när Kapten Pjele läser, det skriker när Edgar och Georg öppnar brevet.” (OF, 27.)

¹¹⁶ ”Tänk om kommat skulle skrika en dag när Kapten Pjele läste breven. Och när Edgar och Georg öppnade dem skulle det tiga?” (OF, 169.)

tekstin kirjallisuudeksi. Tehnyt aikahypyn.” (KL, 15.)¹¹⁷ Kirjailija on sijoittanut välimerkkinsä siten, kuin hän on asian halunnut ilmaista, mutta lukijan vastuulle jää niiden tulkinta ja ymmärtäminen.

4.4 Kun hiljaisuus murtuu

Oktober i Fattigsverige kertoo monen eri tason hiljaisuuksista: hiljaisuus vallitsee perheen sisällä, sosiaalihuollossa ja päättäjien keskuudessa. Teos kuitenkin traumafiktiivisenä (ks. Whitehead 2004) kirjana myös omalta osaltaan murtaa hiljaisuuksia. Perheiden sisällä esimerkiksi alkoholismi ja henkiset sairaudet ovat tabuja, joista vaietaan kaikessa hiljaisuudessa. Läheiset siivoavat sotkun ja seuraavana päivänä ollaan kuin mitään ei olisi tapahtunut. (Zerubavel 2006, 7). Hiljaisuus patoaa vaikeudet kokijoidensa keskuuteen, eikä ilman hiljaisuuden rikkomista ole mahdollista saada levitettyä tietoa, joka mahdollistaisi puolestaan ymmärryksen. Esimerkiksi perheen sisäiset ongelmat pysyvät hyvin helposti perheiden sisällä, jos kukaan ei uskalla rikkoa hiljaisuutta. Ulkopuoliset eivät tiedä, mitä kodin seinien sisäpuolella tapahtuu. Mere-tojan (2018) tapaan näen, että kertomusten eettiset mahdollisuudet piilevät niiden kyvyssä lisätä *mahdollisen tajua* (*a sense of the possible*). Silmämme voivat avautua näkemään myös muiden todellisuuksia ja parantaa näkökulmaherkkyttämme (ibid). Alakoski murtaa teoksellaan köyhyyttä ympäröivää hiljaisuutta ja teoksen avulla mahdollisen taju voi avartua sekä näkökulmaherkkyys kasvaa.

Teoksen *Oktober i Fattigsverige* kertoja pohtii omaa silmien ummistamistaan ja vaikenemistaan aikuisiällä: ”Kun olin sosiaalitoimistossa töissä, tapasin mukiloituja naisia. Joskus. Joskus oli päivänselvää että he olivat joutuneet miestensä pahoinpitelemiksi. Silti jätin joskus kysymättä heiltä juuri tästä, väkivallasta. Kaiken muun otin puheeksi mutkattomasti, mutta en väkivaltaa.” (KL, 56.)¹¹⁸ Sitaatin jälkeen kertoja perustelee sitä, miksei hän kysynyt asiasta. Hän kertoo, ettei ollut olemassa apua, ei ollut mitään, mitä hän olisi voinut näille naisille tarjota. Tämän jälkeen teoksessa on poliisin muistioita ja kunnan asiakirjoja, joissa kerrotaan

¹¹⁷ ”När författaren satt sin punkt, sitt kommatecken har hon förvändlat texten till litteratur. Gjort ett tidshopp.” (OF, 15.)

¹¹⁸ ”När jag arbetade på socialkontor mötte jag blåslagna kvinnor. Det var ibland uppenbart att de hade blivit utsatta för våld av sina män. Ändå lät ibland bli att fråga om just detta, våldet. Allt annat tog jag enkelt upp, men inte våldet.” (OF, 56–57.)

isän väkivaltaisuudesta, äidin avunpyynnöistä ja vuosia kestäneestä väkivallasta, jota myös Susanna itse oli joutunut lapsena todistamaan ja johon hän oli tuolloin myös yrittänyt pyytää apua. Apua ei kuitenkaan ollut tarjottu, eikä mikään ollut muuttunut. ”Kannan sisälläni hiljaisuuden kieltä, häpeän ja syyllisyyden kieltä, eikä minulle esitetä kysymyksiä jotka rikkoisivat vaikenemiseni” (KL, 179)¹¹⁹. Hiljaisuus ja vaikeneminen ovat osa kulttuurisia ja sosiaalisia käytänteitä. Kun ei kysy, ei joudu kuulemaan vastausta eikä toisaalta ottamaan vastuuta kuulemastaan (vrt. Zerubavel 2006, 4). Hiljenemistä ei siksi tulisi nähdä toiminnan puuttumisena, vaan itse asiassa tekona, jossa aktiivisesti välttelemme tiettyjä asioita: ”to ignore the elephant is to ignore the obvious” (ibid., 11). Pariskunnilla, organisaatioilla ja jopa kokonaisilla kansakunnilla on omat ”elefanttinsa”, joiden olemassaolo kollektiivisesti kielletään (ibid., 9). Jotta ilmiselvä asia pysyy julkisena salaisuutena, piilotellaan sitä kaikin tavoin puhumalla kaikesta muusta sen ympärillä (ibid., 84). Edellisessä esimerkissä myös kertoja Susanna myöntää toimineensa näin.

Hiljaisuus kasvaa ja vahvistuu ajan myötä, muuttuu ikään kuin sitä painavamaksi, mitä kauemmin se jatkuu (Zerubavel 2006, 58). Alakoski kuvaa teoksessaan *Oktober i Fattigsverige* kertoja Susannan äänellä tietään kirjailijaksi, joka valjasti kielen trauman kerronnan välineeksi ja rikkoi perheensä hiljaisuuden:

Valtava sali, suuri yleisö. Kulttuuriministeri on puhunut aamulla, ja nuorisosäätiön pääsihteeri. Mitä sanoisin? Piirrän tussitaululle Z-kirjainta muistuttavan sukumerkin, kerron äidinäidin puumerkistä, siitä miten hän oli lukutaidoton, siitä miten minusta tuli kirjailija. Suullisten kertomusten kautta. Kielen puuttumisen kautta, siksi on ollut pakko keksiä oma. Pukea hiljaisuus sanoiksi. Käyttää kysymysmerkkiä, kaksoispistettä, puolipistettä, pilkkua, huutomerkkiä, kun kirjoittaa elämäkertaa fiktion muotoon. Kun kirjoittaa omaa kokemusta, siirtää sen ajasta toiseen, tekee siitä uuden kertomuksen, jonkun toisen, lukijan. Välttää pisteitä. Sannon että ympyrä on sulkeutunut, kesti noin sata vuotta ennen kuin ympyrä sulkeutui.” (KL, 321.)¹²⁰

¹¹⁹ ”Jag bär på tystnadens språk, skammens, skuldens och fråga inga frågor som petar i tigandet” (OF, 176).

¹²⁰ ”En enorm sal, stor publik. Kulturministern har talat på morgonen, och generaldirektören på Ungdomsstyrelsen. Vad ska jag säga? Jag ritar vårt Z-liknande släktecken på whiteboarden, berättar om mormors bomärke, om hur hon var analafabet, hur jag blev författare. Vägen via de muntliga berättelserna. Vägen via att sakna språk, tvingas uppfinna ett eget. Formulera sin tystnad. Använda frågetecken, kolon, semikolon, komman, utropstecken för att skriva biografien i fiktionens form. Att skriva sin erfarenhet, förflytta den från en tid till en annan, göra den till en ny berättelse, till någon annans, till läsarens. Undvika punkter. Jag säger att cirkeln har slutits, att det tog ungefär hundra år för cirkeln att slutas.” (OF, 318.)

Kertoja Susannan trauman latenssivaihe päättyi, kun äidin kuolemaa seurannut suru mursi äidinkielen unohtamisen synnyttämän hiljaisuuden muurin. Kieli avasi Susannalle mahdollisuuden puhua, kertoa ja sanallistaa trauma. Sen avulla hän pystyi palaamaan menneisyyteensä, jossa suomi oli kodin sisäisten tapahtumien kokemisen kieli. Näin perheen sisäinen hiljaisuus murtuu ja sen murtumisen myötä kertoja liittyy tarinansa osaksi laajempaa yhteiskunnallista kontekstia eli pyrkii tuomaan ääniä myös kollektiivisiin, yhteiskunnan rakenteisiin ja luokkiin liittyviin hiljaisuuksiin. Katkelmassa kielellistetään myös se, että tullessaan kirjoitetuksi kokemus suodattuu sen hetkisen todellisuuden läpi. Samalla myös altistetaan kertomuksen kautta välittynyt kokemus uusille maailmoille. Tarina tulee tulkituksi osana lukijoidensa elämiä.

Edellisessä luvussa totesin, ettei jokainen käytä kieltä samoin, eivätkä kuvaannolliset välimerkit tule kaikkien huomaamiksi tai oikein ymmärretyiksi. Nähdäkseni Alakoski teoksessaan kuitenkin osoittaa, että kieli on *ainoa* väline, jonka avulla hiljaisuuksien murtaminen ja huomion kiinnittäminen yhteiskunnan rakenteellisiin ongelmiin on lainkaan mahdollista edes teoreettisella tasolla. *Oktober i Fattigsverigen* kertoja kuvaa sukupolvien ketjua, jossa hiljaisuus on kasvanut ja periytynyt, koska ei ole ollut välineitä kertoa omasta tilanteestaan siten, että tulisi kuulluksi. Äidinäiti ei ollut lukutaidottomana ”omistanut välimerkkejä” (KL, 18), mutta Raamattua tutkimalla hän oli kuitenkin vanhana oppinut lukemaan ja sanoittamaan elämänsä niin, että pystyi kirjoittamaan runoja, joiden kieli on vapaampi: ”Runous ei vaadi välimerkkejä” (KL, 18).¹²¹ Äidinäiti on vanhoilla päivillään löytänyt kirjallisen kielen, jolla sanoittaa elämänsä, mutta (välimerkitön) runous on luonnollisesti myös muuta kerrontaa monitulkintaisempaa. Äitinsä Susanna kertoo käyttäneen välimerkkejä eli kertoneen hädästään, pyytäneen apua. Äiti ei ollut kuitenkaan tullut kuulluksi tai nähdyksi, hänen avunhuutoihinsa ei ollut kukaan hänen elinaikanaan vastannut.

Äiti neuloi välimerkkejä. Hän ompeli niitä, merkitsi niitä kirjoihin. Hän sanoi että kirjat huutavat, osoitti jopa mitkä kirjat. Kiersin hänen romaaninsa kaukaa, ne pelottivat minua, sillä hän oleskeli mieluummin kirjoissa kuin todellisuudessa kanssani. (KL, 19)¹²²

Äidin välimerkit ovat olleet kertojalle lapsuudessa pelottava asia. Lapsi on yrittänyt puhua äitinsä puolesta ja pyytää apua, mutta avunpyyntöihin ei ole riittävällä tavalla reagoitu. Äidin

¹²¹ ”Min mormor ägde inga skiljetecken. [...] Poesin kräver inga skiljetecken.” (OF, 18–19.)

¹²² ”Mamma stickade skiljetecken. Sydde dem. Markerade dem i böckerna. Hon sa att böcker skriker, pekade till och med ut vilka böcker. Jag gick omvägar hennes romaner, de skrämde mig, hon befann sig hellre i böckerna än i verkligheten med mig.” (OF, 19.)

hätä ja vanhempien ongelmat ovat lapselle ahdistavia ja välteltäviä asioita, mutta hiljaisuuteen tottuneessa kodissa myös ”norsu olohuoneessa”, asia, jolta perheenjäsenet haluavat ummistaa silmänsä. Siinä missä perheen äiti yrittää kertoa hädästään, ei perheen isä halua edes myöntää, että heillä on vaikeuksia. Teoksessa on erittäin paljon merkityksellisten virkkeiden toistoa, mikä myös lisää niiden merkitystä ja tuo ne traumankaltaisesti esille.

Äiti neuloi välimerkkejä. Hän ompeli niitä, paikkasi ja parsi niiden avulla. Hän alleviivasi kantavia lauseita. Isä vältteli niitä, hän porasi, hitsasi. Hänen käsissään kieli muuttui sorvin puulastuiksi. Isäni työmiehenkäsissä pilkku painoi sata kiloa, välimerkit katosivat Persönerin laivanhajottamalla aluksen rungosta pölyävään asbestisavuun. Isä ei kertonut mitään, hän ei lausunut mitään, hän nieli sanat, ja niiden mukana myös muistot. Siinä missä kiersin äidin romaanit kaukaa, hakkasin isää kaksin käsin saadakseni hänestä ulos tavun, yhden ainoan sanan. Tuntui ettei kieli koskaan ollut hänelle pakotie, ei sisäänpääsy, ei edes ulospääsy. Kieli oli vaikenemista, ei räjähtämistä. Kieli oli vain raskasta työtä. (KL, 288.)¹²³

Zerubavelin (2006) esimerkissä Andersenin sadun keisarin alastomuus on julkilausumaton toisuus; kaikki ovat asiasta hiljaa, kunnes pieni lapsi sanoo jokaisen näkemän salaisuuden ääneen. Alakoski kirjoittaa teoksessaan *Oktober i Fattigsverige* kielen mahdollistaneen kertomisen ja kertomisen olevan välttämätöntä, koska kaikilla ei ole kieltä jolla kertoa. Puuttuva kieli on toisaalta ollut haaste myös käsitteiden puuttumisen näkökulmasta, sillä ruotsinsuomalaisuus ei ole ollut käsitteenä olemassa vielä kertojan lapsuudessa perheen muuttaessa Ruotsiin. Kertojan vanhempien ja isovanhempien sukupolvilla ei ole ollut käsitteitä, joiden avulla sanallistaa kokemuksiaan. Nähdäkseni kertojan vanhempien ja isovanhempien ulkopuolisuuden tunnetta ja kokemuksen traumatisoivuutta lisää se, ettei ole ollut olemassa käsitteitä kuvamaan heidän kokemaansa: kaikki olemisen ja kokemisen tavat eivät ole olleet eivätkä ole saman arvoisesti hyväksytyjä. (Vrt. Meretoja 2018, 92.) Hiljaisuuden sanoiksi pukeminen on Alakoskelle kirjailijana asia, jota ei voi paeta. Alakosken kertoja Susanna kaipasi sanoja jo lapsuudessaan, mutta vanhemmat suhtautuivat ongelmiin ja avun pyytämiseen hyvin eri tavoin, eikä suomalainen isä

¹²³ ”Mamma stickade skiljetecken. Sydde dem. Lappade och lagade med dem. Hon strök under bärade meningar. Pappa undvek dem, han borrhade, svetsade. I hans händer förvändlades språk till träsmulor av svarven. I pappa grovararbetarens händer vägde ett kommatecken hundra kilo, skiljetecken försvann i röken i asbesten från fartygsskroven på Persönens båtskrotning. Pappa berättade inget, han uttalade inget, han svalde orden och med dem försvann också minnena. Om jag gick omvägar kring mammas romaner, så bankade jag på pappa med båda händerna för att få ur honom en stavelse, ett enda ord. Det var som att språket aldrig kunde vara en utväg för honom, inte en ingång, inte en utgång. Språk var tigande, eller explosion. Språk var bara grovt arbete.” (OF, 285.)

pystynyt ruotsalaisessa yhteiskunnassa muuhun kuin vaikenemiseen. Hän hukutti hätänsä alkoholiin, purki sen perheeseen ja työntekoon. Hätää ei kuullut kukaan, sillä ”pölyävä asbestisavu” ja ”puulastut” eivät puhu. Nieltyjen sanojen mukana menivät muistot ja vain hiljaisuus jäi.

Andersenin *Keisarin uudet vaatteet* -sadun lapsen tavoin Susanna kuitenkin näki ja koki trauman, mutta riittäviä sanoja siitä kertomiseen ja kykyä sen kohtaamiseen hänellä ei ollut kuin vasta aikuisena. Tunnistamisesta tunnustamiseen eli siihen, että kuvaannollinen norsu olohuoneessa tehdään näkyväksi ja hiljaisuus murretaan, vaaditaan kuitenkin jonkinlainen julkinen esiintulo (Zerubavel 2006, 62–63). Jonkun on tehtävä näkyväksi ja sanottava ääneen se, minkä kaikki jollain tasolla jo tietävät, mutta eivät halua sitä kohdata. Alakoski kuvaa kieltä keinonaan murtaa hiljaisuudet ja olla se keino, jolla ympärillä vallitsevat ongelmat tunnustetaan ja tuodaan laajemmalle yleisölle näkyviksi. Susanna on perheessään ainoa ja ensimmäinen, joka valjastaa kielen hiljaisuuden rikkomisen välineeksi. Alakoski murtaa teoksensa ja muun kirjallisen tuotantonsa avulla myös julkista hiljaisuutta (ks. Zerubavel 2006, 64), joka kapitalistisen yhteiskunnan rakenteiden ongelmia, luokkia ja köyhyyttä ympäröi. Zerubavel kuitenkin huomauttaa, ettei pelkkä ongelmien, ”elefantin”, esille nostaminen riitä, vaan ne pitää paljastaa aktiivisella tavalla. Tällä hän tarkoittaa, että vaiettu asia on tuotava korostettuna etualalle, jotta siihen rohjetaan tarttua ja se tunnustetaan olemassaolevaksi. Se siis pitää paitsi tuoda valokeilaan ja kertomusten keskiöön, myös avata ihmisten silmät sille, jotta he tulevat hiljaisuuden ympäröimistä ongelmista tietoisiksi. (Zerubavel 2006, 65.) Tällä tavoin Alakoski juuri kirjailijana toimiikin: *Oktober i Fattigsverige* ei kerro köyhyydestä, vaan tuo sen elävällä tavalla näkyväksi korostamalla ongelmaa monin eri tavoin esimerkiksi eri kielten, jaettujen kielten, oikeakielisyyden, intertekstuaalisuuden, trauman kaltaisen ilmaisun ja rakenteen sekä moniäänisyyden avulla. Meretoja esittää kertomusten eettisen potentiaalin piilevän siinä, että ne voivat paitsi auttaa ymmärtämään omia ja muiden kokemuksia, myös laajentamaan käsitystä mahdollisuuksista, joita meille on olemassa: ”as it is difficult to experience things we cannot name, express, or recognize, so new vocabularies and modes of expression can also open up new possibilities” (2018, 93). Näen Alakosken monipuolisen tavan hyödyntää kieltä olevan nimenomaan uudenlaista ilmaisua ja sanastoa, jolla hän antaa äänen köyhille ja sanoittaa köyhyyden traumaa, avaa uusia mahdollisuuksia käsittää maailmaa; laajentaa *mahdollisen tajua* (ks. Meretoja 2018).

Uudenlaista ilmaisutapaa tarvitaan, jotta on mahdollista havahduttaa enemmistö kansasta näkemään, tunnustamaan köyhyyden olemassaolo ja yhteiskunnan rakenteiden osallisuus ongelmaan. Kun vähemmistöä edustava haluaa rikkoa hiljaisuuden, joutuu hän ensin kohtaamaan vallassa olevien ajatusten tuoman paineen hiljaisuuden ylläpitämisestä (Zerubavel 2006, 69). Moniäänisyys tuo teokseen ”todistajia”, uusia ääniä Alakosken kirjailija-kertojan rinnalle. Alakosken kertoja ei siten riko hiljaisuutta yksin, vaan ikään kuin ottaa tukijoukkoeseen esimerkiksi dokumenttien ja lukuisten kaunokirjallisten sitaattien äänet. Zerubavelin (2006) tapaan näen, että hiljaisuuden rikkominen on aina myös iso riski. On merkityksellistä, kuka rikkoo hiljaisuuden, sillä mitä vähemmän valtaa hiljaisuuden rikkoneella on, sitä helpompi muiden on sivuuttaa hänet, olla kuin hiljaisuutta ei olisi koskaan edes yritetty murtaa. Esimerkkinä jatkaa Andersenin satu *Keisarin uudet vaatteet*, jossa hiljaisuuden rikkonut lapsi saa kansan huutamaan, että keisari on alasti. Keisari kuitenkin on kuin ei kuulisikaan ja hänen lakeijansa kantavat ryhdikkäänä kulkevan, alastoman keisarin kuvitteellisen viitan helmaa. (Zerubavel 2006, 70–71.) Keisarin on siis mahdollista sivuuttaa lapsen ja kansan sanat. Samoin tapahtuu Alakosken *Oktober i Fattigsverige* -teoksessa, jossa esimerkiksi Alakosken perheen apua hakeneita lapsia tai äidin soittoja poliisille ei ole aidosti kuultu. Alakosken kertoja Susannan kertomisen välttämättömyys liittyy tulkintani mukaan paitsi traumaan ja kieleen, myös luokkamatkaan, jonka Alakosken kertoja-minä on tehnyt: Alakoski on saavuttanut aseman, jossa häntä kuunnellaan, jossa hän voi rikkoa hiljaisuuden tulematta sivuutetuksi. Kielen ja käsitteiden puuttuminen sekä yhteiskunnallinen asema ovat monelle köyhälle muuri, joka estää murtamasta hiljaisuutta, vaatimasta yhteiskunnalta vastuunottoa ja heidän todellisuutensa tunnustamista. Ilman riittävää statusta hiljaisuuden rikkojia kohdellaan usein kuin ilmiantajia, heitä pidetään pilkkana, panetellaan, mustamaalataan tai hyljeksitään, minkä pelossa moni ei uskalla nähdä ja regoida esimerkiksi sosiaalisia ongelmia kohdatessaan (Zerubavel 2006, 72). *Oktober i Fattigsverigen* avulla Susanna Alakoski rikkoo monia hiljaisuuksia, joita hänen on luokkamatkansa ansiosta mahdollista rikkoa tulematta kuitenkaan sivuutetuksi.

5 LOPUKSI

”Asumme yhdessä maassa mutta eri maailmoissa” (KL, 77). Susanna Alakosken teoksen *Oktober i Fattigsverige* sitaattiin sisältyy tulkintani ydin. Tutkielmassani olen osoittanut, että teoksen kertojan kokema köyhyys on nähtävissä traumana. Kertojan elämässä lapsuuden ja nuoruuden olosuhteet, joiden voi nähdä nivoutuvan köyhyyteen liittyvien ilmiöiden kuten alkoholismiin, perheväkivallan ja ulkopuolisuuden kokemuksen ympärille, ovat olleet pitkäaikainen, prosessuaalinen trauma. Menneisyys on aktivoitunut traumana, joka vaatii kertojaa palaamaan siihen ja kertomaan siitä. Näen, että Alakosken teos osoittaa köyhyyden trauman olevan rakenteellinen: individualismin perinne mahdollistaa yhtenä tekijänä muiden joukossa sen, että köyhiä ja syrjäytyneitä on mahdollista syyttää heidän omasta ahdingostaan.

Traumatisoiva köyhyys voi olla sekä aineellista että aineetonta, jonkinlaista puutteesta elämistä ja valinnanvapauden puuttumista. Köyhyyttä on monenlaista, eikä tutkielmani tarkoitus ole ollut määritellä tai vertailla köyhyyttä itsessään, vaan tuoda esiin Alakosken teoksen vahva viesti siitä, että yhteiskuntamme on rakenteellisesti sellainen, että jotkin sosiaaliset tilanteet näyttäytyvät toisia arvokkaampina: ihmisiä arvotetaan heidän tuottavuutensa mukaan, ja juuri tämä saa köyhät (sekä monet muut marginalisoidut ihmisryhmät) kokemaan oman tilanteensa, oman itsensä, muita arvottomampana. 2000-luvun luokkatutkimukseen nojaten voi todeta, että nykyisessä markkinatalouden voimien johtamassa, individualismia korostavassa ja ihannoivassa yhteiskunnassa yksilöitä tarkastellaan heidän ominaisuuksiensa kautta ja arvotetaan eri tavoin. Ruotsinsuomalaisena kirjailijana Alakoski on elänyt ison osan elämästään yhteiskunnassa, jossa hän on ollut sekä kielellisesti että kansallisesti vähemmistöä. Vasta 1980-luvulla ruotsinsuomalaisuudesta tuli siinä mielessä olemassa oleva asia, että siitä kertomaan otettiin käyttöön käsite ruotsinsuomalaisuus. 1900-luvun jälkipuoliskon ruotsinsuomalainen köyhyys ja muu maahanmuuttoperäinen köyhyys ovat yhteiskunnan rakenteisiin liittyviä sosiaalisia ongelmia, jotka pyritään esittämään kieltä vallan välineenä käyttäen yksilön omina ongelmina. Yhteiskunta vapautetaan vastuusta. Tällaista politiikkaa *Oktober i Fattigsverige* kritisoi voimakkaasti, sillä juuri rakenteellisten ongelmien vuoksi oma arkinen todellisuus on joillekin yhteiskunnan jäsenille traumatisoiva.

Kertojan trauma sanallistetaan epäsuorin keinoin teoksen fragmentaarisen rakenteen, pirstaleisen kielen ja sisällön, monenlaisen toiston, vaihtelevien aikatasojen ja -muotojen

sekä poikkeavan välimerkkien käytön avulla. Trauma on olemassa myös kertojan kokemuksissa, joissa se näyttäytyy hyvin ruumiillisena. Yhteiskunnalliset suhteet kielellistetään ruumiillisina kokemuksina: luokka ruumiillistuu esimerkiksi ulkoiseen olemukseen kohdistuvana keltavuonon tunteena. Häpeä liittyy luokan kokemiseen ja köyhyyden kokeminen traumana johtuu suuresta määrin yhteiskunnan luokkarakenteista eli siitä, miten kapitalistinen ajattelu esittää yksilön vastuun itsestään ja vapauttaa yhteiskunnan vastuusta. (Vrt. Kauranen & Lahikainen 2016, 51; Bergroth 2016, 166–168.) Trauma palaa kertojalle kipulina ja konkreettisina motiiveina: lapsuuden maisemissa sijaitseva kaatunut mänty ja sähkökaappi sekä sään tarkkailu symboloivat kukin tavallaan köyhyyttä.

Oktober i Fattigsverigen kieltä ei voi ymmärtää, jos lukee pelkkiä riveille kirjoitettuja sanoja. Teos on interdiskursiivinen ja vaatii tulla luetuksi osana laajempaa historiallista ja kulttuurista todellisuutta, jossa mikään ei ole politiikan ulkopuolella tai muusta yhteiskunnasta irrallista. Kuten Hakkarainen (2010, 243) kirjoittaa Herta Müllerin teksteistä, myös Alakosken teoksessa keskeistä on eletty historia, jonka lähteenä ovat traumaattiset muistot ja joka tekee näkyväksi asioita virallisen historiankirjoituksen ulkopuolelta. Luokkamatkansa ansiosta Alakoski kykenee teostensa avulla murtamaan hiljaisuuksia joutumatta sivuutetuksi; hän luo uudenlaista ilmaisua (vrt. Meretoja 2018) ja sanallistaa kapitalistisen yhteiskunnan rakenteisiin liittyviä sosiaalisia ongelmia. Tuomalla kertomuksensa keskiöön yhteiskunnan hylkimiä ihmisryhmiä, jotka eivät juuri tule kuulluiksi, Alakoski antaa äänen marginalisoiduille ja kritisoi voimakkaasti kapitalistista, individualismia ihannoivaa yhteiskuntaa. Tulkintatapoja on yhtä monta kuin lukijoita ja saman tarinan voi jokainen sitä osana ollut kertoa omasta näkökulmastaan. Olen työssäni osoittanut, että trauman oireistoa jäljittelevän pirstaleisen rakenteensa ja sisältönsä avulla Alakosken teos ulottaa köyhyyden trauman vahvasti läsnä olevaksi myös pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan arjessa: kaikkien näkyvillä, mutta suurimman osan huomaamattomissa. Teoksessaan Alakoski kutoo verkoston, joka paitsi kertoo köyhyydestä myös tekee uudella tavalla näkyväksi todellisuuksia, jotka ovat pohjoismaisessa yhteiskunnassa mahdollisia. Yksityisen elämän sidokset politiikkaan ja yleiseen (Deleuze & Guattari 1997) voimistuvat tullessaan kerrotuiksi osana laajempaa tarinaa (vrt. Hakkarainen 2005, 23). Kieltämisen julkisin muoto on sosiaalisesti rakentuva hiljaisuus (ks. Zerubavel 2006, 4), jota *Oktober i Fattigsverige* problematisoi sekä yksilön että yhteiskunnan näkökulmista.

Kielen avulla Alakoski valjastaa lapsuutensa köyhyyden trauman – johon nivoutuu myös monia muita ongelmia kuten päihteitä, väkivaltaa ja häpeää – ääneksi, jolla hän kertoo

omasta menneisyydestään osana laajempaa kokonaisuutta. Trauma muuttuu kielen avulla kertomukseksi ja Alakosken kertojan menneisyyden muistijäljet tulevat tulkituiksi nykyhetkestä käsin ja muiden äänten rinnalla. Alakosken käyttämien tekstuaalisten ja kielellisten keinojen avulla *Oktober i Fattigsverige* paljastaa todellisuuden, joka muodostuu kokonaisuudeksi vasta silloin, kun monet samasta asiasta puhuvat äänet yhdistyvät. Kieli on ainoa väline, jonka avulla hiljaisuuksia voi edes teoreettisesti murtaa. *Oktober i Fattigsverige* on teos, joka pyrkii avartamaan lukijoidensa mahdollisen tajua (ks. Meretoja 2018) ja myös laajemmin yhteiskunnassa vallitsevia tapoja nähdä asiat.

Tutkielmani tuo kirjallisuudentutkimuksen kentälle teoksen, jota ei ole aiemmin juuri tutkittu ja kirjailijan, jonka teoksia ei ole traumateoreettisesta näkökulmasta tarkasteltu. Köyhyys on aihe, jota ei ole traumakirjallisuuden tutkimuksen piirissä tutkittu, vaan ainoastaan mainittu arkisten, prosessuaalisten ja rakenteellisten traumojen yhteydessä. Tutkielmani osallistuu myös ruotsinsuomalaisen nykykirjallisuuden tutkimukseen, jota on toistaiseksi tehty Suomessa vasta vähän. Koneen säätiön rahoittama, vuonna 2016 päättynyt kolmivuotinen tutkimushanke *Kirjallisuuden monikielisyys nyky-Suomessa* keskittyi kirjallisuuden ja kulttuurin välisten suhteiden tutkimukseen. Osana tutkimushanketta ilmestyy teos *Migrants and Literature in Finland and Sweden* (toim. Satu Gröndahl ja Eila Rantonen), joka antanee uutta myös ruotsinsuomalaiseen kirjallisuuden tutkimukseen. Poikkitieteellinen, sekä kirjallisuudentutkimuksen että esimerkiksi yhteiskuntatieteiden osaamista hyödyntävä tutkimus olisi silti yhä tarpeellista, jotta tämä viitoittamaton mutta monia koskettava tie tulisi valaistuksi ja lähellä olevien, mutta marginalisoitujen ihmisten äänet kuulluiksi.

LÄHTEET

1. Primaarilähteet

- Alakoski, Susanna 2012, *Oktober i Fattigsverige. Dagbok*. (=OF). Stockholm: Albert Bonniers Förlag. (=OF)
 -----2013, *Köyhän lokakuu. Päiväkirja. (Oktober i Fattigsverige. Dagbok, 2012)* (=KL) Suom. Katriina Huttunen. Helsinki: Schildts & Söderströms.

2. Sekundaarilähteet

- Ahmed, Sara 2004, *The Cultural Politics of Emotion*. 2nd Ed. Edinburgh: University Press. Luettavissa: <ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/reader.action?dcID=1767554>. Viitattu 6.4.2017.
- Alakoski, Susanna 2006, ”Torgmöte”. Teoksessa *Tala om klass*. Alakoski, Susanna & Nielsen, Karin (toim). Stockholm: Ordfront förlag. 11–35.
 -----2013, ”Krönika av Susanna Alakoski”. Teoksessa *Fokus på barnfattigdom*. Vidje, Gerd (toim.). Nordens Välfärdscenter. 50–53. Luettavissa: <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:705951/FULLTEXT01.pdf>. Viitattu 13.11.2017.
 -----2016, ”Språkrör mellan olika världar”. Teoksessa *Finnjävlar*. Borg, Kristian (toim.). Stockholm: Verbal Förlag. 38–47.
- Ankersmit, Frank 1999, ”Remembering the Holocaust: Mourning and Melancholia”. Teoksessa *Historical Perspectives on Memory*. Ollila, Anne (toim.). Helsinki: Studia Historica 61.
- Bakhtin, Mikhail 1981, ”Discourse in the Novel”. *The Dialogic Imagination. Four Essays*. Holquist, Michael (ed.). Austin: University of Texas Press. Luettavissa: <https://quod-lib-umich-edu.ezproxy.utu.fi/cgi/t/text/pageviewer-idx?c=acls;cc=acls;rgn=full%20text;idno=heb09354.0001.001;didno=heb09354.0001.001;view=image;seq=00000293;node=heb09354.0001.001%3A8>. Viitattu 30.10.2017.
- Bergroth, Harley 2016, ”Luokan ruumiillisuus arjen kokemuksissa köyhyydestä”. Teoksessa *Luokan ääni ja hiljaisuus. Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun alun Suomessa*. Anttila, Anu-Hanna, Kauranen, Ralf, Launis, Kati & Ojajarvi, Jussi (toim). Tampere: Vastapaino. 166–204.
- Björklund, Krister 2012, *Suomalainen, ruotsalainen vai ruotsinsuomalainen? Ruotsissa asuvat suomalaiset 2000-luvulla*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. Luettavissa: <http://www.migrationinstitute.fi/files/pdf/a41-ruotsinsuomalaiset-bjorklund-siirtolaisuusinstituutti.pdf>. Viitattu 19.9.2017.
- Bourdieu, Pierre 1984, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Brah, Avtar 1996, *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities*. London & New York: Routledge.
- Brown, Laura S. 1995 (1991), ”Not Outside the Range: One Feminist Perspective on Psychic Trauma (1991)”. Teoksessa *Trauma. Explorations in Memory*. Caruth, Cathy (ed.). Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 100–112.

- Buelens, Gert, Durrant, Sam & Eaglestone, Robert (toim.) 2014, *The Future of Trauma Theory: Contemporary Literature and Cultural Criticism*. New York: Routledge.
- Caruth, Cathy 1995, "Introduction". Teoksessa *Trauma: explorations in memory*. Caruth, Cathy (ed.). Baltimore: Johns Hopkins University Press. 3–13.
- 1996, "Introduction: The Wound and the Voice". Teoksessa *Unclaimed Experience. Trauma, Narrative, and History*. Baltimore & Lontoo: The Johns Hopkins University Press. 1–9.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1997 (1986). *Kafka. Toward a Minor Literature (Kafka: Pour une littérature mineure, 1975)*. Transl. Dana Polan. Minneapolis (Minn.): University of Minnesota Press, 5th ed.
- Gröndahl, Satu 2002, "Invandrar- och minoritetslitteratur i Sverige. Från förutsättningar till framtidsutsikter". Teoksessa *Litteraturens gränsländ: Invandrar- och minoritetslitteratur i nordiskt perspektiv*. Gröndahl, Satu (toim.). Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, Uppsala Universitet. 11–34.
- 2007, "Identity politics and construction of 'minor' literatures. Multicultural Swedish literature at the turn of the millenium." Meddelande från centrum för multietnisk forskning: Uppsala Universitet. *Multiethnica* 30, 5/2007. Luettavissa: <<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:275792/FULLTEXT01.pdf>>. Viitattu 30.10.2017.
- Hakkarainen, Marja-Leena 2005, *Euroopan taivaan alla. Monikulttuurisuus ja muuttuvat identiteetit uudessa saksalaisessa kirjallisuudessa*. Turku: Turun yliopisto, taiteiden tutkimuksen laitos.
- 2010, "Herta Müller – eletty ja muistettu historia". Teoksessa *Muistijälkiä. Esseitä saksankielisestä nykykirjallisuudesta*. Kähkönen, Lotta & Meretoja, Hanna (toim.). Helsinki: BTJ Finland Oy. 423–433.
- Hekanaho, Pia Livia 2011, "Teksti, lukija ja affektit. Sarah Watersin *The Little Stranger* sekä lukijan pelko ja häpeä". *Avain*. No. 4, 35–52. Luettavissa Avaimen verkkosivujen lehtiarkistossa: <http://pro.tsv.fi/skts/Avain4_11_sisalto.pdf>. Viitattu 19.4.2017.
- Kainulainen, Siru & Parente-Čapková, Viola 2011, "Häpeän latautunut toiminta. Esipuhe". Teoksessa *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä*. Kainulainen, Siru & Parente-Čapková, Viola (toim.). Turku: Uniprint, Turku. 6–21.
- Kauranen, Ralf & Lahikainen, Lauri 2016, "Luokan äänen ja hiljaisuuden muodostuminen rakenteellisesti ja kokemuksellisesti". Teoksessa *Luokan ääni ja hiljaisuus. Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun alun Suomessa*. Anttila, Anu-Hanna, Kauranen, Ralf, Launis, Kati & Ojajärvi, Jussi (toim.). Tampere: Vastapaino. 46–87.
- Knuuttila, Sirkka 2006, "Kriisistä sanataiteeksi: traumakertomusten estetiikkaa." Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti *Avain*, 4/2006, 22–42.
- Korkiasaari, Jouni & Tarkiainen, Kari 2000, *Suomalaiset Ruotsissa. Suomalaisen siirtolaisuuden historia* 3. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Kähkönen, Lotta & Meretoja, Hanna 2010, "Kirjallisuus kulttuurisen muistin työstäjänä". Teoksessa *Muistijälkiä. Esseitä saksankielisestä nykykirjallisuudesta*. Kähkönen, Lotta & Meretoja, Hanna (toim.). Helsinki: BTJ Finland Oy. 17–20.
- Launis, Kati, Bergroth, Harley ja Anttila, Anu-Hanna 2016, "'Luokattomuus' ja eriarvoisuuden kokeminen köyhyyskirjoituskilpailun teksteissä". Teoksessa *Luokan ääni ja hiljaisuus. Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun alun Suomessa*. Ant-

- tila, Anu-Hanna, Kauranen, Ralf, Launis, Kati & Ojajärvi, Jussi (toim). Tampere: Vastapaino. 134–165.
- Lehtinen, Ullaliina 1998, *Underdog Shame: Philosophical Essays on Women's Internalization of Inferiority*. Väitöskirja, Dept. of Philosophy. Göteborg: University of Göteborg.
- Meretoja, Hanna 2018 (julkaistaan joulukuussa 2017), *The Ethics of Storytelling: Narrative Hermeneutics, History and the Possible*. Oxford: Oxford University Press.
- Munt, Sally 2008, "The Cultural Politics of Shame: An Introduction". Teoksessa *Queer Attachments: Cultural Politics of Shame*. Aldershot & Burlington: Ashgate. 1–30.
- Müller, Herta 1991, *Der Teufel sitzt im Spiegel*. Rotbuch. Suom. Marja-Leena Hakkarainen. -----1996, *Sydäneläin. (Das Hertzier, 1994)*. Suom. Raija Jänicke. Helsinki: Tammi. -----2002, "Fluchtlinien der erfundenen Wahrnehmung." *Text + Kritik*. Heft 155.
- Ojajärvi, Jussi 2016, "Luokkakamppailusta ja sen piiloutumisesta kaunokirjallisuuden valossa". Teoksessa *Luokan ääni ja hiljaisuus. Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun alun Suomessa*. Anttila, Anu-Hanna, Kauranen, Ralf, Launis, Kati & Ojajärvi, Jussi (toim). Tampere: Vastapaino. 88–133.
- Probyn, Elspeth 2005, *Blush: Faces of Shame*. Minneapolis: University of Minnesota Press. Luettavissa: <<http://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/reader.action?docID=310698>>. Viitattu 6.4.2017.
- Pynnönen, Marja-Liisa 1986, "Ruotsinsuomalaisuus kaunokirjallisuuden näkökulmasta". Siirtolaisuusinstituutin aikakauslehdessä *Siirtolaisuus – Migration*, 4/1986, 1–8. Luettavissa: <<http://www.migrationinstitute.fi/files/pdf/siirtolaisuus-migration/1986-4.pdf>>. Viitattu 26.9.2017. -----1995, "Ruotsinsuomalaisia pääsee kirjallisuuden kentälle". Teoksessa *Marginalia ja kirjallisuus. Ääniä suomalaisen kirjallisuuden reunoilta*. Savolainen, Matti (toim.). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 145–187.
- Rajala, Tellervo 2016, "Susanna Alakosken teoksen *Köyhän lokakuu – Päiväkirja* vastaanotto Suomessa". Tukholma: Stockholms universitet. [Opinnäytetyö]. Luettavissa: <<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1061030/FULLTEXT01.pdf>>. Viitattu 14.11.2017.
- Rojola, Lea 2011, "Sivistymättömyyden häpeä". Teoksessa *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä*. Kainulainen, Siru & Parente-Čapková, Viola (toim.). Turku: Uniprint, Turku. 202–224.
- Rothberg, Michael 2009, *Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Stanford, California: Stanford University Press. -----2014, "Multidirectional Memory in Migratory Settings: The Case of Post-Holocaust Germany". Teoksessa *Transnational Memory. Circulation, Articulation, Scales*. De Cesari, Chiara & Rigney, Ann (toim). De Gruyter. 123–146.
- Salminen, Heikki 1998, *Tutkimus suomalaisten sotilaiden historiasta*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. Luettavissa: <http://www.migrationinstitute.fi/files/pdf/artikkelit/tutkimus_suomalaisten_sotilaiden_historiasta.pdf>. Viitattu 20.9.2017.
- Sisuradio 28.4.2009, <<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?ProgramId=185&artikel=2797781>>. Viitattu 13.11.2017.
- Skeggs, Beverley 2014, *Elävä luokka. (Class, Self, Culture, 2004)*. Suom. Lahikainen, Lauri & Jakonen, Mikko, jälkisanat Anttila, Anu-Hanna. Tampere: Vastapaino.
- Sällberg, Anita 2010, "Många kirjor". Teoksessa *Finnien kirjaamaa 1975–2010*. Tikkanen-Rózsa, Anneli (toim.). Stockholm: Finn-Kirja.

- Tikkanen-Rózsa, Anneli 1995, (toim.), *122 ruotsinsuomalaista kynäniekkaa. Esittely 122:sta ruotsinsuomalaisesta kynäniekastasta ja heidän tuotannostaan*. Nykvarn: Ruotsinsuomalaisten kirjoittajien yhdistys (RSKY).
- 2000, *Ruotsinsuomalaisten kirjoittama omaelämäkerrallinen kirjallisuus*. Luettavissa <<http://www.immi.se/kultur/tikkanen/sisalto.htm>>. Viitattu 30.10.2017.
- 2015, *Ruotsinsuomalaisia kynäniekkoja II: sverigefinska skribenter II*. Tukholma: Finn-Kirja.
- VISK = *Ison Suomen kieliopin verkkoversio*, 2008. <<http://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php>> Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Whitehead, Anne 2004, *Trauma Fiction*. Edinburgh : Edinburgh University Press.
- Zerubavel, Eviatar 2006, *The Elephant in the Room. Silence and Denial in Everyday Life*. New York: Oxford University Press.

3. Painamattomat lähteet

- Gröndahl, Satu 2015, Sisuradion haastattelu: ”Ruotsinsuomalainen kirjallisuus kaipaa kustannusalan ammattilaisia”. Kuunneltavissa Sisuradion internet-sivuilla: <<http://sve-rigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=185&artikel=6178936>>. Viitattu 20.9.2017.